

תרומתם של יחסי אם-בת לחיי העבודה והתפתחותן המקצועית של

נשים צעירות בשוליות מרובה בדרום

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת :

רוני איל-לובלינג

המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

אדר תשפ"ב

רמת גן

תרומתם של יחסי אם-בת לחיי העבודה והתפתחותן המקצועית של

נשים צעירות בשוליות מרובה בדרום

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

רוני איל-לובלינג

המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

אדר תשפ"ב

רמת גן

עבודה זו נכתבה בהנחייתה של פרופ' אורלי בנימין

מן המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה של אוניברסיטת בר-אילן

“The primary sociological, political and policy relevance of the study of youth - and the main reason why it is worthy of further investment - lies in the fact that youth remains a critically important period in which individual life chances are established.”
(MacDonald, Mason & Shildrick, 2001, 5.7)

תודות

בראש ובראשונה אני רוצה להודות מכל הלב לנשים הצעירות ואמהותיהן שהשתתפו במחקר.

לפרופ' אורלי בנימין – אני מאמצת את הניתוח על יחסי אמהות-בנות בספרן של ואלרי וולקרדין והלן לוסקי 'דמוקרטיה במטבח', כדי לומר שיש בך שילוב של הנחיה דמוקרטית וסמכותנית שאפשרה לי את החופש לגלות מי אני כחוקרת ומה אני רוצה לומר, ולצד זאת כיוונה אותי לצעוד במסלול מחקר עשיר וקיים. אני שמחה שהתעקשתי שתהיי המנחה שלי. את אישה, חוקרת, פמיניסטית ואקטיביסטית מעוררת השראה ובכל שיחה ומפגש בינינו לימדת אותי המון. תודה רבה.

לד"ר מיכל קומם – אמי המקצועית, את כל כך משמעותית בדרך שעשיתי כעובדת סוציאלית פמיניסטית וכחוקרת. הידע והניסיון המקצועי שלך, דרך המחשבה האחרת שלך, תמיד הפתיעו אותי וחייבו אותי להתבונן מחדש על האופן שבו אני רואה את הדברים. יש לך יכולת חד פעמית לייצר יחסים מורכבים לטובה – להיות גם סמכות וגם חברה ולהראות אהבה ופרגון בקלילות שלא חוויתי במרחבי עבודה. תודה רבה.

לדולי קניג ז"ל ולנורית (נונקו) גפני, הדודות האהובות שלי שמאז היותי נערה ובכל חיי הבוגרים מהוות עבורי 'אמהות סביבתיות'.

לחברות שלי – שירה לפידות, צילה זלט, אפרת דרורי, מיכל ליבל, מאיה טיקלסקי ונתנאלה אילוז-אליעז – כולכן שותפות לשיחה אינסופית על היותנו אמהות ובנות (לצד הרבה שיחות בנושאים אחרים) ואני מודה בכל רגע על החברות והקרבה בינינו.

לחברותיי וחבריי למקצוע ולמחקר – ד"ר נירית וולק, ד"ר נור שמעי, ד"ר יובל סער הימן, ד"ר שחר תימור-שלוין, ד"ר ליבי באר, נטע פלדמן, יעל שגב, ענבר מיכלזון-דרורי, רונה זיו-טז'ורלנד ושרי אלפי ניסן – תודה רבה על תמיכה מקרוב ומרחוק לאורך שנות העבודה על המחקר.

לקרנות המחקר ולארגונים שתמכו בי – קרן המחקרים - המוסד לביטוח לאומי, נעמת, משרד הרווחה והשירותים החברתיים – תוכנית יתד, המרכז לחקר האישה ביהדות.

לאמא אילה ואבא אלי (ז"ל), ליניב, אורי ועמליה שבזכותן אני אמא ובת – שני תפקידים שאני שמחה ואוהבת להיות ומצויים במוקד מחקר זה.

תוכן עניינים

א	תקציר	
10	מבוא	1
13	סקירת ספרות	2
13	צעירות (Young adulthood) / בגרות צעירה	2.1
13	תקופת הצעירות כתהליך מעבר	2.1.1
19	נשים צעירות	2.1.2
21	שיח ההצלחה אל מול שיח הסיכון בחייהן של צעירות	2.1.3
23	נשים צעירות השכלה ועבודה	2.1.4
25	השיח המקצועי ושירותי העזרה לנשים צעירות במצבי סיכון בישראל	2.1.5
30	יחסי אמהות ובנות	2.2
30	יחסי אמהות-בנות בתיאוריות פסיכולוגיות	2.2.1
32	יחסי אמהות-בנות בוגרות	2.2.2
38	יחסי הורים וילדיהם הבוגרים הצעירים	2.3
38	מורטורים	2.3.1
39	תמיכת הורים בילדיהם הבוגרים	2.3.2
43	תמיכתם של ילדים בוגרים צעירים בהוריהם	2.3.3
47	מתודולוגיה	3
47	שיטת המחקר	3.1
47	אוריינטציית המחקר	3.2
48	מסגרת בין-דורית (Intergenerational framework)	3.3
49	שאלות המחקר	3.4
50	הליך המחקר	3.5
51	אוכלוסיית המחקר - משתתפות בנות	3.6
52	טבלת משתתפות בנות: נתונים דמוגרפיים ומשאבי היתמכות	3.6.1
55	אוכלוסיית המחקר - משתתפות אמהות	3.7

56.....	טבלת משתתפות אמהות : נתונים דמוגרפיים ומשאבי היתמכות.....	3.7.1
59	איתור המשתתפות.....	3.8
60	איסוף הנתונים	3.9
61	ניתוח הנתונים	3.10
62	מיקום עצמי	3.11
63	סוגיות אתיות	3.12
64	אמינות המחקר	3.13
65	המאמרים	4
67	מאמר 1:	4.1
Anticipated Gains: Motherwork, organizational brokerage and daughter's		
67	occupational development	
103.....	מאמר 2:	4.2
The material and symbolic in young women's negotiation of precarious employment:		
103.....	The case of Israeli service and care sector	
129.....	מאמר 3:	4.3
Emotional debt? Understanding emotions in mother-young adult daughter relations in		
129.....	the context of poverty and social marginalization	
158.....	דין	5
162.....	סיכום	5.1
164.....	מגבלות המחקר	5.2
165.....	מחקרי המשך	5.3
165.....	השלכות יישומיות	5.4
166.....	ביבליוגרפיה	6
176.....	נספחים	7

תקציר

הספרות העוסקת בתקופת הבגרות הצעירה (young adulthood) מעלה כי שינויי מאקרו חברתיים-כלכליים שחלו בעשורים האחרונים במדינות המערב ובעיקר השפעתה הנרחבת של הגלובליזציה והמדיניות הכלכלית הנאו-ליברלית, הובילו לשינויים מרחיקי לכת בהתנסויותיהם התעסוקתיות של צעירות וצעירים ובמסלולי המעבר שלהם מנערות לבגרות. 'שוק העבודה החדש' אמנם הצמיח סוגים חדשים של משרות איכותיות – משרות הדורשות מיומנות גבוהה, שיש בהן יותר עצמאות ופחות היררכיה - אך יחד עם זאת, אפקט התחרותיות שנוצר עקב שינויים אלו הוביל הלכה למעשה להיווצרות סוגים חדשים של תעסוקה פוגענית שמאיישות אוכלוסיות פגיעות בחברה ובכלל זה צעירות וצעירים.

חוקרי צעירות (youth studies) טוענים כי שינויים אלו הובילו להימשכותה של תקופת התלות של ילדים בוגרים בהוריהם בשל הקושי של הילדים להשתלב בצורה יציבה בשוק העבודה ולייצר לעצמם עצמאות כלכלית. ואכן, רוב הספרות העוסקת ביחסי התמיכה בין הורים וילדיהם הבוגרים מתמקדת בתמיכה חומרית וכלכלית ובאופן שבו תמיכה זו מאפשרת לצעירות וצעירים להימנע מאי הוודאות ואי הביטחון המאפיינים תקופה זו. חלק מהמחקרים הללו אמנם מצביעים על המשמעויות של מצבי שוליות חברתיים על יכולתם או אי-יכולתם של הורים לתמוך בילדיהם הבוגרים, אך הספרות ברובה מניחה פריווילגיות של הורות במעמד הביניים-גבוה ולכן, הורות בעוני נמדדת ב"מודל חסר" כלומר על-פי התמיכה הנעדרת. בשנים האחרונות מספר מועט של מחקרים בחן את צורות התמיכה של הורים במעמד העובדים ובעוני בילדיהם הבוגרים. עם זאת, גוף ידע זה טרם ניתח את האופן שבו יחסי תמיכה ביו הורים לילדיהם הבוגרים בתוך הקשר של שוליות ועוני, לא רק תורמים להתפתחותם של ילדים בוגרים אלא גם גובים מהם מחירים. היעדר התייחסות למחירים הללו מוביל להבנה חלקית של יחסי התמיכה ומשמעויותיהם. יתרה מכך, המחקרים מתייחסים ליחידה ההורית כבנויה מאב ואם ואינם עומדים על הבדלים מגדריים בתמיכה ההורית ובכלל זה לתמיכה מצד הורה אחד בלבד – האמא.

על רקע זה, המחקר התמקד בשאלת התמיכה כפי שזו מקבלת משמעויות ביחסי אם-בת בהקשר של התמודדות עם עוני ושוליות חברתית. התמיכה נבחנה הן במרחב הביתי-משפחתי והן במרחב הציבורי-ארגוני. כמוכן, היא נבחנה בשני כיוונים - האם כלפי הבת והבת כלפי האם, ובשני שלבים: שלב הנערות של הבת ושלב הבגרות הצעירה שלה. התמיכה נבחנה במיוחד ביחס לחיי העבודה וההתפתחות המקצועית של הבנות - נשים צעירות.

בכך המחקר ביסס גוף ידע המאפשר להבין את פוטנציאל התמיכה הגלום ביחסים שבין אם ובתה בהקשר של מיעוט משאבים חומריים ולהנכיח את 'עבודת האמהות' בתהליך זה, תוך העמקת ההבחנה בינה לבין המושג הניטראלי 'הורים'. נוסף על כך, המחקר התחקה אחר המצבים בהם הקשר בין אם לבתה עלול

היה להקשות על התפתחותה המקצועית של הבת ולהחריף את הפוגענות בשוק העבודה לעומת מצבים אחרים בהם הוא היה חלק מרשת חברתית תומכת בתהליכי ההשתלבות בתוכו.

המחקר נערך על פי עקרונות התיאוריה המעוגנת בשדה ובהתבסס על פרספקטיבה פמיניסטית. המחקר התבסס על ראיונות עומק שהתקיימו בנפרד עם צמדי אמהות ובנות. ראיונות אלה אפשרו בחינה וחשיפה של יחסים משפחתיים בין אמהות ובנות שלעיתים נותרים סמויים וזימנו הצצה לאופן שבו כל אחת מהן מבינה את היום-יום, את הקשיים שלה-שלחן ודרכי ההתמודדות עמם. נוסף על כך, המתודה הבין דורית אפשרה מבט עשיר על אירועים וחוויות חיים שנחו על ידי האם והבת גם יחד אך נתפסו לעיתים באופן שונה. כמו כן, הכלת הפרספקטיבות של כל אחת מהן סימנה נושאים או סוגיות בחיי המשפחה שלעיתים אחת מהן בחרה להשאיר מחוץ לנרטיב.

ממצאי המחקר מצביעים על יחסי אמהות-בנות כמתארגנים על רצף שבין תמיכה א-סימטרית מהאם לבת לבין **תלות-תמיכה הדדית**. המחקר חושף כי גם בהקשר של עוני ושוליות חברתית מתקיימים יחסי תמיכה ובהם אמהות מלקטות את כל המשאבים המצויים לרשותן בדמות קשרי עזרה ארגוניים, ידע ומשאבי רגש על מנת לתמוך בתהליכי ההתפתחות המקצועית של בנותיהן. יחד עם זאת, בהגיען לבגרות צעירה, נדרשות הבנות להתגייס לצד אמן ולתמוך בהן במצבים של העדר גורמי תמיכה אחרים. בהקשר זה עולה מתוך הניתוח 'משולש תמיכה': האם, הבת והארגונים.

משולש התמיכה מתעצב במרחב הטמפורלי שבין העבר להווה כשהאמהות מייצרות ומשמרות לאורך זמן קשרי עזרה ארגוניים במצבי משבר על מנת להגן על משפחתן ממחסור ומפגיעה. קשרי עזרה אלו והמשך משוקעותן של אמהות ביחסים עם ארגונים גם במצבי שגרה, הופכים למשאב בתהליך ההתפתחות המקצועית של בנותיהן – הבוגרות הצעירות. תהליך זה של העברת משאבים בין ארגונים ציבוריים, אמהות ובנותיהן הבוגרות הצעירות, מנכיח את 'עבודת האמהות' המתבצעת לאורך שנים ומשנה את פניה בהתאם לגיל בנותיהן ולמצבים משתנים. עבודת האמהות (motherwork) מתבררת ככוח רב משמעות ביחסים בין אמהות לארגוני התמיכה ובין אמהות לבנותיהן בהקשר של עוני ושוליות חברתית. יתר על כן, היא מסתמנת כקריטית בהנגשתן של הזדמנויות השכלה ותעסוקה עבור הבנות.

עבור בוגרות צעירות החיות בעוני ושוליות חברתית תהליכי ההשתלבות במסגרות השכלה ותעסוקה מתאפיינים בחסמים רבים ופוגענות. מיפיתי שילוב בין משאבים מטריאליים וסימבוליים המאפשרים לצעירות התמודדות עם פוגענות זו הן מבחינת חוסן פנימי ויכולת להתמיד בתהליך ההתפתחות והן מבחינת ניהול המשא ומתן שלהן מול מעסיקים. התברר כי שני אתגרים אלו מחייבים מערך מורכב של משאבים סימבוליים: הצעירות נמצאו מפעילות את משאב דמיון העתיד התורם ליכולתן לשאת משרות רעות ולהתמיד בהן למרות הפגיעה; ומן הצד האחר, משאבים סימבוליים של ידע תרבותי-חברתי על זכויות

עובדים מאפשר התנגדות לפרקטיקות העסקה פוגעניות ולפעולה לשינוי. ממצא זה מרחיב את הדיון על שוליות ודיכוי כמצבי כוח דו-כיווני ומבאר את מהותן של הזדמנויות המאפשרות תנודה, גם אם קלה, בין תחושת נחיתות לבין תחושת זכאות במרחב תעסוקתי פוגעני.

הפרספקטיבה הבין-דורית של המחקר חידדה את האופן שבו מדיניות מאקרו באה לידי ביטוי בחוויות מיקרו ברמת היום-יום תוך עיצוב יחסי התמיכה ההדדית בין האמהות והבנות. רמת המדיניות יוצרת נקודת מפנה כאשר גיל 18, שבו הבנות כבר אינן מוגדרות יותר על ידי המדינה כ'ילדות', הופך לנקודת מפנה גם ביחסי הבנות ואמהותיהן. בנקודת המפנה המוסדית הזו מתחיל תהליך של שינוי ביחסי התמיכה הרגשית המסמן את התפר שבין תקופת הנערות לתקופת הבגרות הצעירה של הבנות. נקודת המפנה המוסדית מרחיבה את הקונספטואליזציה המקובלת של הון רגשי: בעוד ההמשגה המוכרת ממוקדת בהשקעה חד-כיוונית של משאבי רגש מהאם לבת שמטרתם פיתוח חוסן ותמיכה בבת במצבים של מצוקה וקושי, נקודת המפנה מעצבת מחדש את מהותו של ההון הרגשי. כשאמהות רואות בבנותיהן מי שכבר אינן תלמידות בבית הספר, ומי שכבר הותירו את תקופת הילדות מאחוריהן, הן מסמנות את תקופת הבגרות הצעירה של הבנות בדרישה לתמיכה רגשית ולהדדיות. במילים אחרות, מפרספקטיבה של מעבר בין שלבים במהלך החיים, הון רגשי משנה את משמעותו ונתפס כבסיס לתביעת הדדיות בתמיכה. מימד מרכזי בהרחבת משמעות ההון הרגשי כפי שהוא נצבר בהצטלבות שבין מעמד (עוני) מגדר (אמהות-בנות) וגיל (בגרות צעירה) הוא החוב: העברת הון רגשי מאמא לבת מייצרת לא רק רווחים עבור הבת אלא גם תחושת חוב שהיא נדרשת להחזיר לאמא. החוב מתוקף הן על ידי תובענותן של אמהות המבליטות את נזקקותן לתמיכתה הרגשית של הבת כ'חברה' בוגרת המתגוררת בביתן, והן בעולמן הפנימי של הצעירות בו מתקיימת מודעות לתמיכתה של האם לאורך השנים, הכרה בערכה של התמיכה שקיבלו ממנה ואסירות תודה.

ממצאים אלו מעידים כי שאלת יחסי התלות והתמיכה בין אמהות לבנותיהם הבוגרות הצעירות, בהקשר של עוני ושוליות חברתית מחייבת התמקדות בעבודת אמהות, לא רק בתוך המשפחה ואל מול הבת - הבוגרת הצעירה עצמה, אלא גם אל מול מוסדות וארגונים בקהילה וגם מפרספקטיבה של זמן. הפריזמה האנליטית של עבודת אמהות מצביעה על נתיבי תרומתה להתפתחות המקצועית של בנותיהן הבוגרות בצעירות לצד מערך מצבים שבהם האמהות נזקקות לתמיכתן של בנותיהן. כאשר הבנות נענות לצרכים רגשיים וחומריים אלה מתגלה תמונת יחסים אותה הגדרתי כתלות-תמיכה הדדית בין-דורית. תמונה זו תורמת להבנת יחסי התלות תמיכה בין הורים לילדיהם הבוגרים הצעירים כמשוקעת מעמד, מגדר וגיל.

1 מבוא

צעירות וצעירים בצפון הגלובלי מתמודדים יותר מבעבר עם אי-ודאות ואי-יציבות בשוק העבודה (Furlong et al., 2017; Furlong & Cartmel, 2007; Silva, 2013; Wyn & Andres, 2011) ורבים מהם חשופים לתעסוקה פוגענית המאופיינת בשכר נמוך, איי-יציבות תעסוקתית והיעדר תנאים סוציאליים, שהפכה לחלק אינהרנטי מחיי העבודה שלהם (Furlong & Cartmel, 2007; Furlong & Kelly, 2005). חוקרים רבים מייחסים את התופעה להתפשטותה של הגלובליזציה והמדיניות הנאו-ליברלית אשר הובילו ליצירתם של תנאי העסקה בלתי-שגרתיים בשוקי עבודה בארצות מפותחות, להתפתחותה של טכנולוגיה שמירת מיומנות של עובדים ולתחרות בין עובדים בלתי מקצועיים (כגון פליטים, מהגרים ואנשים עם מוגבלות).

מגמות אלה בשוק העבודה הצעיר (youth labour market) (Leonard & Wilde, 2019) משפיעות על יכולתם של צעירות וצעירים לבצע את המעבר המסורתי מתקופת הנערות, המאופיינת בתלות בהורים לתקופת הבגרות הצעירה המאופיינת בעצמאות (Arnett, 2000; Furlong & Cartmel, 2007). למעשה, הספרות מצביעה על כך שצעירות וצעירים במאה ה-21 מתקשים לעמוד בכללי המעבר המסורתיים לבגרות ומדמיינים את ה'אני הבוגר' שלהם בהתבסס על הגיון אחר – על ידי התגברות על מצוקות העבר (Silva, 2013).

מחקרים רבים מראים כי צעירות וצעירים נשארים תלויים בהוריהם לתקופה ממושכת יותר ויותר, הרבה אחרי המעבר הפורמאלי מנערות לבגרות בגיל 18 (Majamaa, 2011; Newman, 2012). גוף ידע זה מתמקד ברובו בתמיכה המטריאלית והכלכלית המועברת בין הורים לילדיהם הבוגרים שמטרתה להגן עליהם מפני הפוגענות ואי-היציבות המאפיינת את חייהם (Sage & Johnson, 2012; Wightman et al., 2013). הגנה זו מתבטאת בעיקר במגורים ממושכים בבית ההורים (Newman, 2012; Hardgrove et al., 2015) או באפשרות להתגורר בנכסים בבעלות המשפחה (Heath & Calvert, 2013) דבר המאפשר הימנעות מעבודות רעות ו/או השקעה בלימודים (Hardgrove et al., 2015). מעבר לזה, המחקר מראה כי תמיכת ההורים מתבטאת במתנות כספיות, הלוואות (Heath & Calvert, 2013) ותשלום שכר לימוד (Sage & Johnson, 2012).

שני גופי הידע הללו – זה העוסק בשינויים החלים בחיי העבודה של צעירות וצעירים בתקופתנו, וזה העוסק ביחסים שבין צעירות וצעירים להוריהם, על אף עושרם, חסרים במספר מובנים. ראשית, המחקרים העוסקים בפגיעותם התעסוקתית של צעירות וצעירים בעידן הנאו-ליברלי מרבים להתייחס לקבוצת אוכלוסייה זו כקבוצה דורית (generational) וממעטים להתבונן במאפיינים הייחודיים של מגדר

ובמשמעויות של להיות 'אישה צעירה'. כמו כן, נעדרת בהם בחינה של המצבים שבהם קטגוריית המגדר עלולה להחריף מצד אחד את הקשיים בשוק העבודה או לחילופין לייצר לנשים צעירות הזדמנויות ואפשרויות בתוכו.

שנית, המחקרים העוסקים בתמיכת הורים בילדיהם הבוגרים מתבססים ברובם על משפחות במעמד הביניים-גבוה ומניחים משאבים ופריבילגיות כלכליות שרחוקים מהישג ידן של משפחות מעמד העובדים או של אלו החיות בעוני. לכן, פרקטיקות התמיכה הייחודיות להורים במעמד העובדים ובעוני נשארות מחוץ לדיון זה, וזאת אף שחוקרים כבר הראו שארגונים ציבוריים משמשים מקום מרכזי להנגשת משאבים עבור משפחות שחיות בעוני (Small, 2009). כלומר האפשרות כי יחסי תלות ותמיכה בין הורים לילדיהם הבוגרים הצעירים מעוגנים ביחסי תמיכה מצד ארגונים נותרת לרוב בשולי גוף ידע זה.

מעבר לכך, יחידת ההורים במחקרים הללו בנויה מצמדי אב ואם ונעדרת בהם הבחנה מגדרית אשר לאופן התמיכה וסוגי התמיכה של אמהות ואבות בנפרד. כמו כן, מחקרים אלה אינם עוסקים בריבוי תבניות של הורות ובכלל זה תמיכה מצד הורה יחיד – האם.

על כן, בעוד ספרות ענפה נכתבה על אודות פגיעותם של צעירות וצעירים בשוק העבודה של תקופתנו ועל אודות הקשיים שהם מתמודדים עמם בשלבי המעבר מנערות לבגרות, ולמרות שמחקרים רבים עוסקים בתלות המתמשכת של ילדים בוגרים בהוריהם ובתמיכה ההולכת וגדלה בשלב זה;; הספרות מיעטה לעסוק באופן שבו פגיעות זו מתקיימת בהצטלבות שבין מגדר, מעמד וגיל. במילים אחרות, ההתייחסות לתרומה של יחסי אמהות-בנות בוגרות, להבדיל מהצירוף ה'ניטראלי' הורים-ילדים בוגרים ולמשמעויות של היחסים ביניהן בתוך מרחב של עוני ושוליות חברתית, טרם נבחנה בספרות. במובן זה הספרות עד כה התעלמה מהאפשרות שבין אמהות ובנות בעוני ושוליות חברתית נוצרים סוגי תמיכה ייחודיים המעוגנים בשדה האפשרויות הקיים או הנעדר בחייהם, ובכלל זה תמיכה שמתאפשרת בזכות קשרים עם ארגוני תמיכה בקהילתן. מעבר לכך, לצד התמיכה והרווחים הפוטנציאליים שיחסים אלו עשויים לייצר, הספרות טרם בחנה את המחירים שהם עלולים לגבות מהבנות. היעדר בחינה של זוויות אלה, עשויה להיווצר תפיסה אידיאלית לגבי תמיכה אמהית שאינה לוקחת בחשבון את הדרישה להדדיות ואת העול שזו עשויה לייצר.

על רקע זה, המחקר ביקש להתמודד עם החוסרים הללו בהתבסס על שאלות המחקר הבאות:

1. מהי התרומה של יחסי אמהות-בנות לחיי העבודה וההתפתחות המקצועית של נשים צעירות בשוליות מרובה?

שאלה כללית זו הובילה ל-2 סוגים של שאלות ממפות:

שאלות הקשורות ליחסי תמיכה:

2. כיצד התמיכה מתקיימת במרחב הביתי-משפחתי ובמרחב הציבורי-ארגוני?
3. כיצד באה התמיכה לידי ביטוי בשלב הנערות של הבת אל מול שלב הבגרות הצעירה?

שאלות הקשורות להתנסויות תעסוקתיות שלהן:

4. מהן החוויות התעסוקתיות של אימהות ובנות המשתייכות לקבוצות בשולי החברה הישראלית?
5. כיצד הן חוות את הפוגעות של התעסוקה שלהן?

על מנת לייצר תשתית תיאורטית לדיון בשאלות הללו, סקירת הספרות שלהלן תעסוק תחילה בתקופת הבגרות הצעירה כתקופה שבמרכזה מעברים או השאיפה למעברים. מעברים אלה כוללים, למשל, מעבר מבית הספר לעולם העבודה ומעבר מבית ההורים למגורים עצמאיים. בהמשך לכך, חלק זה יתמקד באופן שבו קטגוריית הבגרות הצעירה מצטלבת עם קטגוריית המגדר והמעמד וביחיים המקצועיים המאפיינים את הדיון על אודות נשים צעירות בעוני ובשוליות חברתית ואת חוויותיהן בשוק העבודה וההשכלה. על מנת לאפשר תמונה בהירה של שדה המחקר, אציג את הספרות על אודות הארגונים והשירותים הפועלים בישראל עם ולמען אוכלוסייה זו.

לאחר מכן, אפרוש את הספרות העוסקת ביחסים שבין אמהות לבנות ולאחריה אציג את גוף הידע המתפתח על יחסי הורים-ילדים בוגרים בתקופתנו ובאופן ספציפי סוגיות הקשורות ליחסי התמיכה ביניהם. בהמשך להצגת סקירת הספרות, אציג את מערך המחקר, ולאחריו שלושה מאמרים נפרדים המתארים כל אחד זווית ייחודית לאופן שבו יחסי אמהות ובנות בשוליות מרובה באים לידי ביטוי בתהליך ההתפתחות המקצועית של הבנות – נשים צעירות. מאמרים אלו משמשים בעבודה זו כפרקי הממצאים. לסיום אציג דיון המשלב בין הטעונונים של שלושת המאמרים הללו.

2 סקירת ספרות

2.1 צעירות (Young adulthood) / בגרות צעירה

“The study of young people’s lives provides a unique opportunity to study processes of change, reflect on the way inequalities are reproduced between generations and reflect on the ways in which structure and agency combine to shape lives.” (Furlong, 2009, p.1)

בקרוב חוקרים מדיסציפלינות שונות הולכת ומתפתחת בעשורים האחרונים התעניינות מחקרית בתקופת הצעירות (youth) המכונה בפי חלקם “בגרות בהתהוות” (emerging adulthood) (Arnett, 2000) או “בגרות צעירה” (young adulthood) (Silva, 2013). בתקופה זו עסוקים צעירות וצעירים בצפון הגלובלי בחקירה עצמית ובחינה של הערכים והאמונות שלהם בתחומי חיים שונים כמו עבודה, השכלה, זוגיות ומשפחה (Arnett, 2000; Furlong & Cartmel, 2007). עד כה אין תמימות דעים בספרות לגבי קבוצת הגילאים הנכללת בתקופה זו. ארנט למשל טוען כי מדובר בתקופה שבין הגילים 18–25 (Arnett, 2000), לעומת אחרים הטוענים כי תקופה זו נמשכת גם במהלך שנות ה-30 (Alexander, Enwisle & Olson, 2014; Silva, 2013). לצד ויכוח זה, ישנה הסכמה כי תקופת הצעירות היא תקופת מעבר בעלת חשיבות רבה ליצירתן של הזדמנויות חיים עתידיות (MacDonald, Mason & Shildrick, 2001). בתהליך הבא נעסוק בגוף הידע שהתפתח על אודות תקופת הצעירות כתהליך מעבר לצד מסורות אחרות ונעמוד הן על האופן שהוגדר על ידי חוקרים שונים והן על הביקורת שהופנתה כלפי גוף ידע זה.

2.1.1 תקופת הצעירות כתהליך מעבר

מאז שנות ה-70 של המאה ה-20 התאפיינה הכתיבה על אודות תקופת הצעירות בשתי מסורות מרכזיות (Macdonald et al., 2001). האחת התעניינה בבחינה וחקירה של חיי צעירים מפרספקטיבה של תרבות ותתי-תרבויות (sub-cultures). מסורת זו כללה למשל מחקרים על מוסיקה, תרבות מועדוני הלילה ומסיבות, חוויות תרמילאות (backpacking) (Maoz, 2004; Shaffer, 2004) וסגנונות אופנה של צעירות וצעירים (Bennett, 1999; McRobbie, 1993; McRobbie, 2002; Stapleton, 1998). המסורת השנייה התעניינה במחקרי מעבר (transitions), כלומר התמקדה בתהליכי המעבר של צעירות וצעירים מתקופת

הנערות לתקופת הבגרות הצעירה ומבית הספר התיכון לעולם העבודה (school-to-work transitions) (Arnett, 2000; Furlong, Goodwin, O'connor, Hadfield, Hall, Lowden & Plugor, 2018; Griffin,) (1985; Willis, 1977). המסורות הללו כפי שטוענים מקדונלד ושות' (שם) אמנם התמקדו שתיהן בחייהם של צעירות וצעירים אך יחד עם זאת, נטען כי נוצרה ביניהם הפרדה עד כדי "שלא ניתן היה להבחין בקשר שבין חיי הפנאי של הצעירים במחקרי התרבות לבין חייהם של צעירים כלומדים ועובדים במחקרי המעבר" (MacDonald et al., 2001, 2.7). מעבר לכך, חוקרים בתחום לימודי הצעירות סימנו פער נוסף בין מחקרי התרבות שעסקו בחוויות ה"אקזוטיות", הייחודיות של תרבות הצעירים לבין מחקרי המעבר שאופיינו בבחינה כמותית, "יבשה" של תהליך המעבר מהיותם של צעירים תלמידים לעובדים (שם, 2.10). בהמשך לכך, פורלונג (Furlong, 2015) טען כי לא ניתן להתייחס לצעירים עובדים כאילו שאין להם חיים מעבר לעבודה, ולא ניתן לחקור תרבות צעירים ויחסים בין צעירים בנפרד מהצורך לפרנסה.

ואכן, כתגובה לביקורת זו ניסו חוקרי צעירות (Macdonald et al., 2001) לטעון בזכות מחקרי מעבר בטענה כי ישנה חשיבות לבחינה של תקופת הצעירות דרך הפריזמה של מעבר שכן 'צעירות' כתקופת חיים היא מעברית במהותה וכמו כן הם רואים בה מרחב קריטי שבו מתפתחות הזדמנויות חיים שבאות לידי ביטוי בשלבי החיים הבאים. בהמשך לכך רוברטס (Roberts, 2003) טוען כי תקופת הצעירות היא שלב שבו חייהם של צעירות וצעירים מצטלבים עם מוסדות חברתיים מרכזיים רבים (למשל שוק העבודה ומדינת הרווחה) ולכן תיעוד של חוויות המעבר אל המוסדות הללו עשוי לשפוך אור על אופיים והתנהלותם לא רק של צעירות וצעירים אלא גם של המוסדות הללו (עמ' 15). לטענתו של רוברטס (שם) שני המעברים בעלי ההשפעה המהותית ביותר על עתידם של צעירות וצעירים הם המעבר מבית הספר התיכון לשוק העבודה והמעבר מבית ההורים למגורים עצמאיים ובניית משפחה. הסיבה לכך טמונה לדעתו בעובדה ששני המעברים הללו מתרחשים במסגרת נקודות מוצא שונות מבחינת רקע חברתי ומשאבים זמינים ולכן האופן שבו צעירות וצעירים עושים את המעבר מבית הספר לשוק העבודה ומבית ההורים למגורים עצמאיים הוא המודל בזעיר אנפין (sub-structure) להזדמנויות העתידיות שתהיינה פתוחות בפניהם. זאת מכיוון שהמעברים הללו חושפים יותר מכל את ההבדלים המגדריים, האתניים והמעמדיים בין קבוצות של צעירות וצעירים ואת האופן שבו הבדלים אלה יבואו לידי ביטוי בעתיד בחייהם כצרכנים, כנתמכי רווחה או כבעלי תפקידים פוליטיים (Roberts, 2003).

על אף החשיבות שרוברטס (Roberts, 2003) וגם חוקרי מעבר אחרים (MacDonald et al., 2001) רואים בתיאוריית המעבר, הם טוענים כי חייהם של צעירות וצעירים מקוטעים ו'מבולגנים' יותר מרצף של צעדים שבין בית ספר תיכון לעולם העבודה. לדבריהם, המעבר לבגרות צעירה הוא תהליך מגוון יותר מאשר שינוי

בסטטוס לימודי-תעסוקתי. נוסף על כך, הם טוענים כי העיסוק במעברים איננו בהכרח מיקוד בהצלחה או כישלון לעבור בין שלבי חיים אלא הזדמנות לבחון את חוויותיהם של צעירים כפי שהן באות לידי ביטוי במפגש העצמאי שלהם עם מוסדות חברתיים-כלכליים שהם מחוץ למשפחת המוצא ולבחון את האופן שאלה מעצבים את התנהלותם גם בשלבים הבאים.

מפרספקטיבה של תיאוריית מהלך החיים (Elder, 1998), הצעירות, כמו שלבי חיים אחרים, משוקעת בהקשר כלכלי-פוליטי-היסטורי ולפיכך נודעת חשיבות לבחינת משטר הרווחה והכלכלה הפוליטית בזמן ובמרחב שבהם מתרחשת הבגרות הצעירה. המפנה הנאו-ליברלי במדינות המערב מאז שנות ה-90, המיקוד הגובר באינדיווידואליזם והשקעה בפרויקט התפתחות העצמי הפכו את נתיבי ההשתתפות (participation) בשוק ההשכלה והעבודה למאתגרים ומרובי סיכון ולפיכך ניצבות סוגיות אלו בלב הדיון על אודות צעירות וצעירים. כחלק מדיון זה נחשפים האופנים שבהם אתגרים וסיכונים שהם תוצר של המדיניות הנאו-ליברלית נחווים בחייהם של קבוצות שונות של צעירות וצעירים וכיצד מבנה ההזדמנויות הקיים בחייהם עשוי לתרום או להקשות על התמודדותם עם אתגרים וסיכונים אלה. במילים אחרות, הדיון על אודות מאפייני ההשתתפות של צעירות וצעירים במוסדות הכשרה והשכלה גבוהה ובשוק העבודה מבליט את הפערים בין חוויותיהם של צעירות וצעירים ממעמד הביניים-גבוה לבין צעירות וצעירים ממעמד העובדים ובעוני (Roberts, 2003). פער זה עולה במאמרה של מלינדה קופר (Cooper, 2017) על היסטוריית המדיניות הכלכלית-חברתית בארצות הברית לגבי השקעה במימון השכלה גבוהה עבור סטודנטיות וסטודנטים. קופר טוענת כי מאז שנות ה-60 תפיסות נאו-ליברליות השפיעו בצורה עוצמתית על צמצומה של השקעה זו ובכך הועברו הסיכונים הכלכליים הכרוכים במימון לימודים גבוהים מהמדינה אל היחיד ומשפחתו. תהליך זה גרר פיצול בין צעירות וצעירים שהצליחו לממן השכלה גבוהה בהתבסס על משאבי הוריהם לבין צעירות וצעירים שנאלצו לממן זאת בעצמם או שמשפחתם נאלצה לקחת הלוואות מבנקים פרטיים, דבר שהוביל לצבירה של חובות גדולים.

הנושא של מעבר מבית הספר התיכון להשכלה גבוהה ושוק העבודה מרכזי גם בתחום הפסיכולוגיה החינוכית שעוסקת רבות בהתפתחות השאיפות התעסוקתיות ותהליך התפתחות הקריירה של צעירות וצעירים (Blustein, Chaves, Diemer, Gallagher, Marshall, Sirin, & Bhati, 2002; Blustein, & Roarke, 1997, Phillips, Jobin-Davis, Finkelberg, & Roarke, 1997). ניתן לומר, אם כן, כי תיאוריית הצעירות כמעבר צברה דומיננטיות בשיח על חייהם של צעירות וצעירים.

אחת מתיאוריות המעבר (transition theory) המרכזיות שהתפתחו בשני העשורים האחרונים על אודות תקופת הצעירות היא תיאוריית הבגרות בהתהוות של ג'פרי ארנט (Arnett, 2000). ארנט (שם) וטאנר

(Tanner, 2006) עומדים על הייחודיות של תקופת חיים זו, וטוענים כי זו התפתחה בתוך קונטקסט היסטורי ותרבותי שלא היה כמותו בעבר ולכן אינה תוצר של גיל בלבד. התיאוריה מבוססת על צעירות וצעירים במעמד הביניים ואינה מתייחסת לתקופת הבגרות בהתהוות כמשוקעת בהקשר כלכלי-חברתי מגוון ובמנגנוני הדרה חברתיים שמתבטאים בצורות שונות בחייהם של צעירות וצעירים (Bynner, 2005). יחד עם זאת, הפופולריות של התיאוריה בשיח לימודי הצעירות בעולם והתבססותה גם כתיאוריה מרכזית בשירותי תמיכה לצעירות וצעירים בישראל מחייבת היכרות עם מרכיביה.

התיאוריה בנויה מחמישה מרכיבים המבחינים לתפיסתו של ארנט (Arnett, 2000) צעירים בני 18–25 מתקופות חיים [או קבוצות גיל] אחרות:

1. המרכיב הראשון הוא חקירת זהות, כלומר עיסוק בשאלה 'מי אני?' והתנסות בחוויות שונות שמטרתן להבהיר תשובה לשאלה זו. על פי ארנט החקירה בשלב זה היא בעיקר בתחום של אהבה ועבודה.
2. המרכיב השני הוא מצב של חוסר יציבות, בעיקר בחיי העבודה, חיי האהבה והסדרי המגורים. ארנט טוען כי אף שצעירים בתקופה זו שואפים לייצר לעצמם תוכנית עתידית לחיים בוגרים יציבים, תהליך ההתנסות והחקירה מטבעו מייצר שינויים וחוסר יציבות.
3. המרכיב השלישי הוא מיקוד בעצמי ללא מחויבות להיענות לצרכים או לדרישות של גורמים אחרים. הכוונה כאן על פי ארנט (שם) היא להיבטים פרקטיים ובסיסיים של חיי היום-יום כמו למשל היכולת לבחור מה אני רוצה לאכול, לצד שאלות מהותיות יותר כמו 'האם אני רוצה ללמוד? איפה? וכד'.
4. המרכיב הרביעי הוא תחושת ביניים, כלומר הבחינה והחקירה לצד חוסר היציבות מייצרות חוויה של בין לבין – בין הנערות שבה יש עדיין תלות בהורים ובמשפחה לבין הבגרות שבה 'מתמצקת' העצמאות. הגדרת ה'בין לבין' נוצרה על פי ארנט (שם) בהתבסס על 3 קריטריונים שחזרו על עצמם מפי צעירים במחקרו על מאפייני בגרות: אחריות לעצמך, יכולת לקחת החלטות בעצמך ועצמאות כלכלית. כלומר, צעירים טענו כי כל עוד הם אינם מצליחים לבצע את שלוש המשימות הללו, הם עדיין מצויים בשלב ה'בין לבין'.
5. המרכיב האחרון הוא תחושת ריבוי אפשרויות ואופטימיות. במילים אחרות, תקופת הבגרות בהתהוות מאופיינת בתחושה של אפשרויות והזדמנויות פתוחות בעתיד. כמו כן, יש בה תקווה וציפייה לבאות, בעיקר בשל העובדה כי עד כה המטרות והחלומות לעתיד היו בגדר שאיפות ולא נבחנו בפועל במציאות. מעבר לכך, תקופת הבגרות בהתהוות נתפסת כמזמנת אפשרויות ואופטימיות בשל יכולתם של צעירות

¹ במאמר מאוחר יותר הרחיב עד גיל 29 (Arnett, 2004)

וצעירים לייצר במהלכה שינוי במסלול החיים שלהם. זאת בעיקר עבור אלה שהתמודדו עם קשיים וחסמים במסגרות בהם השתתפו עד כה.

התיאוריה של ארנט (Arnett, 2000) תרמה להעברת תשומת הלב לשלב גילאי חדש בין הנערות לבגרות ובין בית הספר התיכון לחיי העבודה, ואכן ישנם מחקרים נוספים שבהם נמצא כי קבוצות של צעירות וצעירים במודרניות המאוחרת/בצפון הגלובלי אכן חווים את המאפיינים הללו (למשל, Maysless & Scharf, 2003 בישראל ו-Facio & Micocci, 2003 בארגנטינה). עם זאת, כפי שטוענים הנדרי וקלופ (Hendry & Kloep, 2007, 2010), המאפיינים הללו הולמים בעיקר צעירות וצעירים ממעמד הביניים ובעיקר את אלה המשולבים בהשכלה הגבוהה. על מנת לאתגר את התפיסה האוניברסאלית לגבי תיאוריית הבגרות בהתהוות ואת מיצובו של שלב חיים זה כשלב 'נורמלי', הנדרי וקלופ (Hendry & Kloep, 2010) בחנו את התיאוריה על צעירות וצעירים בגילאים צעירים יותר מאלה שהגדיר ארנט (Arnett, 2000) וכאלה שאינם עתידים להשתלב בהשכלה גבוהה, ואכן מחקרם העלה סדקים בתיאוריית הבגרות בהתהוות והדגיש את השונות בין קבוצות של צעירות וצעירים. כך למשל עלה כי בדומה למחקר של ארנט (Arnett, 2000), הצעירים ממעמד בינוני יכלו להישען על תמיכת הוריהם ולדחות תפקידי מבוגרים לשלב מאוחר יותר. עם זאת, קבוצה מקבילה במדגם דווקא העידה על התבגרות מהירה בעקבות מצבים משפחתיים (כמו מחלה של אחד ההורים או לידה של ילד/ה) שדרשה מהם לקחת אחריות ולתפקד כמבוגרים (Hendry & Kloep, 2010). בדומה לכך, בינר (Bynner, 2005) ביקר את ארנט (Arnett, 2000) על כך שבהגדרת התיאוריה 'בגרות בהתהוות' לא הכיל תיאוריות על אודות גורמים מבניים ומנגנוני הדרה בחייהם של צעירות וצעירים במודרניות המאוחרת. במחקרו על צעירים בבריטניה מראה בינר (שם) כי התייחסות למגוון מיקומים חברתיים של צעירות וצעירים ובכלל זה מגדר, מעמד, רמת השכלה, ומעמד של משפחת מוצא חושפת כי חלק מהמרכיבים של תקופת הבגרות בהתהוות מאפיינים רק קבוצות צעירים מסוימות באוכלוסייה, כלומר אלה במעמד הביניים-גבוה. כך למשל הוא טוען כי בעוד תחת קטגוריית המגדר רואים עלייה בשיעור השתתפותן והישגיהן של נשים צעירות במערכת ההשכלה הגבוהה, כאשר מפנים את המבט למעמד חברתי ורמת השכלה, ובעיקר למעמד של משפחת המוצא, עולה כי מי שיכולים למצות את הזדמנויות ההשכלה הם בעיקר צעירות וצעירים מקבוצות פריווילגיות בחברה. כלומר, טענה מרכזית בגנותה של תיאוריית הבגרות בהתהוות היא שהיא מייצרת נתיב נורמטיבי והפרדה בין צעירות וצעירים 'נורמליים' לצעירות וצעירים שסוטים כביכול מהתפתחות נורמלית. בהקשר זה טוענים קוטה ובינר (Cote & Bynner, 2008) כי יש להכיר בהטרונגויות של אוכלוסיית הצעירים ולקחת בחשבון את המרכיבים המבניים הבאים לידי ביטוי בחייהם ומשפיעים על יכולתם לבצע צעדים ומעברים שונים ולא כפי שלעיתים נרמז בתיאוריה של ארנט (Arnett,)

2000) כי אלה תלויים בעיקר ברצון או בהחלטה של צעירות וצעירים עצמם. במילים אחרות, אחד האלמנטים הבולטים במשנתו של ארנט (Arnett, 2000; 2004) הוא הפועלות (agency) והאופן שבו חוויותיהם האינדיווידואליות של צעירות וצעירים מגדירות את תהליך המעבר מנערו לנערה. התבוננות אינדיווידואלית ומיקוד בפועלות של צעירות וצעירים הפך לנושא מחקר מרכזי בשדה לימודי צעירות אשר בא לידי ביטוי בניתוח מסלולי החיים של צעירות וצעירים והצמיח את מטאפורת ה'ניווט' (navigation) שמשקפת את יכולת התמרון של צעירות וצעירים בתוך עולם המשתנה באופן תדיר (Furlong, 2009; 2013). יש הטוענים כי השיח הממוקד בפועלות ומסלולי מעבר אינדיווידואליים (כמו משנתו של ארנט) מאיינים את האופן שבו פועלות זו מתקיימת כחלק ממרחב משפחתי, קהילתי וחברתי (Bynner, 2005). בהמשך לכך, הארדגרוב ושותפותיה (Hardgrove et al., 2015) מציעות להתבונן במסלול חייהם של צעירים דרך היחסים שלהם עם משפחותיהם ולהבין את האופן שבו קשר עם בני משפחה עשוי לתרום להתמודדותם עם אתגרי החיים ובעיקר עם איהיציבות בשוק העבודה. במחקרן על התמודדותם של צעירים (גברים) עם תעסוקה פוגענית הן מנכיחות את האופן שבו תמיכה משפחתית כלכלית מאפשרת לצעירים במשפחות אמידות להימנע מפוגעניותו של שוק העבודה ולהתמסר להשכלה. כמו כן, עולה במחקרן כי צעירים במעמד העובדים ובעוני נתמכים על ידי בני משפחתם בכל הקשור למגורים.

אף שחוקרים מנתחים תקופה זו מפרספקטיבות שונות, ישנה הסכמה כי שינויים חברתיים-כלכליים שהתרחשו בעשורים האחרונים בצפון הגלובלי, וביניהם המעבר מתעשיית ייצור לתעשיית שירותים, שינו באופן דרמטי את תהליך המעבר לבגרות צעירה. שינוי זה בא לידי ביטוי בעיכוב בהשלמת משימות החיים המסורתיות שיוחסו להגעה לבגרות – עזיבת הבית, רכישת מקצוע, מציאת עבודה קבועה והקמת משפחה (Alexander et al., 2014; Arnett, 2000; Furlong & Cartmel, 2007; Silva, 2013). יש הטוענות כי בשל אי-הוודאות ואי-הביטחון המאפיינים יחסי עבודה ויחסי משפחה בעידן הנאו-ליברלי ובשל מעט המשאבים המצויים בידיהם, צעירות וצעירים ממעמד העובדים נאלצים להמציא נרטיב של הצדקת הקשיים שחוו. שני הסוגים לנרטיב כזה הם: מודל מעבר לבגרות המנכס לנשים צעירות תחושת בגרות אלטרנטיבית המבוססת על ביטויי מיניות מוגברת (Bettie, 2000) או נרטיב תרפויטי של טרנספורמציה עצמית והתגברות על מצוקות הילדות (Silva, 2013).

אמנם צעירות וצעירים מוצאים דרכים לייצר פרקטיקות אלטרנטיביות של הגדרה עצמית כבוגרים צעירים, אך שוק העבודה וההשתלבות בתוכו היו ועודם גורם מפתח בתהליך המעבר מנערו לנערה. חוקרים נשענים על תזת "חברת הסיכון" (Beck, 1992) לפיה ההתפתחות הטכנולוגית והחברתית במודרניות המאוחרת מייצרת סיכונים מסוג חדש, וטוענים כי צעירות וצעירים בכל המעמדות נאלצים להתמודד עם איומים ואי-ודאות בשוק העבודה שלא היו כמותם בעבר. כך למשל, פורלונג וקרטמל (Furlong &

Cartmel, 2007) גורסים כי בשל אופיו המזדמן (casualized) של שוק העבודה הנאו-ליברלי הפכה עבודה פוגענית לחלק בלתי נפרד מתהליך הכניסה של צעירים לשוק העבודה וזאת גם כאשר מדובר בצעירים בעלי השכלה אקדמית ולמרות הדרישה הגוברת לכוח אדם משכיל ומיומן. לטענתם, מסלול המעבר של צעירים מבית הספר לעולם העבודה השתנה לאין שיעור בשלושים השנה האחרונות – ממעבר שהיה ישיר וצפוי עבור הדורות הקודמים למעבר המאופיין באי-יציבות, קיטועים וחוסר ודאות לגבי העתיד (שם). בדומה לכך, ווין ואנדרס (Wyn & Andres, 2011) אשר ערכו מחקר אורך השוואתי על אודות מסלולי החיים של צעירים באוסטרליה ובקנדה מצאו כי בשל מאפייניו המזדמנים והבלתי צפויים של שוק העבודה בשתי המדינות, חלפו 14 שנים בממוצע מסיום בית הספר התיכון ועד שמצאו הצעירים במחקר עבודה יציבה. עוד טוענות החוקרות כי אופיו הפוגעני של שוק העבודה אף הקשה על הצעירים הללו להתחייב למערכות יחסים זוגיות ולהקמת משפחות (שם), מצב הנמשך על פי מחקרה של אליסון פו גם בשלבי חיים מאוחרים יותר (Pugh, 2015).

לסיכום, תחום הדעת 'לימודי צעירות' נוטה להתייחס לקטגוריה 'צעירים' כקטגוריה מונוליתית וממעט לעסוק בהצטלבות שבין גיל לבין קטגוריות זהות אחרות ובכלל זה קטגוריית המגדר (יוצא מן הכלל הוא העיסוק בחיבור שבין גיל צעיר ומעמד אצל Willis, 2013; Griffin, 1985; Silva, 2013; Bluestein et al., 2002). עם זאת התיאוריה על אודות נשים צעירות הלכה והתפתחה במקביל במסגרת תחום דעת נוסף – לימודי נערות (girlhood studies). מחקר זה מבקש לשזור את שני תחומי הדעת הללו יחד ולייצר הבנה טובה באשר לסובייקטיביות של 'להיות אישה צעירה'.

2.1.2 נשים צעירות

המושג 'אישה צעירה', בדומה למושג 'נערה', נולד כחלק מהתפתחותו של תחום הדעת לימודי נערות (Girlhood studies). במסגרת זו עמדו חוקרות פמיניסטיות על הייחודיות של תקופת החיים שבין הילדות לבגרות וטענו כי אין לראות בה תקופת מעבר בלבד שמכוונת אל עבר נשיות בוגרת, אלא תקופה בעלת חשיבות בפני עצמה (Kearney, 2009).

גוף הידע של לימודי נערות הגדיר אמנם גבולות גיל כלליים ל'אישה הצעירה' אך יחד עם זאת, הכתיבה על אודותיה ניסתה לייצר כמה שיותר נזילות (fluidity) בהגדרה ולתאר את המשמעויות של 'להיות אישה צעירה' בדרכים מגוונות. משמעויות אלה נידונות בספרות לנוכח שינויי מאקרו כלכליים-חברתיים המאפיינים את המודרניות המאוחרת, כמו למשל שינויים בשוק העבודה ושינויים בדפוסי רכישת השכלה של נשים.

אחת התמות המרכזיות העולה כחלק מגוף ידע זה היא התעצבותו של דימוי האישה הצעירה כמי שהיא יכול-יכולה' (can-do girl) (Harris, 2004), שמרשה לעצמה להסיר את המסורות החברתיות שמיגדרו מיקומים

נשיים בעבר כנחותים ולהתמקם זהותית כצעירה 'המוצלחת' (Successful girl) (Ringrose, 2007), כ- 'top girl' (McRobbie, 2007). כלומר, אישה שמרוויחה יותר מכל מהתפשטותה של הכלכלה הגלובלית ומסמלת הבטחה עתידית.

לצד זאת, מראות החוקרות כי הגדרות אלה וההישגים המבנים אותן מתאפשרים בעיקר לנשים צעירות מקבוצות אוכלוסייה מסוימות – במעמד ביניים ומעלה (Baker, 2010; Walkerdine, 2003). יתרה מכך, הן מזהירות מפני העובדה כי למעשה שימוש בהגדרות הללו כמטפורה לנשים צעירות באשר הן מוביל ליצירתו של שיח המתארגן סביב הנחת יסוד על חוסר הרלוונטיות של המשך המאבק פמיניסטי. בדרך זו כל אותן קבוצות נשים שאינן זוכות עדיין להצלחה ורווחה, נותרות לכודות בין חסמים מגבילים לבין היעדר תנועה חברתית שתוביל את המאבק להסרתם. מקרובי (McRobbie, 2007) מגדירה זאת 'The sexual contract' (עמ' 719), כלומר הסכם לא כתוב בין המדינה לנשים צעירות שעל פיו השקעת משאבים ממשלתיים לטובת שיפור תנאי חייהן של נשים (למשל חופשת לידה ומסגרות טיפול בילדים) מומרת להשקעת הביקורת הפמיניסטית על מוסדות המדינה. כך שלמעשה מתקיים פער בין רטוריקה של השקעה בנשים צעירות לבין מדיניות ציבורית שממעטיה בהשקעה כזו ומשקעת את השליטה בהן (Harris, 2004). בהמשך לחוקרות הללו, גם מחקר זה מבוסס על ניתוח ביקורתי של מודל 'האישה הצעירה המוצלחת/הכל יכולה' ורואה בו כמתעלם מחסמים מבניים המצויים בחייהן של נשים צעירות החיות במרחב של שוליות חברתית. על מנת להבהיר את הביקורת על שיח האישה הצעירה המוצלחת/כל יכולה, יש להציג תחילה את התהליכים שהובילו להתגבשותו.

השיח על אודות 'האישה הצעירה' התפתח בתקופה שמכונה על ידי אולריך בק (Beck, 1992) 'המודרניות המאוחרת' המאופיינת בכלכלה קפיטליסטית-גלובלית, באי-ודאות כלכלית ובהיחלשות של מנגנוני המדינה המפקחים אשר היו אמונים בתקופות קודמות על הגנה מפני איזודאות זו. כמו כן, בולטת בה היחלשותה של שייכות קולקטיבית ומשפחתית ולעומתה התעצמות של אחריות אישית ואינדיווידואליזם. מאפיינים אלה מבנים את מה שבק הגדיר 'חברה בסיכון' (Beck, 1992) המתמודדת עם אסונות וסיכונים שהם תוצר של מעשה ידי אדם, להבדיל מתקופות קודמות בהן חששו מסיכונים ואסונות טבע.

הגורמים הללו אמנם משפיעים על החברה ככלל אך הם בעלי השפעה ייחודית ומועצמת בחייהם של צעירות וצעירים בפרט. השפעה זו מתבטאת בחסמים משמעותיים בתהליך המעבר מנערות לבגרות, ביכולת למצוא עבודה יציבה, לגור באופן עצמאי, לממן השכלה על-תיכונית, לייצר זוגיות ולהקים משפחה. ואכן, חוקרי צעירות מצביעים על כך שצעירים מתמודדים עם פגיעות ותחושת איום שלא היו כמותם בדורות הקודמים (Arnett, 2000; Furlong and Cartmel, 2007; Silva, 2013). ספרות זו מראה כיצד פגיעותם של צעירות

וצעירים בשוק העבודה המודרני – ובפרט איזודאות ואייציבות בשכר ובמשך ההעסקה – מתבטאת באי יכולתם של צעירות וצעירים להשלים שלבי מעבר נוספים. מצב זה מחריף אצל צעירות וצעירים מרקע כלכלי-חברתי נמוך שמשפחותיהם מתקשות לתמוך בהם כלכלית בתקופה זו (Hardgrove, McDowell & Rootham, 2015, Silva, 2013).

באופן פרדוקסלי, אף שצעירות וצעירים חווים איזודאות ואיום שלא אפיינו את הדורות הקודמים, הם בכל זאת נתפסים כמי שיכולים להתמודד עם איהודאות, הזמניות והקיטועים של תקופה כיוון שצמחו לתוך האידיאולוגיה הנאו-ליברלית והאינדיווידואליזם. כלומר, מצופה מהם לדעת כיצד להתמודד, להתגמש, להמציא את עצמם על מנת להתאים לתנאים מאתגרים אלו (Harris, 2004). ציפייה זו היא חלק מרוח התקופה אשר מניחה את האחריות להתפתחות וצמיחה על כתפיה/ה של היחיד/ה ומעצבת אותה כביטוי לחופש ובחירה, או כפי שהחוקרת du-Bois Reymond (1998) מכנה זאת, כחלק מביוגרפיית הבחירה "choice biography" (עמ' 65).

לנשים צעירות תפקיד מרכזי בציפייה זו. למעשה הצלחתה של התנועה הפמיניסטית בקידום הזדמנויות להשכלה ותעסוקה לנשים, לצד תהליכי מאקרו כלכליים ושינויים בשוקי העבודה במדינות המערב, הובילו לפתיחתן של הזדמנויות חדשות עבור נשים צעירות כקטגוריה (Harris, 2004; Arnett, 2000; 2004; Bynner, 2005), גם אם חלק גדול מההזדמנויות החדשות פתוח בעיקר בפני צעירות המעמד הבינוני. כלומר, השילוב שבין ערכים ורעיונות פמיניסטיים כמו הרחבת אפשרויות הבחירה, העצמה וחופש להיות מה שאת רוצה, לבין תנאים חדשים בזירה הכלכלית-תעסוקתית מיצבו את האישה הצעירה כדוגמא אידיאלית להצלחה בעת החדשה ותקווה לעתיד (Harris, 2004).

2.1.3 שיח ההצלחה אל מול שיח הסיכון בחייהן של צעירות

הדיון על האישה הצעירה המוצלחת מייצר בו בעת דיון מקביל על האישה הצעירה בסיכון, מונח שהפך שגור בעיקר בשיח שירותי הרווחה והטיפול בישראל, אך הכתיבה על אודותיו קיימת בתחומי דעת נוספים כמו חינוך, סוציולוגיה, תקשורת ועוד.

מרנינה גוניק (Gonick, 2006) מנתחת את שני השיחים המרכזיים שעולים בנוגע לאישה הצעירה וטוענת כי החל משנות ה-90 מוצגת האישה הצעירה בהתבסס על שני דימויים סותרים – Girl Power לעומת Ophelia. הראשון מנכיח כוח נשי, דעתנות, תעוזה והתנגדות פוליטית לתפיסות מסורתיות לגבי נשיות. הנכחת דימוי זה מתאפשרת בעיקר דרך פרסומות, סרטים, מוסיקה. כמו כן, תרבות הצריכה היא חלק מרכזי בייצור השיח, ומוצרי צריכה שונים נתפסים כמסמלים את הדימויים הללו. אחת הדוגמאות החזקות לפופולריות של המושג ומי שסימלה אותו יותר מכל היא להקת הנשים הבריטית The Spice Girls והמוצרים שעוצבו בדמותה. מנגד, מתקיים שיח נוסף שמדמה את הנערה/צעירה לדמותה של אופיליה מ'האמלט' וכתגובה

לספרה של מרי פייפר (Pipher, 1995 in Gonick, 2006) *Reviving Ophelia*. שיח זה מתאר את הנערה/אישה הצעירה כקורבן, כמי שנדרשת לייצר נשיות שעונה לדרישות מודל ה-girl power ללא הצלחה עד שהיא מאבדת את העצמי שלה, נעשית מדוכאת וחרדה. כלומר, כמי שהפכה מנערה צעירה בלתי נראית לנערה/צעירה פגיעה. מבחינת גוניק שני השיחים הללו מבטאים את האידיאולוגיה הנאו-ליברלית במובן זה שדימוי אחד חוגג את הסמל האולטימטיבי של הנאו-ליברליזם – הגדרה עצמית וחתירה למיצוי עצמי – והשני מנכיח את האחריות האישית והחרדה מאי-עמידה בציפייה להפוך לסובייקט מצליח.

אניטה האריס (2004) מנתחת את הדיכוטומיה בין דימוי הצעירה 'הכל יכולה' לבין הצעירה בסיכון בהתבסס על 3 נקודות מבט: תפקידה בשוק העבודה, בתרבות הצריכה ובמוסד האימהות. לטענתה יכולתן של נשים צעירות לשגשג בשלוש הזירות הללו מעוצבת כמשימה בסיסית, וכישלון מתפרש כחוסר יכולת אישית. בדומה לכך, מקרובי (McRobbie, 2007) מראה כי המסרים המסחריים על אודות הצלחה של צעירות בעולם העבודה מבוססים על דימויים שמחברים בין נשים בעבודה למודלים של נשיות מסורתית של יופי וטיפוח. על מנת לתחזק חיי עבודה וצריכה שעומדים בדרישות הללו נדחית האמהות לגילאים מאוחרים יותר. למעשה אמהות צעירה נתפסת ככישלון כיוון שהיא עומדת בדרכן של נשים צעירות להתפתחות לימודית ותעסוקתית (Vaadal & Signe, 2021; Walkerdine, Lucey & Melody, 2001). עוד טוענת האריס (Harris, 2004) כי לרוב הדיון על אודות האישה הצעירה בסיכון מתייחס לנשים צעירות ממעמד העובדות ולא להשייכות לקבוצות אתניות מודרות (Harris, 2004). גם ווקרדין (Walkerdine, 2003) מפנה תשומת לב לאופן שבו מעמד מעצב את החוויה הסובייקטיבית של מובילות בקרב נשים צעירות. לטענתה שיח ה'צעירה המוצלחת' איננו לוקח בחשבון את ההיבטים הכואבים של המעבר של נשים צעירות ממעמד העובדות למעמד הביניים כתוצאה מהשכלה והשתלבות בתעסוקה מטיבה. מחקרה מראה כי קיים פרדוקס ובו נשים צעירות במעמד העובדות שואפות לחיות ברווחה כלכלית ולהשתייך למוסדות חברתיים מקובלים מצד אחד, ומצד שני חשות אשמה וכאב על מה שהן משאירות מאחור – בני משפחתן שממשיכים להתמודד עם עוני ומחסור (שם). בכך האמירה של ווקרדין (Walkerdine, 2003) מדגישה את העובדה ששיח ה'צעירה המוצלחת' מנותק מחוויות של צעירות במעמד העובדות ומתעלם מהמחיר שהן משלמות על השלמת פרויקט ההצלחה. בהמשך לכך, במחקרה של בייקר (Baker, 2010) על נשים באוסטרליה עולה כי על אף שיח הבחירה הרווח בעולם המערבי, אפשרויות הבחירה הפתוחות בפני נשים עדיין מאורגנות בתוך גבולות של מגדר ומעמד. כך למשל, טוענת בייקר כי נשים צעירות מעצבות את השאיפות התעסוקתיות שלהן תוך שהן מאזנות בין הרצון לעבוד לבין הצורך לטפל בילדים. כמו כן, טוענת בייקר (שם) כי כשהצעירות מסבירות את החלטותיהן התואמות גבולות מגדריים היסטוריים, הן עושות זאת תוך שימוש בשיח של בחירה ושוויון. במובן זה בייקר ממשיכה את הטענה של אנגילה מקרובי (McRobbie, 2007) לפיה נשים

צעירות בחברות נאו-ליברליות מגיבות לשיח פוסט פמיניסטי (a post-feminist masquerade) שבאופן סמוי גורם להן לחשוב שהן מנכסות נשיות מסורתית מתוך בחירה.

שיח ההצלחה-סיכון כפי שעולה ממחקרים אלו (Baker, 2010; Harris, 2004; Walkerdine, Lucey & Melody, 2001; Walkerdine, 2003) משוקע בתוך הקשר מגדרי ומעמדי, והוא מחדד את האתגרים המאפיינים את חייהן של נשים צעירות בכלל, ושל אלה מקבוצות בשולי החברה בפרט, בתהליכי ההשתלבות בשוקי ההשכלה והעבודה כפי שיתואר להלן.

2.1.4 נשים צעירות, השכלה ועבודה

כפי שעולה עד כה, התפתחות מקצועית והשתלבות מטיבה בשוק ההשכלה והתעסוקה מוצגת על ידי חוקרים כשלב מפתח בתהליך המעבר מנערות לבגרות צעירה (Arnett, 2000; Furlong & Cartmel, 2007). לצד הדיון בקושי של צעירות וצעירים לשגשג במרחבים הללו (MacDonald, 2009; Furlong et al., 2018), ניכרת עלייה בהתעניינות בתנאים המאפשרים לצעירות וצעירים להתמודד עם משוכות. וכמו כן, נקודת המבט הפמיניסטית בשדה ממוקדת באופן שבו מגדר מעצב את מבנה ההזדמנויות הפתוח בפני נשים (Acker, 2006; Bernstein, Benjamin & Motzafi-Haller, 2011; Walby, 2007). על אף מניפה מגוונת זו של זוויות מחקר, מעטים המחקרים המתמקדים באופן ספציפי בחוויות ההתפתחות התעסוקתית המקצועית של נשים צעירות ובהצטלבות שבין מגדר וגיל.

יוצאת דופן בהתמקדותה בנשים צעירות בשוק העבודה היא קארן אסקוט (Escott, 2012) הטוענת כי השתייכות לקבוצות אתניות מוחלשות ועול הטיפול במשפחה מובילים נשים צעירות לרמת השתתפות נמוכה בשוק העבודה וזאת אף שלרוב הן מחזיקות בתעודות הכשרה מקצועיות ובעלות שאיפות גבוהות בתחום התעסוקתי (Strong work aspirations) (Escott, 2012). כמו כן, אסקוט (Escott, 2012) טוענת כי סביבת המגורים מהווה גם היא גורם מרכזי למיעוט הזדמנויות תעסוקה מתאימות ולפיכך לנחיתותן התעסוקתית של נשים צעירות החיות באזורים עניים. זאת, משום ששוקי העבודה המקומיים מציעים להן משרות בתחומים מצומצמים אשר מאופיינות בדרך כלל בשכר נמוך ותנאים ירודים (Escott, 2012). בדומה לכך, פאוטי ואקס (Pavetti & Acs, 2001) אשר חקרו את דפוסי התעסוקה של נשים צעירות נתמכות רווחה בנות 18–27 טוענים כי רמת השכלה נמוכה (אי השלמה של 12 שנות לימוד), השתייכות לקבוצות אתניות ואימהות מפחיתים את סיכוייהן להשתלב בעבודה טובה² עד גיל 27 ובכלל, ולכן הסיכויים כי

² עבודה הכוללת 35 שעות עבודה שבועיות ושכר של לפחות 9.5 דולר לשעה.

קבוצות אלה יצליחו לאורך השנים לבסס עצמאות כלכלית ללא תמיכת המדינה נמוכים אף הם (Pavetti & Acs, 2001).

מנגד, במחקר על הבדלים מגדריים המשפיעים על השתלבות בתעסוקה בקרב בני נוער בשכונות המאופיינות בעוני עולה כי דווקא לנערות מגוון רחב יותר של סוגי עבודה לבחור מהם לעומת נערים שחשופים בעיקר להזדמנויות לעסוק בסחר בסמים (Clampet-Lundquist, 2013). מעבר לכך, המחקר מראה כי הורה עובד מאותו מין מהווה מודל חיובי להשתלבות בתעסוקה ומכיוון שבראש רוב משקי הבית במחקר עומדת אישה-אמא, נמצא יתרון לנערות.

מחקרים שנעשו בישראל אשר השוו נתונים בין נשים לגברים צעירים מחזקים את אסקוט (Escott, 12) ופאווטי ואקס (Pavetti & Acs, 2001) ולפיהם מצבן התעסוקתי של נשים צעירות ללא השכלה גרוע מזה של גברים ללא השכלה בכל הנוגע לתנאי שכר, אפשרויות קידום וביטחון תעסוקתי (כאהן-סרבציינסקי, ואזן-סיקרין, נאון, הדר וקונסטנטינוב, 2014). עוד נטען כי יכולתן של נשים צעירות להתקדם בשוק העבודה ולצאת מטווח ההכנסות הנמוכות נמנעת מהן בעיקר בשל היותן אימהות (שם). במחקר עדכני (רפאלי, 2021) על חסמים לתעסוקה בקרב נשים צעירות במצבי סיכון בישראל נמצא כי אף על פי שרבות (55%) העידו שהן עובדות במשרה מלאה, הכנסתן אינה מאפשרת קיום בכבוד שכן זו עומדת על שכר מינימום ומטה. מצב זה בעייתי במיוחד עבור צעירות המהוות עוגן כלכלי לא רק עבור עצמן אלא גם עבור משפחת המוצא שלהן. מצב זה בעייתי גם לצעירות שאינן יכולות להיתמך כלכלית על ידי משפחתן (רפאלי, 2021). המחקר מראה עוד כי חוויות תעסוקה פוגעניות בעבר מקשות על השתלבות מחדש בשוק העבודה. חוויות אלה כוללות אפליה על רקע מגדרי שבאה לידי ביטוי בהערות סקסיסטיות ובהטרדה. רפאלי מדווחת גם על קושי להתמיד במקום עבודה בשל הצורך לעמוד בדרישות התפקיד לצד הצורך להמשיך ולהתמודד עם קשיים ברמה האישית. רבות מהצעירות הדגישו את החשש מכך שמקומות עבודה לא יתחשבו, או אינם מתחשבים, בסוגיות עמן הן מתמודדות מחוץ לגבולות מקום העבודה (רפאלי, 2021).

לצד ניתוח החסמים וסוגי הפוגענות, חוקרות וחוקרים בחנו גם את דרכי ההתמודדות של נשים צעירות עם חוויותיהן התעסוקתיות. וורת' (Worth, 2015) למשל טוענת כי נשים צעירות מצליחות להתמודד עם הפוגענות של הסדרי ההעסקה שלהן על ידי היתמכות בבני משפחה והקהילה סביבן. במחקרה מנסה וורת' להראות את האופן שבו יחסים (עם בני זוג, עם הורים, עם הקהילה) תורמים להבנת מצבן התעסוקתי ולקבלת החלטות הקשורות להתמודדות עם הפוגענות שהן חוות בשוק העבודה. כך למשל עולה כי נשים צעירות אינן מפחדות לעבוד במשרות בלתי יציבות (מה שמכונה 'משרות גמישות') או לחילופין להימנע ממשרה בעלת תנאי תעסוקה ירודה כאשר הן יכולות להתבסס על פרנסה יציבה של בני זוגן. דבר זה יכול

להתגלות כאליה וקוץ בה כיוון שלעיתים הישענות על פרנסה יציבה של בן זוג עלולה להסתיר פגיעות תעסוקתית וכלכלית בקרב נשים ולעוות נתונים בנוגע לעבודת עוני (in-work poverty) ולמצבן של נשים בשוק העבודה (Peña-Casas & Ghailani, 2011).

בהיעדר היכולת להישען כלכלית, וולקר (Walker, 2015), שחקר נשים צעירות בעולם העבודה הפוסט-סובייטי, מראה כי בהיעדר משאבים מטריאליים נשים מייצרות לעצמן תחושת ערך במסגרת תעסוקה ירודה באמצעות משאבים סימבוליים. וולקר (שם) מאמץ את תפיסתה של בברלי סקגס (Skeggs, 1997) על אודות כמיהתן של נשים במעמד העובדות ל'מכובדות' (respectability) (Skeggs, 1997, p. 81) וטוען כי על אף הדיכוי המבני שחוות נשים בשוק העבודה הפוסט סובייטי הן מצליחות לייצר לעצמן עצמי מכובד גם במסגרת עבודה בלתי מתגמלת במגזר השירותים, בהתבסס על נרטיבים של נשיות, אוטונומיה ויכולת המצאה עצמית (self-invention).

המחקר של וורטי (Worth, 2015) וגם של וולקר (Walker, 2015) מבליטים את האופנים שבהם נשים צעירות מוצאות פתרונות להתמודדות עם סוגי הפוגענות השונים שהן חוות בשוק העבודה תוך גיוס משאבים מטריאליים וסימבוליים בסביבתן הקרובה ובתוך העצמי. עם זאת, כפי שעולה במחקרם, המשאבים המתוארים מסייעים לצעירות בהימנעות מעבודה פוגענית או בהתמדה בה, אך לא בהתנגדות לה. המחקר הנוכחי שואף לבחון כיצד ליקוט של משאבים מטריאליים וסימבוליים יחד (ולא בנפרד כפי שנעשה ברוב המחקרים עד כה) עשוי לתרום לא רק להימנעות מעבודה פוגענית או התמדה בה אלא גם ליכולת לדרוש שינוי אל מול הסדרי תעסוקה פוגעניים.

לצד הספרות שתוארה עד כה על אודות נשים צעירות, על מנת להבין את שדה המחקר במלואו יש להכיר את השיח על אודות אוכלוסיית המחקר בישראל והארגונים המקצועיים הפועלים עמה ולמענה. לאורך השנים, בדומה למקומות שונים בעולם, התפתחו בישראל ארגונים ושירותים חברתיים הפועלים מתוך מודעות למצבן של נשים צעירות ולאופן שבו מגדר מעצב את חוויות החיים שלהן. ארגונים ושירותים חברתיים אלו אמנם אינם אחידים בתפיסותיהם, הן בנוגע להגדרת המצבים והן בנוגע לפתרונות או התערבויות אפשריים, אך עם זאת מטרתם היא להנגיש משאבים חומריים וסימבוליים לנשים צעירות ולטייב את תנאי חייהן. החלק הבא סוקר את השיח המקצועי על אודות נשים צעירות במצבי סיכון בישראל ואת שירותי הרווחה הממסדיים והחוץ ממסדיים הפועלים למענן.

2.1.5 השיח המקצועי ושירותי העזרה לנשים צעירות במצבי סיכון בישראל

שיח אנשי מקצועות הטיפול בישראל על אודות נשים צעירות בשוליות חברתית, כלומר נשים שחיות בעוני ו/או התמודדו עם חוויות של אלימות, פגיעה מינית, שימוש בסמים ואלכוהול וכד', נוטה להגדירן

כנערות/נשים צעירות במצוקה וסיכון הזקקות לעזרה מקצועית (Krumer-Nevo, Berkovitz-Romano & Komem, 2015). השימוש בהגדרה זו בישראל התרחש בתוך הקשר פרדוקסלי של שינויים גלובליים. מן הצד האחד שינויים שהובילה התנועה הפמיניסטית ובראשם ההכרה במאפיינים הייחודיים ובדיכוי של ילדות, נערות ונשים. מן הצד השני, הגדרה זו צמחה בהקשר מקומי של מדינה בראשית דרכה, המצויה במאמץ להעצים נורמות חברתיות, מגדריות ולאומיות מסורתיות, ורואה בכל מי שחוצה אותן 'סוטה' (Krumer-Nevo, Berkovitz-Romano & Komem, 2015).

בסוף שנות ה-60, כאשר הוקמה לראשונה היחידה לטיפול בנערה כחלק משירותי הרווחה, הוגדרה הינערה בסיכון' בתקנון העבודה הסוציאלית כ"צעירה בגיל 13–25, רווקה (למעט מפגרת בשכלה, חולת נפש, מכורה לסמים או לאלכוהול) שמאפייני התנהגותה הם הרס עצמי והיא נמצאת בהידרדרות או בסכנת הידרדרות, וחוותה בעבר אירועים טראומטיים נפשיים, רגשיים וחברתיים" (תע"ס 17.1 למדיניות הטיפול בנערות וצעירות, 2008). בבסיסה של הגדרה זו תפיסה מסורתית של אנשי מקצוע – 'שיח הפתולוגיה' בפי כותבות פמיניסטית (Krumer-Nevo, Berkovitz-Romano & Komem, 2015) – הרואה מצבי חיים של נערות וצעירות מפרספקטיבה אינדיווידואליסטית ומתעלמת מהקשר חברתי. תפיסה זו מתמקדת בהתנהגותן של נערות כתופעה המנותקת מתהליכים חברתיים ומנתחת אותן ללא התייחסות לסובייקטיביות שלהן (עמ' 8). לצד הקמת היחידה לטיפול בנערה, הוקמו שתי ועדות שמטרתן הייתה בחינה של מצבן של נערות בבית הספר, בשוק העבודה ושל נערות 'מנותקות'. אחת המסקנות של ועדות אלה הייתה כי קיים חוסר בנתונים על אודות מצבן של נערות בישראל וכי יש לערוך מחקרים על אוכלוסייה זו ולהשקיע בפיתוח שירותים ומענים למענה (Katzav, 1972 in Krumer-Nevo, Berkovitz-Romano & Komem, 2015). ואכן, שני הצעדים הללו, שהוביל הממסד בישראל, היו לאבן דרך בהתפתחות המחקר והתיאוריה על אודות נערות, לצד צמיחתה של פרקטיקה בשדה (Krumer-Nevo, Berkovitch-Romano & Komem, 2015).

ייתכן כי מסיבה זו עד לא מזמן רוב התקנונים, הדוחות והמאמרים על חייהן של נערות וצעירות השתמשו במושג 'נערה' אף על פי שמבחינת גיל מדובר במה שמכונה כיום 'צעירה', הן בספרות האקדמית והן בארגונים מקצועיים.

ארגונים בישראל העוסקים במתן שירותים לצעירים ללא התייחסות מגדרית מרחיבים את ההגדרה לגילאי 18–35 אך אינם מבחינים בין צעירות לצעירים (tzeirim.org.il). בהמשך לכך, חשוב לציין כי בשנת 2011 אוחדה היחידה לטיפול בנערה עם השירות לנוער וצעירים לכדי אגף נוצ"ץ – נוער, צעירות וצעירים – ובכך ויתרה על המיקוד המקצועי הייחודי במגדר. כחלק משינוי זה התקבלה בשנת 2014 החלטת ממשלה על הקמת תוכנית לאומית לקידום צעירות וצעירים במצבי סיכון שבעקבותיה נוסדה תוכנית 'יתד'. תוכנית יתד פועלת ב-114 ישובים ברחבי הארץ ומטרתה למצות את מיצוי הפוטנציאל הגלום בצעירות וצעירים בגילאי

18–25 אשר מוגדרים על ידי רשויות הרווחה 'בסיכון', ולתמוך בהשתלבותם בחברה הישראלית. צעירות וצעירים בסיכון על פי כללי תוכנית יתד הם מי שמצויים במצב של מחסור או מצוקה באחד או יותר מהתחומים הבאים: השכלה, תעסוקה, בריאות הנפש, רווחה כללית, ביטחון אישי, בריאות ושייכות משפחתית/חברתית (אוחזר מתוך אתר תוכנית יתד: www.yated.org). התוכנית מופעלת ברמת הרשות המקומית, אך מטרתה לחבר את הצעירים לארגונים ושירותים שונים גם מחוצה לה בהתאם לצרכיהם ולמטרותיהם של הצעירים. את התוכנית מובילה עובדת סוציאלית והיא אמונה על הליווי האישי של המשתתפים, על הפניה לגורמים אחרים, ועל הנגשתו של 'סל גמיש', כלומר תקציב כספי שמטרתו לתמוך כלכלית בצעירים בגבולות שמוגדרים על ידי מייסדי התוכנית כראויים (פלדי, 2021).

לצד השירותים והארגונים הפועלים עם ולמען צעירות (וצעירים) בישראל, המחקר בישראל בנושא נערות וצעירות במצבי מצוקה וסיכון מנסה לתאר ולהמשיג את מצבי החיים המאפיינים אותן. כך למשל, רסנר וזעירא (2014) טוענות כי היעדר תמיכה מצד המשפחה עלולה להוביל נערות וצעירות במצבי מצוקה וסיכון להיפלט מהבית או מבית הספר, להיפגע מינית, להימצא במעגל הזנות ולסבול מקשיים בהשתלבות בתעסוקה ובלימודים (רסנר וזעירא, 2014). ברגר ושכטר (1987) טוענות כי נערות במצבי מצוקה נמצאות בחיבור שבין 3 מצבים, או מאפיינים סיכוניים – גיל ההתבגרות, מגדר ומצב סוציו-אקונומי נמוך. שילוב זה מגביר את הסיכון ביחס לנשים בגילאים אחרים המגיעות מרקע כלכלי גבוה יותר. במיפוי מקיף של הספרות על אודות נערות במצבי מצוקה בישראל זיהו ברקוביץ', קרומר-נבו וקומס (2013) 4 סוגי שיחים תיאורטיים. השיח הראשון הינו שיח של פתולוגיה הרואה בנערות סוטות או עברייניות, ומנתח את מצבי חייהן מפרספקטיבה אינדיווידואליסטית וללא ההתייחסות להקשר החברתי. על פי שיח זה, נערות מתוארות כבעלות חוסר או ליקוי תפקודי בהשוואה לנערים. בשלב מאוחר יותר, ומתוך התנגדות לשיח הפתולוגיה, התפתח שיח הפגיעות, ובו ההתייחסות למגדר הפכה מרכזית וניתוח התנהגותן ומצבי חייהן של נערות הושפע מתפיסה פמיניסטית, וייחס פגיעות לעצם המצב של "להיות נערה". בשנות ה-90 התרחב השיח האקדמי על אודות נערות ופרץ את גבולות השיח הטיפולי לשיחים בתחומי ידע נוספים כמו תקשורת, אמנות וספרות. תהליך זה הוביל למה שברקוביץ', קרומר-נבו וקומס (2013) מגדירות "שיח של סוכנות". שיח זה עוסק בחייהן של נערות במובן הרחב ולא רק דרך הפריזמה של פתולוגיה ופגיעות. בולטת בו ההתייחסות לכוחותיהן של נערות ולתחושת הסוכנות (agency) שלהן אל מול מצבי הדיכוי. השיח הרביעי הוא שיח של הצטלבות מיקומי שוליים, והוא מבוסס על תפיסות ביקורתיות ומחבר בין מנגנוני הדיכוי בחייהן של נערות. כך, למשל, מעמד, אתניות, גיל, נטייה וזהות מינית יוצרים יחד מצבי שוליות ייחודיים והם בעלי השפעה חזקה יותר מכל אחד מהם בנפרד (שם).

המשך ניתוח של השיחים השונים על אודות נערות עולה בספרן של לחובר, פלד וקומס (2017) 'נערות וגופן – מדברות נוכחות נסתרות', ובו מקבץ מאמרים המציעים ניתוח פמיניסטי-ביקורתי של חוויות ומצבים חברתיים הקשורים לגופן של נערות ישראליות. המאמרים מציינים תמונה דואלית ובה נערות הן בעלות פועלות להשתמש בגוף שלהן כזירה של הבניית זהות ותפיסת גוף חיוביות, ולצד זאת כוחות חברתיים שונים, עוצמתיים לא פחות, כמו בית הספר (רמתי דביר, 2017), שירותי הרווחה (קומס ופלד, 2017) ואף אמהות (לחובר וברק ברנדייס, 2017), בהיעדר פיתוחו של שיח חלופי, ממשיכים להנכיח את ההגבלות והחסמים בחייהן. נוסף על כך, למרות שינויים מרחיקי לכת שהתרחשו כתוצר של התנועה הפמיניסטית ולמרות פרסום נרחב של קמפיינים נגד אלימות מינית כלפי נשים ובעד תפיסת גוף חיובית בשנים האחרונות, התפיסה על אודות נערות בכלל ועל אודות גופן בפרט עודנה מסורתית ומצומצמת. תפיסה זו מתייחסת לגופן של נערות כגוף שהוא בעיקר מיני, ומרבה לנתח את הפועלות של נערות פחות במושגים חיוביים ויותר כבעיה, ולכן עוסקת בעיקר במשמעות ופיקוח על הגוף ולא בעידוד אהבה לגוף והנאה ממנו (לחובר, פלד וקומס, 2017). בשנים האחרונות ארגוני חברה אזרחית כמו מרכז רותם, שפעל במכללה האקדמית ספיר עד שנת 2020, והפורום לארגוני צעירות הובילו מחקרים הממוקדים בצעירות אשר מתמודדות או התמודדו בעברן עם מצבי מצוקה וסיכון (קומס, רפאלי, איל-לובלינג וחרמץ, 2018; קומס, רפאלי, שומן-הראל ואיל-לובלינג, 2020; רפאלי, 2021). מחקרים אלה התמקדו במיפוי מצבי החיים של צעירות במצבי סיכון מבחינת מצב כלכלי, תעסוקתי, לימודי, תמיכה משפחתית-חברתית ותפיסה עצמית (קומס ואחרות, 2018; 2020) ובחסמים להשכלה על-תיכונית (רפאלי, קומס, אלנאבלוס, שומן-הראל וסולד, 2021).³ המחקרים הללו מהווים נקודת ציון היסטורית במובן זה שהם מנכיחים את תקופת הצעירות ומייחדים אותה גם מגדרית וגם גילית כתקופה בעלת מאפיינים שונים מתקופת הנערות ומחיייהם של צעירים גברים. אשר ליחסי עזרה בין צעירות במצבי מצוקה וסיכון לבין המוסדות השונים ואנשי המקצוע הפועלים בהם, המחקר עדיין בחיתוליו.

למעשה עד כה הספרות העוסקת ביחסי עזרה התמקדה בעיקר בנערות ובעיקר בקשר שלהן עם שירותי רווחה וחינוך שונים (לוגסי ופלד, 2016; מור, 2010; קומס, 2006; פלד וקומס, 2017). במחקר על נערות שברחו מביתן טוענות קומס ופלד (2017) כי לעיתים קרובות בטרם הבריחה/עזיבה ניסו הנערות לפנות לעזרת עובדות סוציאליות, אנשי משטרה ויועצים חינוכיים, אך ניסיונות אלה לא צלחו. יתרה מכך, חלק מהנערות העידו כי כלל לא ראו בגורמים אלה גורמי עזרה אלא גורמי פיקוח שבפעולותיהם שיקפו את תפיסתם לגבי 'מקומם הראוי של נערות בביתן' (עמ' 171) על אף האלימות והפגיעה עמן התמודדו בביתן.

³ כפי שתוארו בתת הפרק הקודם.

התופעה שבה עובדות סוציאליות מעדיפות שימור סדר חברתי נורמטיבי על פני 'ניהול מקרים באופן ביקורתי' (סידי וקרומר-נבו, 2020) עלתה גם במחקר על עובדות סוציאליות שליוו נערות שעסקו בזנות (לוגסי ופלד, 2016). הכותבות מתארות הימנעות של עובדות סוציאליות מלהגדיר או לדבר על הנערות בטיפולן כמי שעוסקות בזנות ובכך להימנע מבושה וממבוכה שלתפיסתן שזורה בעיסוק זה – הן עבור הנערות והן עבור עצמן כמי שמלוות אותן. כלומר, קיים פער בין הדימוי של נערה כמי שעתידה לפניה ומצבים בעייתיים בחייה ניתנים לשינוי, לבין הדימוי של 'זונה' כמי שחייה הושחתו על ידי הזנות (עמ' 106).

התנגדותן של נערות לשירותי עזרה בלתי ראויים התגלתה במחקרה של שמעי (2021) בשלושה סוגים של פרקטיקות סגור בהן השתמשו נערות על מנת למצות את זכויותיהן אל מול שירותים ציבוריים בלתי הולמים: 'לא יושבת ומחכה', 'אני מערערת', 'על גופתי המתה'. שלוש הדרכים הללו, שעוצמת ההתנגדות של כל אחת מהן אל מול המערכות עולה בהתאמה, הובילו לדבריה לשתי תגובות מרכזיות. האחת היא קבלת תמיכה וסיוע בהשגת המטרות. השנייה היא החרפה של המצב בעקבות הגבלות נוספות. שמעי (2021) טוענת כי הנערות והצעירות שהצליחו בהשגת מטרותיהן הן אותן נערות שיש להן תמיכה וסיוע מדמות משמעותית בוגרת בתוך מערכת התמיכה הציבורית (למשל, העו"ס) או בסביבתן האישית. ממצא דומה עולה גם במחקרה של מור (2010), שבחנה את השפעתה של היחידה לקידום נוער בחייהן של נערות במצוקה. נערות שהצליחו לעשות שינוי לטובה בחייהן מייחסות זאת ל'אחר משמעותי' שהאמין ותמך בהן, במקרה זה לבני משפחה – הורה, בן זוג או ילדים. מעבר לכך, עולה כי היחידה לקידום נוער סייעה לנערות להתקדם בתחום הלימודי וכי השתלבותן ביחידה לקידום נוער נבעה מחוויות של ניכור בבית הספר, הישגים לימודיים נמוכים וריבוי היעדרויות (מור, 2010).

לצד אלה, נכתבו בעשור האחרון מספר עבודות תזה (איל-לובלינג, 2014; סידי, 2009; שמעי, 2010) ומאמרים (סידי וקרומר-נבו, 2020; Malka, Komem, Eyal-; Lubling & 2016; Eyal-Lubling & Krumer-Nevo, 2016; Lerner, in press) שתיארו פרקטיקות פמיניסטיות וביקורתיות בעבודה סוציאלית עם נערות ונשים צעירות בישראל. פרקטיקות אלה כללו: התייחסות לנערות וצעירות כבעלות ידע (סידי, 2009; שמעי, 2010) ושיתוף בביסוס ההתערבות כאמצעי לשחרור והעצמה (קרומר-נבו וקומס, 2012); הדגשת החשיבות של עבודה בסביבה נשית (גור, 2008); ושילוב נערות ונשים צעירות שהיו בעבר צרכניות השירות בצוות המקצועי (גולן ועמיתות, 2008; גור, 2008; Malka, Komem, Eyal-Lubling & Lerner, 2021).

הספרות שתוארה בתת פרק זה ממחישה כי אומנם השיח המקצועי ושירותי העזרה המתמקדים ספציפית בנשים צעירות במצבי סיכון ומצוקה בישראל הולכים ומתפתחים, אך עם זאת, ועל אף המיקוד הגובר בתהליכי ההתפתחות המקצועית של צעירות וצעירים בני זמננו, חסרה התייחסות והרחבה לאופן שבו יחסי

העזרה הללו מסייעים לנשים צעירות בתהליכי ההשתלבות שלהן במסגרות לימודים ועבודה. יתרה מכך, עד כה נעדרה המשגה לגבי האופן שבו שירותי העזרה לנשים צעירות במצבי סיכון מתקיימים לצד יחסי תמיכה מרכזיים בחייהן ובכלל זה היחסים עם אימהותיהן. בהמשך לכך, המחקר מבקש לשזור יחד את שיח מקצועות הטיפול עם שיחים של יחסי תמיכה משפחתיים ולהבין כיצד השילוב ביניהם תורם להתפתחות המקצועית של נשים צעירות שמתמודדות עם מצבי מצוקה וסיכון.

2.2 יחסי אמהות ובנות

יחסי אמהות ובנות מתוארים בספרות כקשרים חזקים ומשמעותיים שהשפעתם ניכרת לכל אורך תקופת החיים ומהווה עבור הבת בסיס ליחסיה עם אחרים (פרידמן, 2011; Gold & Yanof, 1985; Apter, 1990). יש הטוענות כי בהשוואה ליחסים בין-דוריים אחרים קשרי אם-בת הם העוצמתיים ביותר (Fischer, 1986). עוצמה זו מתבטאת בתיאור היחסים כנעים בין קצוות – בין קרבה לריחוק, בין תלות לעצמאות, בין גבולות לאוטונומיה ובין מיזוג לפרידה (פרידמן, 2011). עוד המחקרים מראים כי לרוב משמשות אימהות עבור בנותיהן דמות מחנכת, תומכת ומדריכה, כזו שמהווה מקור לתקווה (McLeod, 2007) וניתן לתת בה אמון ולשתף בנושאים המעסיקים את הבנות כמו בית הספר, קריירה והעתיד (Cauce et al., 1996; Youniss & Smoller, 1985). עם זאת, נטען כי בתוך הקשר של עוני ומחסור, אמהות עלולות גם לכבול את בנותיהן בתפקידים ביתיים מסורתיים ולמנוע מהן התפתחות וצמיחה אישית (Dodson & Dickert, 2004).

מחקר זה בוחן יחסי אמהות ובנות מפרספקטיבה סוציולוגית שמטרתה להתבונן ביחסים הללו כפי שהם משוקעים בתוך הקשרים מעמדיים, מגדריים, אתנו-לאומיים וגיאוגרפיים. כמו כן, המחקר מבקש לנתח את חוויותיהן של אמהות ובנות בראייה בין-דורית, כפונקציה של דור ו/או זמן, וכחלק מרשת של קשרים בין לבין בני משפחה, קהילות ומוסדות חברתיים נוספים.

עם זאת, חשוב לציין כי המחקר הפסיכולוגי השפיע רבות על השיח על אודות יחסים בין הורים לילדים בכלל ובין אמהות לבנות בפרט, ולמעשה חלק גדול מהתיאוריות הפסיכולוגיות הפכו להנחות יסוד בתרבות המערבית עד כדי כך שתפיסות לגבי 'אמהות טובה' או יחסי אמהות-ילדים טובים הם בגדר הנחות יסוד בתרבות. החלק הבא מציג את התיאוריות הפסיכולוגיות המרכזיות.

2.2.1 יחסי אמהות-בנות בתיאוריות פסיכולוגיות

עד לפני כמה עשורים יחסים נורמטיביים⁴ בין הורים לילדים נחקרו בעיקר בהתבסס על אבות ובנים (Shrier, Tompsett, Shrier, 2004), והייתה התייחסות מועטה לאמהות ועוד פחות לאמהות ובנות (Phillips, 1996). עם זאת, מאז שנות ה-70 הולכת ומתפתחת תיאוריה פסיכולוגית שעוסקת באמהות וביחסי אמהות ובנות. התפתחות זו צמחה מתוך התיאוריה הפרוידיאנית שעודנה מרכזית כיום, אך לאורך ההיסטוריה החלו חוקרות ופסיכואנליטיקאיות לאתגר את החשיבה הפרוידיאנית המסורתית ולהגדיר מחדש את הפסיכולוגיה של האישה, אמהות ויחסים בין אמהות לילדיהן ובכלל זה אמהות-בנות. התפתחות זו מאופיינת על פי שרייר ושותפותיה (Shrier et al., 2004) בשלושה שלבים: השלב הראשון מיוחס לפסיכואנליטיקאית ננסי חודורוב ולספרה *The Reproduction of Mothering* (Chodorow, 1978) ובו היא קוראת תיגר על המשגה של פרויד על אודות התפתחות תוך-נפשית ועל מושגיו המרכזיים 'תסביך אדיפוס' ו'קנאת הפין'. חודורוב יוצרת המשגה מחודשת על אודות התפתחות העצמי שמנכיחה את השונות שבין תינוקות בנים ובנות – שונות שמתפתחת לטענתה בהתבסס על הקשר הלא מודע עם האם המתייחסת (במודע או לא) לבתה התינוקת כדומה לה, ולבנה התינוק כשונה ממנה. בכך הופכת האם לימייצרת' בנות-נשים שיחסים בין אישיים הם חלק ממהותן לעומת בנים-גברים השואפים לנפרדות (Chodorow, 2000).

השלב השני מזוהה עם מרכז סטון בוולזלי קולג' והחוקרת ג'ין בייקר מילר. מילר ועמיתותיה התנגדו לחלוטין לשפה ולמושגים המסורתיים של הפסיכואנליזה בטענה שאלה ניתחו את האישה-האמא במושגים של לקות וחסר. הן אתגרו את הקונספטואליזציה של התקשרות-היפרדות (separation-individuation) והציעו מודל ששם דגש על העצמי ביחסים (self-in-relation) לאורך כל תקופת החיים וראו בקשר אם-בת מכונן להתפתחות העצמי (Shrier et al., 2004).

השלב האחרון הוא הזרם של הפסיכואנליזה הפמיניסטית שתרומתה המרכזית מצויה במה שג'סיקה בנג'מין (Benjamin, 1988) כינתה 'הכרה הדדית' ביחסי אם-ילדים והיא מבוססת על הגישה האינטרסובייקטיבית. המושג 'הכרה הדדית' מתייחס להבנה שכל סובייקט (הילד/ה והאם) זקוק להכרה בו/בה. כלומר התפתחות העצמי תלויה לא רק בהכרה של הזולת ובאישורו אלא גם במילוי הצורך הטמון בעצמי להכיר בזולת כסובייקט הדומה לו ועם זאת שונה ממנו. למעשה 'הכרה הדדית' מבוססת על הרעיון שרק על ידי הכרה בזולת, ההכרה של הזולת בעצמי תהיה בעלת ערך ותוקף (פלגי-הקר, 2006, עמ' 239). הכרה בסובייקטיביות

⁴ כלומר לא פתולוגיים מבחינת הפרעות נפשיות.

של האם, ולא רק בזו של ילדיה, מאתגרת גישות פסיכולוגיות קודמות ואת הדיכוטומיה בין תפקיד האם כקשובה לצרכי הבת/ילדים לבין תפקיד הבת כמקבלת מענה לצרכיה (פלגי-הקר, 2006; Lawler, 2002).

חוקרות בתחום הפסיכולוגיה הכירו בצורך להתבונן ולנתח את הסובייקטיביות של אמהות כחלק מיחסים עם ילדיהן ולהאיר על האופן שבו הן לא רק נענות לצרכים של ילדיהן/בנותיהן אלא גם בעלות צרכים, חוויות ופנטזיות משל עצמן. הכרה זו רלוונטית במיוחד למחקר הסוציולוגי הבוחן יחסי אמהות ובנות בוגרות בהקשר של עוני ושוליות חברתית משום שעד כה המחקרים הסוציולוגיים-פמיניסטיים שבחנו יחסים בין אמהות-ילדים מפרספקטיבה של מעמד הדגישו את ההשקעה והמשאבים המופנים על ידי אמהות במעמד העובדות לשילובם והצלחתם של ילדים בבית הספר (Gillies, 2006; 2009; Reay, 1998; 2000). כלומר, מטרתם של מחקרים אלו הייתה בעיקר להנכיח את המרכזיות של אמהות בהתפתחות הלימודית של ילדיהם, גם בתוך הקשר של מחסור כלכלי. המחקרים הללו נשאו במודל של אמהות שנענות לצרכים של ילדים. כאשר המבט מופנה ליחסים בין אמהות לבין בנותיהן הבוגרות עולה הצורך לבחון האם בתוך יחסים בין שתי נשים בוגרות עולים גם צרכיה של האם והאם אלה מקבלים מענה בתוך היחסים הללו.

בהקשר זה חשוב לציין כי הספרות הפסיכואנליטית וספרות הפסיכולוגיה ההתפתחותית מבוססת גם היא ברובה הגדול על תפיסה מערבית הרואה באוטונומיה, עצמאות, אינדיווידואליזם ויכולת נפרדות ממשפחת המוצא תהליך בריא, נורמלי ורצוי (Debod et al., 1993 in Shrier et al, 2004). בניגוד לכך תרבויות אחרות תופסות ערבות הדדית, תלות הדדית וקשר עם המשפחה והקהילה כמרכזיות לא פחות מהיחיד (Shrier, Hsu, & Yang, 1996 in Shrier et al., 2004). מעבר לכך, רוב המחקרים נעשו על צמדים של אמהות ובנות ממעמד ביניים, ומעטים המחקרים על צמדים מקבוצות אתניות אחרות וגם ממשפחות שאינן הטרונומטיביות – כלומר שבהם יחידת ההורים מורכבת מאם ואב.

2.2.2 יחסי אמהות-בנות בוגרות

המחקר על אמהות ובנות שהן נשים בוגרות מצומצם יחסית לעומת מחקרים על אמהות וילדים צעירים ויחסים בין ילדים להורים המבוגרים, אך ישנם מספר מחקרים העוסקים בזוויות שונות של מערכת יחסים זו.

במחקר שבו נבחנו תפיסותיהן של אמהות ובנות (שהן נשים צעירות) לגבי מערכת היחסים ביניהן טוענים החוקרים (Bojczyk et al., 2011) כי יחסייהן תוארו כקרובים, תומכים וכאלה שמשמרים במידה רבה את הא-סימטריה שבין הורה לילד, על אף גילה הבוגר של הבת. כלומר תמיכה מהאם לבת ולא ההיפך. בניגוד לכך, קרן ומייזלס (2018) מצאו כי מרגע שנשים עושות את המעבר התרבותי לבגרות, המסומן על ידי גיל (מעל גיל 18), נישואין או הפיכה לאמהות, יחסייהן של אמהות ובנות משתנים מיחסים היררכיים כפי שעולים

אצל בויצ'יק ושות' (Bojczyk et al., 2011) ליחסים של שותפות והדדיות עד כדי הגדרת היחסים ביניהן כ'חברות הכי טובות'. יחסי אמהות ובנות בוגרות צעירות מאפשרים לאמהות לחזור לנשים הצעירות שהן עצמן היו (Charles et al., 2001), ממצא שמהדהד את חשיבותו של המושג האנליטי 'Linked lives' (Elder, 1995) המסביר את האופן שבו חייהם האישיים של בני משפחה שזורים ומשפיעים האחד על השני. קניג קלאס (Koenig Kellas, 2010) למשל, שבחנה מסרים המועברים מאמהות לבנותיהן בנוגע ליחסים רומנטיים, מציינת כי בנות בוגרות זכרו מסרים רבים שהועברו להן מצד אמהותיהן בעבר לגבי החשיבות של ערך עצמי, מאפיינים של מערכות יחסים טובות וגם אזהרות, והיוו בסיס לסכמות מערכות היחסים שהן עיצבו לעצמן לעתיד. מחקרה מעיד על החשיבות של מערכות היחסים בין אמהות ובנות ולאופן שבו תקשורת בין-דורית בין אמהות לבנות מהווה בסיס משמעותי לתהליכי הסוציאליזציה של זוגיות ולהעברה בין-דורית של משמעויות, לקחים וערכים בהקשר הזוגי. חשיבות זו באה לידי ביטוי במחקר ממבט פסיכולוגי שבוצע בישראל (בביץ' והדר, 2016) ובחן את הפרספקטיבה של הבנות שהן נשות קריירה בגילאי 33–55 לגבי מקומן של אמהותיהן בתהליך בחירת מסלול הקריירה שלהן. מהמחקר עלה כי הן ראו באמהותיהן בעלות השפעה מכרעת על מסלולן המקצועי. הבנות תיארו "תסריט נרקיסטי של האמהות" (עמ' 111) במובן זה שהן ראו בבנותיהן המשך ישיר של עצמן – הן כמי שאמונות על הגשמת החלומות שלהן והן כמי שאמורות להיזהר מבחירות מקצועיות שהעלו את החרדות של אמהותיהן. דבר זה הוביל לעיתים לויתור על משאלות ליבן האישי.

השיח על תלות ורגישות לצרכים ביחסים בין אמהות ובנות בוגרות עולה במחקרים רבים. בויצ'יק ושותפותיה (Bojczyk et al., 2001) טוענות כי התמיכה הרגשית ביחסי אם-בת והדאגה (caretaking) עולות כתמות המאפיינות בעיקר את האם, ואילו תלות עולה בעיקר מצד הבת (Bojczyk et al., 2011). בדומה למחקרים על צעירים בוגרים והוריהם (Zarit & Eggebeen, 2002) המחקר הראה כי לאורך רוב שנות הבגרות של שני הדורות – אמא ובת, רוב התמיכה עוברת מהאמא אל הבת. ממצאים אלה מהדהדים את הטענה של סטפאני לולר (2000) הטוענת כי אחד הדברים המאפיינים את הספרות על אודות אמהות ובנות הוא שהתפקיד של להיות אמא (motherhood) ולהיות בת (daughterhood) מתואר באופן שונה בתכלית: בנות מתוארות במושגים של צרכים ואימהות מתוארות במושגים של מתן מענה או הבעת רגישות לצרכים הללו. לולר טוענת כי הדרך היחידה שאמהות יכולות לברוח מהנחה זו היא להיות אמא 'רעה' כיוון שעל מנת לשנות את ההנחות האלה, יש לשנות תפיסות חברתיות לא רק על אודות ילדים אלא על אודות העצמי. בדומה לכך, וולקרדין ולוסי בספרן 'דמוקרטיה במטבח' (Walkerdine & Lucey, 1989) מראות כיצד השיח הפסיכו-חינוכי מבנה את דמות האמא כדמות שמטרתה להיות רגישה לצרכי הילדים. בהתבסס על ניתוח חוזר של מחקר שנעשה על ידי חוקרים אחרים (Tizard & Hughes, 1984 in Walkerdine & Lucey, 1989) על אמהות

ובנות הן מראות כיצד מתפרשת הקשבה ורגישות לצרכי הילדה וקיום דיאלוג של בחירה עמה כפרקטיקת אמהות 'טובה', לעומת שיח סמכותי וישיר המתפרש כאמהות נוקשה ובלתי רגישה לצרכי הילדה. וולקרדין ולוסי מראות איך הפרשנות המקורית של החוקרים היא פרשנות מעמדית ובה פרקטיקות האמהות הנוקשה/בלתי רגישה מיוחסות כמעט תמיד לאמהות ממעמד העובדות או אמהות עניות. הן, לעומת זאת, מציעות פרשנות אחרת וטוענות כי אמהות במעמד העובדות או אמהות שחיות בעוני מודעות לחסמים העומדים בפני ילדות, נערות ונשים במעמדן. הן חוות את העולם ואת שוק העבודה כקשה ובעל חסמים רבים ולכן הן פועלות בדרכים אשר ממחישות זאת בתוך היחסים עם הבנות שלהן – 'הן מפקחות עליהן, הן עוצרות אותן והן אומרות להן לא' (Walerdine & Lucey, 1989, p. 138). כלומר לדעתן הרגישות לצרכים של הבת, התנהגות שמוגדרת כאמהות מטיבה, עדיין מכילה בתוכה יחסי כוח שבהן ידה של האם על העליונה, ואיננה מייצרת בהכרח יכולת פעולה או תחושת חופש בחירה אצל הבת.

בדומה לכך, לולר (Lawler, 2002) מתחקה במחקרה אחר תהליך התהוותן של המשמעויות הללו – להיות 'אמא טובה' ולהיות 'בת טובה' – וטוענת כי אמהות נדרשות מצד אחד להיות אחראיות ל'ייצור' עצמי מווסת (inner-controlled) בקרב בנותיהן. מן הצד השני, הן אמונות גם על טיפוח הבת כישות אוטונומית (autonomous self). במילים אחרות, אמהות נדרשות מצד אחד לייעץ ולפקח, ומצד שני לעזוב את הבת לנפשה' על מנת שתוכל להתפתח בעצמה. לולר מדגישה כי אם הבת איננה מצליחה לגדול לתוך הדרישות הללו, מי שמואשמת בכך אינה החברה או החסמים המבניים העומדים בדרכה, אלא אמה. אדריאן ריץ' הטיבה להסביר זאת: 'הרבה יותר קל לשנוא את האמא מאשר להסתכל מעבר לה על הכוחות הפועלים כנגדה' (Rich, 1986, p. 235). לטענתה של לולר (Lawler, 2002) תפיסה זו מייצרת הפרדה בין אמהות ובנות שיכולות לממש את המודלים הרצויים לבין אלה שלא, כלומר אמהות ובנות מקבוצות בשולי החברה. תשומת לב לקטגוריות זהות ולשוליות חברתית במחקרים על יחסי אמהות ובנות, כפי שעולה במחקרן של וולקרדין ולוסי (Walkerline & Lucey, 1989) ושל לולר (Lawler, 2002), היא נדירה יחסית ועל פי סוואגר (Swager, 2010) רוב המחקרים מתייחסים לדיאדה זו כאוניברסלית. ואכן, ההתייחסות לקשרי אם-בת מפרספקטיבה של שוליות חברתית מעלה תמונה מגוונת יותר. למשל מאן (Mann, 1998), שמחקרו עסק בהשפעתם של יחסים בין אימהות ובנות ממעמד נמוך על הצלחתן הלימודית של הבנות והעלה כי יחסים אלה מאופיינים בתקשורת טובה, בקרבה ובאמון. הדבר מעודד הישגים והצלחה לימודית באמצעות עידוד הבת לעצמאות, מתן תמיכה רגשית והשפעה של האם על ערכיה של הבת (על ידי שיחות על חשיבותה של השכלה לשחרורה ועצמאותה של האשה). השפעה זו באה לידי ביטוי בעיקר כאשר מדובר במשפחות בהן האם הינה הורה יחידי ובמשפחות בהן תפקידי המגדר של ההורים מצויים במעבר (transitional families),

כלומר מסורתיים פחות (Mann, 1998). גילי מקלויד (McLeod, 2007) מראה כיצד אמהות בעוני מעבירות לבנותיהן מסרים של תקווה ובכך מסייעות להן בהתמודדות עם אי-צדק בחיי היום-יום ובדמיון עתיד טוב יותר.

לצד זאת, מחקרים אחרים מראים כי מיקוד ביחסי אימהות ובנות בצומת המחבר בין מיקומים חברתיים שוליים חושף גם יחסים מורכבים אשר מכילים לעיתים מסרים סותרים. כך למשל קוס ושותפותיה (Cauce et al., 1996) טוענות כי מכיוון שיחסייהן של אימהות-בנות אפרו-אמריקאיות מתקיימים בתוך הצטלבות של הקשרים מעמדיים, מגדריים וגזעיים, לומדות הבנות מאימהותיהן לאמץ תודעה דואלית (dual-consciousness), כלומר את היכולת לראות את עצמן כחלק מהתרבות השחורה הקהילתית מצד אחד וגם כחלק מהתרבות האמריקאית האינדיווידואליסטית מן הצד השני. פיתוח תודעה זו של גישור בין ערכים של מסורת וקהילה לצד ערכים של אינדיווידואליזם ומיצוי עצמי עלו גם במחקרה של טיילור (Taylor, 1996) שעסק ביחסי אימהות-בנות היספניות ופורטוגזיות. המחקר הראה כי אימהות היספניות ופורטוגזיות שהיגרו לארה"ב מצויות במתח שבין חינוך בנותיהן למסורת התרבותית של המשפחה ולתפקידי מגדר "נשיים" לבין עידודן לעצמאות ולהשמעת קולן האישי. ממצאים דומים עלו במחקרה של סווגר (Swager, 2010), שבחנה את האופן בו אימהות ממעמד העובדות (working class) משפיעות על השאיפות של בנותיהן לעתיד. סווגר (שם) מצאה כי המסרים המרכזיים המועברים בין אם לבתה מבוססים על הצטלבות של מיקומים מעמדיים, מגדריים וגזעיים שוליים, והם מדגישים את החשיבות של דאגה לאחר ומגורים בקרבה למשפחה מצד אחד, ופיתוח עצמאות כלכלית מצד שני. במחקר עדכני (Athamneh & Benjamin, 2021) נמצא כי אמהות בחברה הערבית מחזיקות בעמדה מוסרית ממוגדרת המשוקעת בחוויה שלהן כנשים בעוני בחברה הערבית בישראל ומתאפיינת בהתנגדות לעידוד המסורתי לנישואין ובמקום זאת מעודדת את בנותיהן להמשך לימודים ופיתוח היכולות התעסוקתיות שלהן.

ואכן, בנות ממעמד העובדות מאמצות את המסרים המשפחתיים-מעמדיים של דאגה למשפחה ולסביבה הקרובה ובו-בעת הן סולדות ממצבן התעסוקתי ומרמת ההשכלה של אימהותיהן (עמי' 55). כלומר, הן מצויות במבוכה ובלבול אשר בטי (Bettie, 2003) מייחסת ל"הבנה שהשאיפה למוביליות חברתית בעתיד משמעה כי משהו לא בסדר איתן או עם בני משפחתן בהווה" (Bettie, 2003, p.148).

עבודות הבית תופסות מקום מרכזי בספרות על אימהות ובנות. גריפין (Griffin, 1985), למשל, טוענת כי עבודות הבית והטיפול בילדים מהווים מרכיב מרכזי בקשר שבין אימהות ובנות ממעמד סוציו-אקונומי

נמוך כיוון שהן חולקות את האחריות למטלות הללו. גריפין מתארת כי הציפייה מנערו צעירות לעזור בעבודות הבית מקבלת עידוד גם מהמערכת הבית ספרית כאשר מיומנויות כגון בישול, תפירה וטיפול בילדים נכללות בתוכנית הלימודים של בנות ממעמד נמוך שאינן במסלול לבגרות. טענה זו עולה גם במחקר עדכני יותר ובו נמצא כי נערו ממעמד נמוך מוסללות בבית הספר לתוכניות לימוד אשר "מבטיחות" להן אופק תעסוקתי במקצועות השירות והטיפול המאופיינים בתנאי העסקה ירודים (Bettie, 2000).

כלומר מגיל צעיר לומדות הבנות, הן בבית והן בבית הספר, כי מצופה מהן בהווה ובעתיד לעבוד בבית ללא שכר ולשרת את צרכיהם של אחרים (Griffin, 1985). אלאור (2006) טוענת שציפייה זו והעול המתווסף לה מייצרים אצל נערו סלידה מלימודים ומבית הספר כיוון שאלה נתפסים כעוד אחריות שעליהן לקבל על עצמן. לעומת זאת, כאשר נערו אלה משוחררות ממשלוח הבית (למשל, כשהן עוברות ללמוד בפנימייה), הן מגלות אהבה ללימודים ואת יכולתן להצליח בהם (עמ' 236). דודסון ודיקרט מראות במחקרן כי הכנסות נמוכות והיעדרותם של הורים מהבית בעקבות היציאה לעבודה מאלצות משפחות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך להתבסס על עבודת ילדים ובעיקר על עבודתן של ילדות-נערו (Dodson & Dickert, 2004). עבודות אלה כוללות למשל טיפול באחאים (שמרטפות, רחצה, האכלה והרדמה) וניהול משק הבית (ניקיון, כביסה ובישול). ההסברים שניתנו על ידי מרואיינות במחקר לגבי הסיבה לכך שהעבודות הללו "נופלות" על כתפיהן של הילדות-נערו כללו הסברים מגדריים לפיהן בנות הן יותר אחראיות ויותר מתאימות למטלות טיפוליות בבית וגם הסברים אתנו-תרבותיים כמו למשל שבקהילה הלטינית מקומן של הבנות בבית ובמטבח. לטענתן של דודסון ודיקרט (Dodson & Dickert, 2004), מיקוד בעבודות הבית מסיט את תשומת הלב של הילדות-נערו הללו מהתפתחותן האישית ומוביל למעגל של עוני בין-דורי המועבר בעיקר בין אימהות לבנותיהן (Dodson & Dickert, 2004). דודסון ודיקרט הנכחו את הנזקקות האינסטרומנטלית של אמהות בעוני ואת האופן שבו נזקקות זו מכבידה על בנותיהן. עם זאת, הן מיאנו לכלול את האפשרות שבתוך הקשר של שוליות חברתית נערו עשויות למצוא בעבודות הבית לא רק עול אלא גם מרחב לגאווה והשתייכות (Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2016; Joseph, 1993). בנוסף, המחקר של דודסון ודיקרט מתעלם מן האפשרות כי לצד הנזקקות האינסטרומנטלית של אמהות קיימת בקרבן גם נזקקות רגשית שהבת נדרשת למלא.

השפעתה של תפיסת תפקידי מגדר ביחסי אימהות-בנות עולה במחקרם של מונטנז ושות' (Montanes et al., 2012). החוקרים בחנו העברה בין דורית של תפקידי מגדר בין אימהות ובנות ואת השפעתם על הישגיהן הלימודיים בהווה ומטרותיהן העתידיות של הבנות. באופן ספציפי השתמשו החוקרים במונח "סקסיזם

רומנטי" (Benevolent Sexism)⁵ כסמן לתפיסות מגדריות מסורתיות והראו כי אימהות אשר מחזיקות בתפיסות אלו מעבירות אותן לבנותיהן ובהתאמה אלה משפיעות לרעה על הישגיהן הלימודיים ועל השאיפות האקדמיות שלהן. ממצאי המחקר מעלים כי העברה בין דורית זו מתקיימת בעיקר בין אימהות בעלות השכלה נמוכה לבנותיהן (Montanes et al., 2012). בהקשר זה ראוי לציין את טענת ה-connectivity של סועד ז'וזף (Joseph, 1993) לפיה זהותן של ילדות הגדלות במשפחות אולטרה-פטריארכליות נשאבת מהמידה שבה הן מצליחות לרצות את בני משפחתן גם כאשר הדבר כרוך בוותור על משאבים מגורמי תמיכה חוץ-משפחתיים שעשויים לסייע להן בהתפתחותן האישית. טענה זו עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרן של אופנהיים-שחר ובנימין (Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2016) אשר הראו כי נערות ממוקומים חברתיים שוליים במיוחד מעדיפות את תחושת הגאווה שיחסינהן עם אימהותיהן מציידים אותן בה (בהתבסס על התגייסותן לטיפול בבני משפחתן), על פני תחושת הכישלון שתוכנית חברתית שמכוונת להנגיש להן משאבים, חושפת אותן אליה. במילים אחרות, חשובה להן יותר תחושת היותן "ילדות טובות" מאשר תחושת החוללות התעסוקתית שלהן.

סקירה זו מעלה כי כחלק מהדיון המתפתח על אודות יחסי אימהות ובנות בהקשר של שוליות מרובה, עולים שני שיחים מרכזיים. מצד אחד אימהות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך מתוארות כמי שעלולות להוות חסם להתפתחות האישית, הלימודית והתעסוקתית של הבנות (למשל אצל Joseph, 1993; Montanes et al., 2016; Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2012). מן הצד השני עולה כי הן עשויות להיות מקור לתמיכה ועידוד לעצמאות אישית וכלכלית (Mann, 1998; Swauger, 2010). הספרות העוסקת ביחסי אמהות-בנות מותירה על כנה מספר שאלות שנדרש להם בירור אמפירי: מהי תרומתם של יחסי אם-בת לחיי העבודה בפועל של הבנות (לעומת שאיפות שתוארו במחקרים קודמים)? באילו מצבים עשוי הקשר בין אם לבתה להיות מקור תמיכה להתפתחות תעסוקתית? באילו מצבים הוא עשוי לחשוף את הבנות לסיכונים בשוק העבודה ולהחריף את הפוגענות בתוכו? חידוד הפרויקט הפמיניסטי של הנכחת עבודת האמהות בגידול ילדים גם בבגרותם הצעירה, עולה מסקירת הספרות שנדרש וכמתחייב מהנטייה להעביר לשוליים את עבודת האמהות. שאלה מרכזית נוספת העולה מן הסקירה נוגעת למשמעויות של היות בת בהקשר של שוליות חברתית ומערך הציפיות והתפקידים של הבת. בהתייחס למערך שאלות זה, המחקר שלי תורם גם לספרות על אימהות (mothering) וגם לספרות על נשים צעירות בהתבסס על הפרספקטיבה של היותן בנות

⁵ תפיסה מסורתית של יחסי נשים-גברים ובה נשים ממלאות תפקידי מגדר סטריאוטיפיים תמורת הגנה ודאגה לצרכיהן החומריים מצד גברים. סקסזים רומנטי, להבדיל מסקסזים עוין (hostile sexism), בדרך כלל אינו נחוה על ידי האישה כפוגעני (Glicke & Fiske, 1996).

(daughters). בדרך זו נדונים גם היחסים שבין אימהות ובנות בהקשר הישראלי ספציפית ביחס לצעירות מעל גיל 18 הנדרשות להשלים את המשימה של השתלבות בשוק העבודה.

2.3 יחסי הורים וילדיהם הבוגרים הצעירים

בארבעת העשורים האחרונים הכתיבה על הימשכות תקופת הצעירות, הן באקדמיה והן בתקשורת הפופולרית, מצביעה על תלותם ההולכת וגוברת של ילדים שהם בוגרים צעירים בהוריהם. ההסבר העיקרי להארכתה של מערכת תלות זו מתבסס על שינויי מאקרו חברתיים-כלכליים המקשים על צעירים להשתלב בצורה יציבה בשוק העבודה ולייצר עצמאות כלכלית (Arnett, 2007; Furlong et al., 2018; Silva, 2013). ואכן, רוב הספרות העוסקת ביחסי התמיכה בין הורים וילדיהם הבוגרים מתמקדת בתמיכה חומרית וכלכלית ובאופן שבו תמיכה זו מסייעת לילדים בשלבי המעבר לבגרות צעירה. כלומר, העובדה שילדים שהם בוגרים צעירים לא נדרשים לקחת על עצמם תפקידי מבוגרים מסורתיים הפכה מקובלת חברתית-תרבותית ולצעירים ניתנת האפשרות להישאר לאורך זמן בתקופת ה'מורטוריום' (Erikson, 1968) שאפיינה עד לא מכבר את ימי הנערות בלבד. לפני שאתאר לעומק את הספרות על יחסי תמיכה בין הורים לילדים בוגרים בתקופתנו, אציג בהרחבה את המושג מורטוריום.

2.3.1 מורטוריום

במסגרת פיתוח תיאוריית מעגל החיים (Life course theory) והתפתחות הזהות (Identity formation) טבע אריקסון (Erikson, 1950; 1968) את המושג 'מורטוריום ממוסד' (institutional moratoria). מורטוריום ממוסד, או בקיצור 'מורטוריום', פירושו מרחב מובנה חברתית בין תקופת הנערות לבגרות שבו ניתנת לבני נוער האפשרות לעבד מצבי בלבול או משברי זהות עד להיווצרותה של תחושת זהות יציבה. זהות יציבה וברורה על פי אריקסון הינה בעלת חשיבות רבה להתפתחותה של יכולת הדאגה לאחר (בן/בת זוג) ולהתפתחותה של מסוגלות הורית. כמו כן, קוטה (Côté, 2007), שהרחיב את התיאוריה של אריקסון, טען כי 'תחושת זהות יציבה' (ע' 86) הינה רב ממדית וכוללת התייצבות של האגו, הזהות האישית והזהות החברתית. מרסיה (Marcia, 1966 in Meeus et al., 2012) פיתחה גם היא את התיאוריה של אריקסון על אודות התפתחות הזהות והבחינה בין 4 סוגים של מצבי זהות (identity status) המצויים על רצף שבין חקירה למחויבות. לתפיסתה, מורטוריום הוא השלב השלישי ובו בני נוער ממוקדים בעיקר בחקירה אקטיבית ולא מתחייבים לאף משימה התפתחותית. לפני המורטוריום מצויים שני שלבים: הראשון, שלב הזהות הדיפוזיית (Identity diffusion) ובו אין התחייבות לחקירה של משימה התפתחותית. בשלב השני (Foreclosure) יש מחויבות למשימה אך אין תהליך חקירה. השלב הרביעי לאחר המורטוריום הוא שלב של הבשלת הזהות (Identity achievement).

אריקסון (Erikson, 1950) טען כי בשלב התפתחותי זה משהים בני נוער תפקידי מבוגרים לטובת תהליכי התנסות וחקירת זהות, ו'משחקיות' (playfulness) זו מבוססת על תמיכה וגיבוי מצד ההורים. המושג מורטוריום ותיאוריית התפתחות הזהות רלוונטיים למחקר העוסק בתקופת הצעירות כיוון שאלה תרמו רבות להתפתחות המושג 'בגרות בהתהוות' שפיתח ג'פרי ארנט (2000). ארנט (שם) טוען כי על אף העובדה שאריקסון לא סימן גבולות גיל ברורים בתיאוריית ההתפתחות הפסיכולוגית שלו, הוא (אריקסון) גרס כי בארצות מתועשות שלב הנערות עשוי להתארך (prolonged adolescence) ובכך אריקסון רמז לתקופת גיל נוספת שאינה נערות ואיננה בגרות (Arnett, 2000), שלימים ארנט המשיג כ'בגרות בהתהוות'. לדעתו של ארנט תהליכי החקירה בתקופה זו לא רק מתארכים אלא מתעצמים (שם).

לאחרונה פירשה קזוקריה (Cuzzocrea, 2019) את תקופת המורטוריום כחסם למעבר לבגרות. במחקר שערכה עם צעירות וצעירים באזורים פרופריאליים באיטליה פיצלה קזוקריה (שם) את המושג מורטוריום לשני סוגים: מורטוריום קלאסי, קרי תקופה שבה צעירים עוסקים בחקירת זהות והתפתחות זהות כפי שהגדיר אריקסון; ו'מורטוריום כהמתנה' (moratorium as waithood), כלומר המתנה למשהו שיקרה – תהליך פרוצדורלי שאמור להסתיים או התערבות חיצונית של אדם כלשהו בתהליך, למשל כאשר 'מישהו מגלה אותי' (עמ' 578). לתפיסתה של קזוקריה (שם) מורטוריום כהמתנה איננו מכיל את ההיבטים הנעריים והחיוביים של המורטוריום הקלאסי, אלא לטענתה הלגיטימציה החברתית להישאר במורטוריום, בין אם קלאסי או מורטוריום כהמתנה, מהווה חסם למעבר לבגרות שכן מהנתונים העולים במחקרה הוא מייצר לגיטימציה לפאסיביות בקרב צעירות וצעירים.

חשיבותו של מושג זה למחקר הנוכחי טמונה בעובדה כי ברוב הארצות המפותחות בצפון הגלובלי שלב המורטוריום - בין אם כשלב של חקירה ו'משחקיות' שמאפשר לבני-נוער וצעירים להבשיל לתוך זהות בוגרת ובין אם כשלב שיש בו עצירה והמתנה - בהיעדר מנגנוני תמיכה ממסדיים חלופיים, השלכותיו נופלות על כתפיהם של הורים, או כפי ששוורץ מכנה זאת, פתרון ברמת מיקרו לבעיות ברמת מאקרו (Swartz, 2008).

2.3.2 תמיכת הורים בילדיהם הבוגרים

כאמור, המרכיב התעסוקתי והכלכלי תופס מקום מרכזי בשיח על האתגרים העומדים בפני צעירות וצעירים בתקופת המעבר מנערות לבגרות, ולכן גם הספרות על יחסי התמיכה בין הורים לילדים בתקופה זו עוסקת ברובה בתמיכה חומרית-כלכלית.

המחקר מעלה כי תמיכת ההורים כוללת למשל עזרה כספית, תשלומי שכר לימוד והלוואות לרכישת בית או רכב (Silverstein et al., 2002; Swartz, 2008). אחד ממשאבי התמיכה החומרניים המרכזיים העולה בספרות כמאפשר לצעירים להתמודד עם אי היציבות בשוק העבודה והקושי לייצר עצמאות כלכלית הוא מגורים ממושכים בבית ההורים. ממחקרה של ניומן (Newman, 2012) עולה כי הפגיעות בחייהם של

צעירים בכל הקשור למציאת פרנסה קבועה ויצירת יציבות כלכלית הובילה להיווצרותן של "משפחות אקורדיון" (Accordion families), כלומר משפחות רב דוריות בהן מתגוררים יחדיו הורים וילדיהם הבוגרים (בני 21 ומעלה). למעשה, בית ההורים הופך למרחב מגורים בטוח לחזור אליו כאשר צעירים אינם מצליחים לעמוד בדרישות הכלכליות של מגורים עצמאיים (Heath and Calvert 2013; Newman, 2012). מצב זה של צעירות וצעירים זכה לתואר 'מעברי יו-יו' (Biggart & Walther, 2006) שמדגיש את הקיטועים והחזרות בחיי צעירות וצעירים.

הארדרגורב ושותפותיה (Hardgrove et al., 2015), שערכו מחקר על צעירים בבריטניה, מוסיפות הבחנה סוציו-אקונומית ומראות כי אצל צעירים ממשפחות עמידות תמיכה הורית כללה מגורים ועזרה כלכלית נוספת שאפשרה להם לא לעבוד במשרות בלתי יציבות שהוצעו להם ולהתמקד ברכישת השכלה. לעומת זאת, אצל צעירים ממשפחות מעוטות משאבים כלכליים, תמיכה הורית כללה בעיקר את האפשרות להתגורר עם משפחת המוצא או עם בן משפחה אחר לצד קבלת קצבה – תמיכה אשר הסירה מהם את הדאגה כי ייוותרו ללא קורת גג בתקופות של הכנסה נמוכה או חוסר בהכנסה כלל. כמו כן, סידור מגורים זה אפשר איגום של משאבים והתמודדות קולקטיבית עם השלכות העוני (שם). וונדקסטיל (Vandecasteele, 2010), שבחנה את האופן שבו אירועי חיים (גירושים/פרידה ועזיבת בית ההורים) משפיעים על הסיכון להידרדרות לעוני, טוענת כי עבור בוגרים צעירים המעבר מבית ההורים למגורים עצמאיים מהווה סיכון חולף (transient). אחד ההסברים לכך הוא שגם לאחר עזיבת בית ההורים, הורים ממשיכים להוות מקור תמיכה מטריאלי עבור ילדיהם הבוגרים.

ספרן של לאונרד וויילד (Leonard & Wilde, 2019) מנכיח זווית נוספת בחלוקה המעמדית של השתלבותם של צעירות וצעירים בשוק העבודה. לטענתן, מאז המשבר הכלכלי בשנת 2008, השתרשה בבריטניה מדיניות התמחות מקצועית (internship) שדרשה מצעירות וצעירים שסיימו לימודים גבוהים או קורסי הכשרה להתמקצע בתחום הכשרתם על ידי השתלבות בחברות וארגונים לתקופת התמחות. מחקרן הראה כי צעירות וצעירים במעמד הביניים-גבוה זכו לתמיכה, עידוד והגנה בתהליך מציאת מקום ההתמחות ובמהלך ההתמחות עצמה. תמיכה זו כללה למשל שימוש בקשרים אישיים של הוריהם, ידע על חברות וארגונים שכדאי להשתלב בהם ותמיכה כלכלית בזמן ההתמחות שברוב המקרים התקיימה ללא שכר. מעבר לכך, המחקר העלה כי מקום ההתמחות הוסיף ליתרונות ולמשאבים שהיו קיימים ממילא במשפחות ובאוניברסיטאות של צעירות וצעירים ממעמד הביניים-גבוה אשר יחד מבטיחים מעבר חלק של התקדמות מצעד אחד למשנהו (עמ' 108). בניגוד למצב זה, מראות לאונרד וויילד (Leonard & Wilde, 2019) כי צעירות וצעירים ממעמד העובדים נדרשים לעבור תהליך זה לבדם, עם פחות ידע, פחות קשרים ועם ייחוס

לימודי-מוסדי פחות טוב. כך קורה שלמעשה אלה עם מעט הון כלכלי וחברתי מתנסים במסגרת התמחות שברוב המקרים מנצלת את זמן העבודה שלהם אך אינה מתגמלת אותם כספית ואינה מקדמת אותם לצעד הבא בשוק העבודה.

מחקרן של לאונרד ווילד (Leonard & Wilde, 2019) מתווסף למחקרים (Aassve et al. 2002;) (Majamaa, 2011) המראים כי למדיניות ממשלתית השפעה משמעותית על האופן שבו צעירות וצעירים נשענים על משאבי הוריהם. במדינות בהן מדיניות הרווחה חלשה נוטים צעירים להיות יותר תלויים במגורים בבית ההורים ו/או בסיוע כלכלי למימון הוצאות קיום (Majamaa, 2011).

מעבר לסוגי התמיכה, חוקרים בחנו את המוטיבציות של הורים לתמוך בילדיהם הבוגרים והעלו כי תיאוריית ההדדיות (Gouldner, 1960) מרכזית ליחסי תמיכה אלה. הכוונה היא לציפייה של הורים שתמיכתם בילדיהם בהווה תוביל לתגמול בעתיד (Sage & Johnson, 2012; Silverstein et al., 2002), כחלק מחוזה ארוך טווח בין הורים לילדים (Heath & Calvert, 2013). ואכן, מחקרים רבים מראים כי קיימת הדדיות בתמיכה במובן זה שילדים בוגרים תומכים בהוריהם שהגיעו לגיל זקנה, או כאשר יכולתם לדאוג לעצמם מיזדרדרת. פינגרמן ושותפותיה מראות כי סיבה נוספת לתמיכתם של הורים בילדים בוגרים היא צורך ספציפי של הילדים. דוגמה לכך היא ילדים בוגרים שהם הורים יחידים או לחלופין אלה המתמודדים עם קשיים כמו פינוי מבתיים, או במילים אחרות ילדים בוגרים שהם יותר נזקקים (needy) (Fingerman, Pitzer, Chan, Birditt, Franks & Zarit, 2011).

השקעה בהצלחתם של ילדים מוכשרים נמצאה גם היא כסיבה משמעותית לתמיכה מצד הורים בילדיהם הבוגרים (Fingerman, Cheng, Tighe, Birditt, & Zarit, 2009). והכוונה בעיקר לתמיכה כלכלית בהשכלה על-תיכונית. ג'וליה בראנן (Brannen, 2003; 2006) מוסיפה מרכיב תרבותי ליחסים של תמיכה והעברה בין-דורית של משאבים חומריים וטיפוליים (care). לטענתה, האמונות התרבותיות של בני המשפחה לגבי עצמאות ואחריות משפחתית משפיעות על הנכונות של הורים לתמוך בילדיהם. תמיכה זו מעוצבת על פי בראנן (Brannen, 2006) בהקשר של תקופה היסטורית, מעמד ומגדר. כך למשל, במשפחות המאופיינות בתרבות של הדדיות (culture of mutuality) (עמ' 141) אבות יספקו תמיכה מטריאלית בדמות עבודה או כסף, בעוד אמהות תספקנה תמיכה טיפולית (care) (עמ' 150). החברה הישראלית מהווה מקרה ייחודי בהקשר זה שכן מצד אחד בולטת בה השפעתה של האידיאולוגיה הנאו-ליברלית והמעבר מהיותה חברה שיתופית להיותה תרבות אינדוידואליסטית. מן הצד השני, המשפחתניות (Familism) (ביז'אוי, 2020) וערכים של שיתופיות נותרו מרכיבים מרכזיים בתרבות הישראלית כך שנוצרה תרבות היברידית המכונה בפי חלק מהחוקרים פמיליזם נאו-ליברלי (ביז'אוי, 2020). הקשר בין הורים לילדיהם הבוגרים במצב עניינים

זה כולל הן עידוד, דחיפה לעצמאות ומיצוי עצמי והן המשך תמיכה כלכלית, אינסטרומנטלית ורגשית מצד ההורים. ביחסים בין אמהות לבנות הדרישה מאמהות לנתינה ללא גבול ולמסירות ברורה עוד יותר, ובעיקר כאשר הבנות הופכות לאמהות בעצמן (פרידמן, 2011).

הספרות הבין לאומית והספרות הישראלית על תמיכת הורים בילדים בוגרים נוטה להדגיש תמיכה מטריאלית וכלכלית וממעטת להתייחס להבדלים מעמדיים בין משפחות. מחקרים שעסקו ביחסי הורים ילדים בהקשר של עוני ושוליות חברתית מראים כי על אף המחסור הכלכלי מתקיימים יחסי תמיכה משמעותיים שבאים לידי ביטוי בעיקר במתן שירותים מצד ההורים כמו עזרה במטלות הבית ובייביסיטר (Swartz, 2008). לעומת שוורץ (Swartz, 2008), מחקרה של סילבה (Silva, 2013) מראה כי צעירות וצעירים ממעמד העובדים אינם יכולים להישען על הוריהם כלל וכחלק מתהליך ההתבגרות הם נדרשים להשקיע משאבים פנימיים על מנת לנתק את עצמם ממשפחות המוצא שלהם ומחיים משפחתיים המאופיינים במצוקות רבות כמו התמכרויות ואלימות. עובדה זו הופכת על פי סילבה (Silva, 2013) את תהליך המעבר לבגרות הצעירה לתהליך רווי סיכונים ללא יעד ברור (עמי' 29).

לארו וקוקס (Lareau and Cox, 2011) מצביעות על כך שספרות רבה העוסקת בתמיכת הורים לילדים בוגרים מתמקדת במשאבים מטריאליים בעוד שלמעשה הבדלים בין משפחות במעמדות שונים מתבטאים גם בסוגים אחרים של משאבים, למשל משאבי הידע על מוסדות חברתיים. במחקרן, שהתמקד בילדים בוגרים למשפחות לבנות ואפרו אמריקאיות בארה"ב, בחנו לארו וקוקס את האופן שבו הורים מעורבים בהתפתחות של ילדיהם ובעיקר בהתמודדותם אל מול מוסדות חברתיים חשובים לתקופת התפתחות זו – התיכון והקולג'. המחקר העלה שלושה משאבים תרבותיים מבוססי מעמד (class based cultural resources) שמייצרים פער בין בוגרים צעירים ממעמד העובדים לבין אלה ממעמד הביניים: ראשית, נמצא כי להורים וילדים ממעמד הביניים יש יותר ידע והבנה על ההתנהלות הפנימית של מוסדות חברתיים ובמיוחד על האופן שבו ניתן להתקבל ולהצליח בהם. שנית, להורים וילדים ממעמד הביניים יש יותר ידע והבנה על אודות החוקות והחולשות של הילדים ביחס לדרישות הקבלה / הצלחה במוסדות אלה. שלישית, נמצא כי אף שכל ההורים (במעמד העובדים ובמעמד הביניים) עשו מאמצים רבים לתמוך בתהליכי ההתפתחות של ילדיהם הבוגרים, להורים ממעמד הביניים יש תחושת זכות להתערב בשמם במסגרת המוסדות כאשר דברים מסתבכים (Lareau & Cox, 2011). שני סוגי התערבות של הורים שיצרו יתרון יחסי לילדי ממעמד ביניים הם היכולת לצפות מראש בעיות ולפתור אותן.

בדומה למחקרים על תמיכה של הורים בילדים צעירים (כפי שהדגישו Reay, 1998; Gillies, 2006), המחקרים הללו ממעטים להתייחס להבדלים המגדריים בין הורים ולמאפייני התמיכה הייחודיים לאמהות

לעומת אבות (יוצא דופן הוא : Brannen, 2006). מעבר לכך, הם מתעלמים ברובם מהעובדה כי לרוב מדובר בתמיכה שהיא חלק מעבודת אמהות (motherwork) (Hill-Collins, 2016). על רקע זה, המחקר מבקש לבחון את האופן שבו מגדר מתבטא ביחסי התמיכה בין אמהות לבנותיהן הבוגרות ומנסה להבין באילו מצבים אמהות עשויות להוות מקור תמיכה לעומת מצבים שהן עלולות להזדקק או לדרוש את עזרתן של בנותיהן.

2.3.3 תמיכתם של ילדים בוגרים צעירים בהוריהם

הכתיבה על תמיכה של ילדים בוגרים בהוריהם התמקדה עד כה בעיקר ביחסי תמיכה בין-דוריים בין ילדים בגיל העמידה לבין הורים בזקנה או במצבים שבהם הורים מתקשים לתפקד ביום-יום (Eggebeen & Zarit & Eggebeen, 2002; Davey, 1998; Katz, Gur-Yaish, & Lowenstein, 2010). בשנים האחרונות, בעקבות המשגתה של תקופת הבגרות הצעירה כשלב חיים ייחודי במעגל החיים, החלו חוקרות וחוקרים להתעניין ביחסי התמיכה הללו ולבחון שינויים פוטנציאליים לנוכח שינויי מאקרו חברתיים-כלכליים כמו הגירה ושימוש גובר בטכנולוגיה, לצד שינויי מיקרו כמו דחייה של המעבר למגורים עצמאיים וחיי משפחה. מחקרים מצאו למשל כי במשפחות מהגרים תיווך שפתי (language brokering) של ילדים להורים יכול מצד אחד לעודד התאקלמות של צעירות וצעירים בארץ היעד, אך עם זאת עשוי לייצר קשיים פסיכולוגיים בתקופת הבגרות הצעירה עקב חשיפה למידע משפחתי רגיש ולעיתים כואב (כמו מחלה של בן משפחה) (Rainey et al., 2014). בהמשך לכך, רייני ושותפיה (Rainey et al., 2020) מצאו כי תרבות משפחתית (familism) הרואה בעזרה הדדית ושיתופיות במשפחה ערך מרכזי, לצד תחושת חיבור הן לתרבות המוצא והן לתרבות היעד עשויות למתן קשיים אלה. בהמשך לכך, שוורץ (Swartz, 2008) טוענת כי בקרב מהגרים בארה"ב תמיכה בהורים נחשבת על ידי בוגרים צעירים כסמן להתבגרות ולא כדבר שלילי. שוורץ טוענת כי במהלך חייהם שימשו הילדים כ"מתווכים" שפתיים ותרבותיים להוריהם והיו עדים לאופן שבו הוריהם עזרו לבני משפחה אחרים כך שמתן עזרה להורים שלהם נתפס בעיניהם כדבר שבשגרה. עוד טוענת שוורץ כי בהקשר של משפחות מהגרים בארה"ב שמעמד הכלכלי נמוך, מגורים משותפים מאפשרים איגום משאבים בין כל בני המשפחה והורדת העול הכלכלי של מימון משק הבית מההורים בלבד (שם). טענה זו עולה גם במחקרן של הארדגרוב ושותפותיה בנוגע למשפחות מעמד העובדים באנגליה (Hardgrove et al., 2015).

בהמשך לכך, מחקרים (Bucx et al., 2012; Cheng et al., 2015) מראים כי התמיכה הרווחת הניתנת על ידי בוגרים צעירים להוריהם היא מתן עצה (advice), כאשר צעירים משכילים מספקים יותר עצות מאלה שאינם משכילים. כמו כן, פערים בידע טכנולוגי של הורים מעלים את הצורך בתמיכה מילדים בוגרים

צעירים אם כי תמיכה טכנולוגית נמצאה כשולית יחסית (Cheng et al., 2015). תמיכה כלכלית של ילדים בהוריהם נמצאה נדירה ביותר. עוד מצאו החוקרים כי בנות נטו לתמוך בהוריהן יותר מבנים (Bucx et al., 2012) וקשרים חזקים וטובים בין הורים לילדיהם הניבו יותר תמיכה מצד ילדים (Cheng et al., 2015). רוב הספרות על יחסי תמיכה בין הורים לילדים בוגרים צעירים מתמקדת בתמיכה כלפי מטה, כלומר מההורים לילדיהם. עם זאת, התייחסות ליחסים אלו בתוך הקשר של שוליות חברתית ועוני מעלה כי קיימים גם יחסי תלות הדדיים בהם ילדים שהם בוגרים צעירים נדרשים לתמוך בהוריהם. על אף העובדה כי קיימים מספר מחקרים העוסקים ביחסי תמיכה בין ילדים והוריהם בתקופת הבגרות הצעירה ובהצטלבות עם קטגוריית המעמד הכלכלי, מעט מאוד נכתב על האופן שבו מגדר מעצב את יחסי התמיכה ביניהם. יוצא דופן בהקשר זה הוא מחקרה של הולדסוורת' (Holdsworth, 2007), שבוחן את המשא ומתן המתנהל בין אמהות ובנותיהן שהן נשים צעירות בנוגע לתלות ההדדית ביניהן. במחקרה עולה כי על אף השיח הרווח על אודות המשמעויות השליליות של תלות הדדית בין הורים לילדים שהם בוגרים צעירים, הבנות במחקר אינן רואות בכך כישלון או חסם להתפתחות שלהן ואף מגדירות את העצמי הבוגר שלהן דרך היכולת שלהן לעזור לאמהותיהן. ממצא דומה עולה גם במחקרים על יחסי אמהות-נערות מקבוצות מתייגות (Joseph, 1993; Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2016). במילים אחרות, בעוד השיח הציבורי על אודות התבגרות מאופיין במדדים כלכליים כמו למשל מגורים עצמאיים ועבודה יציבה, ובאופן כללי מנתח פרידה ממשפחת המוצא כסמן חיובי לבגרות, משתתפות מחקרים אלה מגדירות עצמאות ובגרות באמצעות מדדים של קשרי עזרה במצבי משבר ובכלל (Holdsworth, 2007; Joseph, 1993; Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2016).

מחקרה של הולדסוורת' התמקד במגדר כקטגוריה שמעצבת את היחסים בין אמהות ובנות אך הוא לא לקח בחשבון את האופן שבו הצטלבויות של קטגוריות זהות נוספות (כמו למשל מעמד ו/או עוני) באות לידי ביטוי ביחסים אלה וכיצד כל צד בדיאדה מגיב לאתגרים שהצטלבויות אלה מייצרות.

למעשה, על אף הספרות הנרחבת שנכתבה על אודות תקופת הצעירות, יחסי הורים-ילדים בוגרים ויחסי אמהות-בנות בוגרות באופן ספציפי, היא נותרה חסרה בכמה היבטים. ראשית, דיון ממוקד מגדר ומעמד על אודות תמיכתן של אמהות בעוני בבנותיהן הבוגרות – בעיקר בהקשר של השתלבות בשוק העבודה וחוויות ההתפתחות המקצועית – נותר מחוץ לגופי הידע הללו. במילים אחרות, גופי הידע מתבססים בעיקר על מחקרים שנעשו על יחסי הורים-ילדים בוגרים במעמד הביניים-גבוה, ומתייחסים לאמהות מעוטות משאבים כלכליים מפרספקטיבה של מודל חוסר (deficiency model) (Gillies, 2006) ואינם לוקחים בחשבון את חשיבותם של משאבים שאמהות אלה עשויות להעביר לבנותיהן גם בתנאי חוסר. מיעוט תשומת

הלב לפרקטיקות תמיכה שיוצאות מתחומי העזרה הכלכלית והאינסטרומנטלית הרווחות במשפחות מעמד הביניים (Newman, 2012; Silverman, 2004), שוללת את האפשרות לבחון את יחסי התמיכה בין אמהות ובנותיהן הבוגרות הצעירות אל מול מחקרים שהראו כי משוקעותן של אמהות בקשרי תמיכה עם ארגוני עזרה קהילתיים הטיבו עם מצבן האישי והמשפחתי והרחיבו את מאגרי המשאבים שלהן (Small, 2009).

מחקרו של סמול (Small, 2009) מתמקד בקשרים שבין אמהות שחיות בעוני לבין ארגונים, ובאופן ספציפי בעובדה שמעונות היום של ילדיהן מתעלים על הצורך הראשוני לשמו נוצר הקשר עמם (טיפול בילדים), ומשמים עבור אמהות מקור למשאבים יקרי ערך בהסתמך על קשרים בין ארגוניים הקיימים בין המעון לבין ארגונים ציבוריים נוספים. סמול כינה יחסים אלה בין אמהות לארגונים 'משוקעות ארגוניות' (organizational embeddedness) והגדיר משאבים אלה "רווחים בלתי צפויים" (unanticipated gains) כיוון שבניתוחו התמקד בפרקטיקות הארגוניות המתקיימות בתוך ארגונים ובין ארגונים ובאופן שבו אלה מרחיבות את מאגר המשאבים של אמהות. בכך הפחית סמול (2009) מחשיבות מכוונותן של נשים להרחבת התמיכה וגיוס המשאבים עבור ילדיהן ולא כלל בטיעונו את מקומן המרכזי של האמהות עצמן ועבודת האמהות (motherwork) בתהליך יצירת משאבים זה. המחקר הנוכחי קורא תיגר על התעלמות זו, התעלמות השייכת לתחומי ידע נוספים בהם מכוננת עבודת אמהות כשקופה (invisible).⁶ פרספקטיבה פמיניסטית ביחס לקונספטואליזציה של סמול (2009) מחייבת את בחינתה והצבת עבודת האמהות במרכז תשומת הלב והעלאת השאלה: כיצד נעזרות אמהות בעוני ושוליות חברתית בקשריהן עם ארגוני תמיכה על מנת לעזור לבנותיהן ולתמוך בתהליכי ההתפתחות המקצועית שלהן.

נוסף על כך, שיח יחסי התמיכה מתמקד ברובו בהימשכותה של תמיכה א-סימטרית (Bojczyk et al., 2011) במהלך הבגרות הצעירה, כלומר בילדים כבעלי צרכים ובהורים כממלאי צרכים. משמעות הדבר היא יחסי תמיכה הדומים במאפייניהם ליכלכלת המתנות שבה מצופה מנשים/אמהות להקדיש את זמןן ויכולות הטיפול שלהן לאחרים ללא תגמול (Offer, Sambol & Benjamin, 2010; Cheal, 1988; Mauss, 1967 in). אי תשומת לב לאופן שבו מגדר ומעמד באים לידי ביטוי ביחסים אלה מאפשרת התעלמות מהציפייה להדדיות בתמיכה ולאופן שבו ציפייה זו משתנה עם הגיל כאשר הבנות הופכות לבוגרות צעירות. זאת בעיקר לאור מחקרים שנעשו על רשתות התמיכה של נשים בעוני (Offer, Sambol & Benjamin, 2010; Offer, 2012), המראים כי בניגוד ליכלכלת המתנות (Offer, Sambol & Benjamin, 2010; Cheal, 1988; Mauss, 1967 in) מחסור כלכלי מייצר דרישה להדדיות והחזר חוב בתוך רשתות התמיכה הללו.

⁶ ביקורת נוקבת על פסיחה כזו ביחס לתרומתן של אמהות להתכונות פעולתה של מערכת החינוך הוצגה על-ידי אליסון גריפית' ודורותי סמית' (Griffith, A., & Smith, D. (2005). *Mothering for schooling*. Routledge.

לצד שני טיעונים אלה, השיח על אודות צעירות בשוק ההשכלה והלימודים מפוצל בין דימוי הצעירה היכל יכולה' לבין הצעירה בסיכון (Harris, 2004), ודימוי הצעירה בסיכון מתבסס למעשה על מאפיינים של צעירות מקבוצות חברתיות מודרות. לכן הספרות ממעטת להתייחס ליכולת הפעולה של צעירות המצויות בשוליים החברתיים ומתקשות לצלוח את שוק ההשכלה והתעסוקה.

מחקר זה מציב את החסרים הללו במרכזו ומבקש למלאם באמצעות שאלות המחקר הבאות:

1. **מהי התרומה של יחסי אמהות-בנות לחיי העבודה וההתפתחות המקצועית של נשים צעירות בשוליות מרובה?**

שאלה כללית זו הובילה ל-2 סוגים של שאלות ממפות:

שאלות הקשורות ליחסי תמיכה:

2. כיצד התמיכה מתקיימת במרחב הביתי-משפחתי ובמרחב הציבורי-ארגוני?
3. כיצד באה התמיכה לידי ביטוי בשלב הנערות של הבת אל מול שלב הבגרות הצעירה?

שאלות הקשורות להתנסויות תעסוקתיות שלהן:

6. מהן החוויות התעסוקתיות של אימהות ובנות המשתייכות לקבוצות בשולי החברה הישראלית?
7. כיצד הן חוות את הפוגענות של התעסוקה שלהן?

3 מתודולוגיה

3.1 שיטת המחקר

השיטה שעמדה בבסיס המחקר הינה "התיאוריה המעוגנת בשדה" (Grounded Theory) כפי שפותחה על ידי קטי שארמאז (Charmaz, 2014). שיטה איכותנית זו מורכבת מסדרה של אסטרטגיות שיטתיות לאיסוף וניתוח נתונים שמטרתם פיתוח תיאוריה. שארמאז מאמצת גישה קונסטרוקטיביסטית הרואה במעשה המחקר כמיוצר (constructed) הן על-ידי החוקרת והן על-ידי הנחקרים והנחקרות ומטרתו לבחון תהליכים ופעולות ולייצר הבנה פרשנית של הנתונים העולים במסגרת המחקר (Charmaz, 2014, p. 16). כלומר, להבדיל מהגדרה מוקדמת יותר של התיאוריה המעוגנת בשדה (Glaser & Strauss, 1967) לפיה תיאוריה "מתגלה" בנתונים העולים במחקר ללא קשר לחוקרת, שארמאז טוענת כי יצירתה של תיאוריה הינה תהליך פרשני הכולל את מעורבותה של החוקרת בכל שלבי המחקר (עמ' 17) והיא משתנה בהתאם לזמן, מקום ולסיטואציה הנחקרת (Charmaz, 2014).

3.2 אוריינטציית המחקר

לצד התיאוריה המעוגנת בשדה, מחקר זה אימץ פרספקטיבה פמיניסטית. המחקר הפמיניסטי והמאבק הפמיניסטי (feminist struggle) חולקים עקרונות משותפים (Sprague & Zimmerman, 1993). שניהם שואפים להפוך את השיח אודות נשים ודיכוי של נשים משיח מובלע וסמוי לשיח מפורש וגלוי. כמו-כן, שניהם חותרים לשינוי חברתי ולהעצמתן של נשים (שם). מחקר זה מאמץ את שתי המטרות הללו. הוא שואף לחשוף את סיפוריהן של נשים – אימהות ובנות – המתמודדות עם שוליות בשוק העבודה ולצד זאת לתאר את הפרקטיקות בהן הן נוקטות על-מנת להתמודד עם שוליות זו. מעבר לכך, המיקוד ביחסים בין אמהות ובנות ובחינת תרומתם של היחסים הללו לחיי העבודה וההתפתחות המקצועית של הבנות נובעים מתוך עמדה פמיניסטית לגבי חשיבותה של הנכחת "עבודת אמהות" (Hill-Collins, 1994, 48) להתפתחותם של ילדיהם, הן בתוך הבית - ביחסים המשפחתיים והן מחוצה לו במסגרת ארגונים ומוסדות תמיכה בדומה לזו שהונחה על ידי חוקרות פמיניסטיות (Gillies, 2006; 2009; Reay, 1998, 2004) באשר לאמהות לילדים בגילאים צעירים. האוריינטציה הפמיניסטית נכחה במחקר הן בתוכן והן בצורת העבודה. כחוקרת שהיא גם עובדת סוציאלית הכרתי חלק גדול מהמרווינות (הבנות) במסגרת עבודתי במרכז רותם ועם חלקן אף היה לי קשר קרוב. המחקר הפמיניסטי בשונה ממחקר פוזיטיביסטי איננו שואף לניטראליות או אובייקטיביות (Brooks & Hesse-Biber, 2007) ואכן ניסיתי ככל האפשר לייצר אווירה לא היררכית ולאפשר שיחה אישית. במהלך הראיונות עלו נראטיבים מגוונים מחייהן של הנשים הצעירות ואמהותיהן

וחלקם כללו מצבים קשים כגון צורך בעזרה כלכלית, חובות, צורך בשירותי טיפול עבור עצמן או בני משפחה אחרים וכד'. מספר פעמים קרה שבמצבים הללו אמרתי למרואיינות שבסופו אני אשמח לחשוב איתן על אפשרויות פעולה ואף לתת להן מידע על ארגונים / שירותים שתוכלנה להיעזר בהם.

3.3 מסגרת בין-דורית (Intergenerational framework)

מספר סיבות הנחו את ההחלטה לאמץ פרספקטיבה בין דורית ולראיין צמדי אמהות-בנות: ראשית, מחקרים המתמקדים ביחסי אמהות-בנות בהקשר של לימודים והתפתחות מקצועית תוארו על ידי חוקרות לימודי נערות (girlhood studies) (Cauce et. al, 1996; Swauger, 2010; Taylor, 1996) כיחסים של קרבה, דאגה ותמיכה מצד אחד. מן הצד השני, נטען כי אמהות אשר עסוקות בהשרדות יומיומית, עשויות להוות חסם בתהליך ההתפתחות המקצועית של בנותיהן בשל הדרישה למלא מטלות ביתיות במקום להתמקד בקידומן האישי (Dodson & Dickert, 2004) ובשל הקושי להבחין בצרכיהן של בנותיהן המתבגרות (Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2016). חוקרים אחרים (Montañés et al., 2012) אף טוענים כי אמהות מסלילות את בנותיהן לתפקידי מגדר מסורתיים תוך עידודן לאימוץ תפיסה של סקסיזם מעודן (benevolent sexism). אופנהיים-שחר ובנימין (2016) מצאו כי נערות בתכנית לקידום תעסוקתי מעדיפות את הגאווה שבמילוי דרישותיה של האם בבית על פני האפשרות להיעזר במשאבי התמיכה להתקדמות תעסוקתית פוטנציאלית. כיוון שכל המחקרים הללו התמקדו באמהות ובנותיהן הנערות, כלומר עד גיל 18, ובהתבסס על הספרות הנרחבת אודות התמשכותו של גיל ההתבגרות ותהליך המעבר לבגרות (Arnett, 2007; Furlong & Cartmel, 2009; 2000), עלה הצורך לבחון את טיבם ותרומתם של יחסים אלה בהקשר של יחסי אמהות-בנות שהן נשים צעירות מעל גיל 18. שנית, חלק מהמחקרים הללו התבססו על מדגם שכולל את נקודת המבט של הבת בלבד אודות היחסים ולכן ייתכן כי מאמציה של האם לתמוך במאמצי הבת להתפתחות מקצועית נותרו מחוץ לטוח המחקר. בהמשך לכך, מחקר זה אפשר לחשוף את נקודת המבט הן של הבת והן של האם.

שלישית, הסוגיה התעסוקתית במדינות המערב נקשרת אצל צעירות וצעירים לתהליך של מימוש עצמי (Harris, 2004; Newman, 2012). צעירות מקבוצות שוליים חשופות לשיח ניאו-ליבראלי של מימוש עצמי המבוסס על רכישת השכלה והשתלבות בתעסוקה מטיבה. לצד זאת, רמת ההשכלה וסוג התעסוקה של אמהותיהן אינם עולים בקנה אחד עם שיח זה והיה חשוב לי לבחון האם על אף נחיתות זו אמהות מנסות בכל זאת להציע לבנותיהן ידע ומשאבים שמטרתם לתמוך בתהליך מימוש עצמי למרות שבנותיהן אינן רואות בהן מקור תמיכה בהקשר זה.

הסיבה הרביעית מבוססת על המושג האנליטי "linked-lives" (Elder, 1995) המדגיש כי תהליכים אישיים וחברתיים שזורים זה בזה דרך יחסים משפחתיים לאורך מעגל החיים. כלומר תהליכי מאקרו כמו אי-

יציבות תעסוקתית הם בעלי השפעה על המיקרו – על היחסים בין בני משפחה ובכלל זה אמהות ובנות. הכוונה כאן איננה להשפעה טובה או רעה אלא לבחינה של מהות הקשר והאופן שבו הקשר מעצב את חייהן של האמה והבת ביחס לתהליכים אלו לאורך מסלול חייהן. בהקשר זה מקלויד ותומסון (McLeod & Thompson, 2009) טוענות כי הפרספקטיבה הבין דורית היא קריטית בתקופות של שינויים חברתיים כלכליים והעברה בין דורית בתוך יחסי מיקרו הורים-ילדים מושפעת מתהליכים ברמה המאקרו-חברתית (Brannen et al., 2011). כך למשל פרספקטיבה זו הופכת חיונית בהקשר של מחקר זה העוסק באמהות ובנות בשוליות חברתית, שחוו לאורך 20 השנים האחרונות שינויים שחלו במדיניות הרווחה ושירותי רווחה ואת התפשטותה של העסקה פוגענית בשוק העבודה הישראלי (בנימין, 2011; 2020; בניש, 2018). לסיכום, הקשבה לנראטיבים של בני ובנות משפחה מאפשרת הצצה לאופן שבו הם מבינים את היום-יום, את הקשיים, אילו חיבורים נוצרים בין הדורות וכיצד נוצרת התנהגות משפחתית (Kellas, 2010 in Phoenix, Brannen & Squire, 2020). מעבר לכך, חילוץ נראטיבים על חיי משפחה עשוי להפוך את המחקר לטראנספורמטיבי במובן זה שהו מאפשר לחבר בין ידע אקדמי לבין ידע מחיי היום-יום ובכך לשמש אמצעי לשינוי חברתי (Phoenix, Squire, Brannen & Andrews, 2020).

3.4 שאלות המחקר

במוקד מחקר זה עמדה השאלה מהי תרומתם של יחסי אם-בת לחיי העבודה של נשים צעירות המשתייכות לקבוצות בשולי החברה הישראלית. שאלתי המרכזית היא:

1. באיזו מידה משמשים קשרי אם-בת חלק מרשת חברתית תומכת עבור הבת להשתלבות מטיבה בשוק העבודה ולהתפתחותן המקצועית, ובאילו מצבים עשוי קשר זה להחריף את הפוגענות שחווה הבת בשוק העבודה.

שאלה זו מבוססת על הספרות הרחבה העוסקת בתמיכתם ההולכת וגוברת של הורים בילדיהם הבוגרים כתוצר של חוויות של אי יציבות ופוגענות בשוקי העבודה במדינות המתועשות (למשל, Arnett, 2000; Furlong & Cartmel, 2007; Newman, 2012); ובעיקר לנוכח ההתייחסות המצומצמת לסוגיות של מעמד, מגדר ואתניות במחקרים הללו. מעבר לכך, שאלה זו צמחה מתוך דיאלוג עם התיאוריה של מריו סמול (Small, 2009) אודות נגישותם של אנשים החיים בעוני למשאבים קריטיים בזכות קשריהם עם ארגוני תמיכה ציבוריים, ומתוך שאיפה להבין האם ארגוני תמיכה אלו עשויים לסייע לאמהות לתמוך בבנותיהן.

שאלה כללית זו הובילה ל-2 סוגים של שאלות ממפות:

שאלות הקשורות ליחסי תמיכה:

2. כיצד התמיכה מתקיימת במרחב הביתי-משפחתי ובמרחב הציבורי-ארגוני?

3. כיצד באה התמיכה לידי ביטוי בשלב הנערות של הבת אל מול שלב הבגרות הצעירה?

שאלות מחקר אלה מבוססות על המחקר העוסק ברשתות התמיכה של נשים בעוני המדגיש את יכולתן של נשים לייצר רשתות תמיכה משמעותיות המורכבות הן מבני משפחה וחברים (Hansen, 2005) והן מאנשי מקצוע בארגונים (Offer, Sambol & Benjamin, 2011; Small, 2009). מבחינת האבחנה בין תקופת הנערות לבגרות הצעירה, רציתי לבחון אם כאשר הבת עושה את המעבר התרבותי-ממסדי לעולם המבוגרים בהגיעה לגיל 18, מתרחש שינוי ביחסי התמיכה. שאלה זו חשובה בעיקר בשל הספרות הענפה לגבי המשך ההיתמכות של ילדים בוגרים על-ידי הוריהם (Arnett, 2000; Leonard & Wilde, 2019; Newman, 2012) ובעיקר לנוכח המשוקעות של האם והבת בעוני ושוליות חברתית שעשויה להשפיע על שינוי ביחסי התמיכה בשל מחסור במשאבים.

שאלות הקשורות להתנסויות תעסוקתיות שלהן:

4. מהן החוויות התעסוקתיות של אימהות ובנות המשתייכות לקבוצות בשולי החברה הישראלית?

5. כיצד הן חוות את הפוגענות של התעסוקה שלהן?

שאלות מחקר אלה מבוססות על מחקרים קודמים (כגון: Vosko, 2000; Benjamin, 2016) בהם נטען כי נשים המשתייכות לקבוצות שוליות מאיישות ברוב המקרים משרות פוגעניות (precarious / bad jobs) (Kalleberg, 2011) כלומר משרות עם שכר נמוך, חלקיות, ללא תנאים סוציאליים וכד'. לצד זאת, מחקר זה איננו מניח כי משרות אלה הן אחידות אלא שואף לעשות אבחנה ביניהן ולזקק את המאפיינים הייחודיים של תעסוקה פוגענית מבחינת מידת הכבוד לעובדת אל מול התעמרות בה, מרחק גיאוגרפי מהבית, מידת השליטה שלה במטלות העבודה, המידה שבה משרה פוגענית בהווה עשויה לתרום להתפתחות העתידית של העובדת או לספק לה סוגי עזרה, ידע וקשרים.

3.5 הליך המחקר

בין השנים 2017-2019 ערכתי 40 ראיונות אישיים הכוללים 18 צמדים (36 מרואיינות) של אמהות ובנותיהן, ועוד 4 צעירות שאמהותיהן חזרו בהן מן ההסכמה הראשונית להתראיין. כולן יהודיות המשתייכות לקבוצות המצויות בשולי החברה הישראלית. הכוונה בקבוצות בשולי החברה' במסגרת מחקר זה הינה למעמד סוציו-אקונומי נמוך, השתייכות לקבוצות אתניות מודרות (Bernstein, Benjamin & Motzafi, 2012; Haler, 2011; Mizrahi & Herzog, 2012) למעט ערביות/פלסטיניות, לשוליות מגדרית ולחיים באזור מגורים פריפריאלי - דרום הארץ. רובן היו ממוצא מזרחי (26), כלומר דור שני או שלישי למהגרים מצפון

אפריקה, ארצות אסלאמיות במזרח התיכון והודו; 13 (5 דיאדות ו-3 צעירות שאמהותיהן לא התראיינו) יוצאות ברית המועצות לשעבר; ומשתתפת אחת שאמה לא התראיינה אשכנזית.

המחקר התמקד באמהות ובנות אשר הסתייעו בשירותי רווחה מקומיים בין אם ממשלתיים או ארגוני חברה אזרחית/ ארגוני תמיכה ללא מטרת רווח. בבסיס המיקוד באוכלוסייה זו עמד הרעיון לבחון את תפיסתו של מריו סמול (Small, 2009) בדבר הרווחים המצויים במשקעות ארגוניות (organizational embeddedness) (177, 2009) והפוטנציאל של אלה לסייע לאמהות להתמודד עם משברי טיפול (caring emergencies) (Lavee, 2016) לאורך החיים ולתמוך בילדיהן, ובאופן ספציפי במחקר זה, לבחון את האופן שבו משקעות ארגוניות עשויה לסייע בידי אמהות לתמוך בהתפתחות המקצועית של בנותיהן הבוגרות. בהמשך לכך, כיוון שאוכלוסיית המחקר כוללת שתי קבוצות שונות אחדד את מאפייניה של כל קבוצה בנפרד:

3.6 אוכלוסיית המחקר - משתתפות בנות

כאמור, במחקר השתתפו 22 נשים צעירות בגילאי 19-28 אשר נתמכות בהווה או נתמכו בעבר על-ידי שירותי רווחה ממשלתיים או ארגונים ללא מטרת רווח. ארגונים אלה נמצאו כשדה מתאים לאיתור צעירות אשר תתאמנה לפרופיל המשתתפות קרי, נשים צעירות שמתמודדות עם שוליות חברתית. ספציפית, רוב הצעירות במחקר נעזרו בשירותים או תכניות שממוקדים בסיוע לנערות או נשים צעירות בדרום המוגדרות על-ידי ארגוני הטיפול בישראל כנערות/צעירות במצבי סיכון. המושג 'נערות/צעירות במצבי סיכון' משמש את מוסדות השירותים החברתיים הציבוריים (ארגוני החברה האזרחית נוטים להיות גמישים יותר באשר להגדרה) על מנת להבחין מי זכאית לקבל שירותי עזרה שונים. כך למשל, במסגרת תכנית יתד, התכנית הלאומית לצעירות וצעירים בסיכון מטעם משרד הרווחה והשירותים החברתיים (www.yated.org) מוגדרים צעירות וצעירים בסיכון בהתבסס על המצבים הבאים:

1. בני 18-25 (כיום ארגונים רבים הרחיבו את הגדרת הגיל ל-30 ואף 35, בהתבסס על מחקרים אודות התרחבותה של תקופת הבררות בהתהוות (Arnett, 2000) או הבררות הצעירה (Silva, 2013)).
 2. מתמודדים עם מחסור או מצוקה באחד או יותר מתחומי החיים הבאים: השכלה, תעסוקה ומיומנויות, רווחה ובריאות רגשית, קיום פיזי, בריאות ומוגנות, השתייכות חברתית ומשפחתית.
 3. אינם הורים לילדים.
- הארגונים והשירותים בהם הסתייעו הצעירות במחקר זה כוללים: מחלקות רווחה ברשויות המקומיות, תכניות לשילוב צעירות בפעילויות ומסגרות המקובלות לגילן (שירות לאומי / לימודים / תעסוקה), תכניות שמטרתן תמיכה רגשית, מסגרת חברתית תומכת וכד'.

הצעירות במחקר התנסו בלפחות מסגרת תעסוקתית אחת בחייהן והיו משולבות במסגרת לימודית או תעסוקתית או שתיהן, במהלך השנה טרם ביצוע הריאיון. מסגרות הלימודים כללו: מסלולים להשלמת 12 שנות לימוד (3), השלמת בגריות (2) מכינות קדם אקדמיות (2), הכשרה מקצועית (1) ולימודים לתואר ראשון (3). למעט צעירה אחת שעבדה בעת הריאיון במפעל (כחלק ממימוש האפשרות למענק עבודה מועדפת ממשרד הביטחון), כל הצעירות עבדו במגזר השירותים והטיפול (Service and care occupations) (Benjamin, 2016), חלקן עבדו במקביל בשתי משרות. סוגי העבודות כללו⁷: קופאית (2), שירות לקוחות טלפוני (2) מנהלת משמרת ניקיון במפעל (1), מאבטחת (2), מדריכה בשירות לנערות (3), מנפיקת כרטיסי רכבת בתחנה מרכזית (1), בריסטה בבית קפה (2), עובדת מטבח (2), מתדלקת בתחנת דלק (1), עובדת אדמיניסטרטיבית במפעל (1), מזכירה במשרד (2), מוכרת בחנות בגדים (3), ועובדת מפעל (ייצור) (1). 3 מרואיינות עבדו בעת ביצוע הריאיון ב'עבודה מועדפת' על-מנת לקבל את המענק ממשרד הביטחון לאחר שירותן הצבאי/לאומי. כמו-כן, 3 מרואיינות לא היו מועסקות בעת ביצוע הריאיון. מתוך 22 הצעירות שרואיינו רובן התגוררו בבית ההורים (15), 8 התגוררו עם אמהותיהן בלבד ו-7 עם זוג הורים. 2 התגוררו עם אחאים, ו-5 התגוררו עצמאית עם בני זוג, חברות או שותפות. הנשים הצעירות אשר התגוררו בבית הוריהן או אמהותיהן (כמו גם חלק ממי שגרו מחוץ לבית) ועל אף המיעוט במשאבים חומריים, נתמכו כלכלית/חומרית על ידי הוריהן/אמהותיהן. תמיכה זו כללה בעיקר את האפשרות לגור בבית ההורים ולחסוך הוצאות שכר דירה והוצאות משק בית שוטפות, ובמקרים חריגים עזרה כלכלית מועטה בשכר לימוד, נסיעות וכד'. עם זאת, הצעירות שהתגוררו בבית הוריהן/אמהותיהן גם תרמו באופן שוטף לכלכלת הבית. למשל, הן שילמו חלק משכר הדירה/תשלומי חשמל/מים/מיסים עירוניים והשתתפו בקניית מצרכים, הוצאות שהן העריכו בין 200 ל-1000 ₪ בחודש. מעבר לכך, חלק מהצעירות סיפרו כי מדי פעם נהגו לתת לאמהותיהן "הלוואות קטנות" שהוחזרו עם קבלת המשכורת או הקצבה החודשית.

3.6.1 טבלת משתתפות בנות: נתונים דמוגרפיים ומשאבי היתמכות

שם	גיל	מוצא	השכלה	שירות צבאי/לאומי	עיסוק בהווה (עבודה/לימודים)	קצבה	קשר עם ארגוני תמיכה	הסדר מגורים
1. בר	23	מזרחית	12 שנות לימוד	שירות לאומי – נערות למען הקהילה	עובדת (עבודה מועדפת במפעל)	-	למרחב	עם אמא ואח

⁷ חלק ממשלחי היד נספרו פעמיים שכן כפי שנאמר חלק מהצעירות עבדו בשתי משרות.

שם	גיל	מוצא	השכלה	שירות צבאי/לאומי	עיסוק (עבודה/לימודים)	קצבה	קשר עם ארגוני תמיכה	הסדר מגורים
2. נעמה	22	ברה"מ לשעבר	12 שנות לימוד	שירות לאומי – נערות למען הקהילה	לא עובדת	-	מרכז רותם; מעגל החיים והתעסוקה	עם אמא ובעלה ו-2 אחים
3. שלי	23	מזרחית	12 שנות לימודי	שירות לאומי – נערות למען הקהילה	עובדת (מוכרת חנות בגדים)	-	מרכז רותם	עם הורים ו-7 אחים
4. טלי	26	מזרחית	12 שנות לימודי	שירות צבאי – לא סיימה.	2 עבודות: עובדת מטבח ומדריכה בשירות לנערות	נכות על רקע נפשי	מרכז רותם שירותי רווחה עירוניים תעסוקה נתמכת	עם אמא ואח, מקבלת סיוע בשכר דירה
5. אשרת	22	מזרחית	12 שנות לימוד	לאומי – נערות למען הקהילה	מדריכה בשירות לנערות	-	מרכז רותם; עו"ס יתד	יחד עם בן זוג אצל ההורים ו-2 אחים
6. ליה	21	מזרחית	בגרות מלאה	שירות צבאי	עבודה אדמיניסטרטיבית במפעל (עבודה מועדפת)	-	תכנית יתד	עם הורים
7. דפנה	21	מזרחית	בגרות מלאה	שירות לאומי – נערות למען הקהילה	לומדת לתואר ראשון בפיזיקה, עובדת כחונכת לטובת מלגה	-	רכזת בשירותי הלאומי	עם אח שלה
8. שני	24	מזרחית	12 שנות לימודי	שירות לאומי –	עובדת קפיטריה – התפטרה בעת ביצוע המחקר	-	שירותי הרווחה,	עם אמא

שם	גיל	מוצא	השכלה	שירות צבאי/לאומי	עיסוק (עבודה/לימודים)	קצבה	קשר עם ארגוני תמיכה	הסדר מגורים
				נערות למן הקהילה	בעקבות הטרדה מינית		מרכז רותם	
9. להב	28	מזרחית	12 שנות לימוד	שירות צבאי	מנהלת משמרת בארומה	-	שירותי הרווחה	עם בן זוג
10. גילי	22	ברה"מ לשעבר	12 שנות לימוד	שירות צבאי	מאבטחת במלון	-	רכזת בשירות הלאומי	עם אמא
11. לירון	26	מזרחית	בגרות מלאה	שירות צבאי	עובדת: מנהלת אדמיניסטרטיבית במשרד עורכי דין	-		עם אחות
12. יערה	26	מזרחית	בגרות מלאה	שירות צבאי ושירות לאומי	עובדת: קופאית בסופר/שירות לקוחות (החליפה עבודה במהלך המחקר). לומדת קורס NLP	-	מרכז רותם	עם אמא ואח
13. רומי	22	מזרחית	בגרות מלאה	שירות צבאי	עובדת: מתדלקת בתחנת דלק	-		עם בן זוג
14. איילת	25	מזרחית	השלימה בגרות מלאה	שירות צבאי	עובדת: מאבטחת בתחנה מרכזית, לומדת תואר ראשון במשפטים	-	מרכז רותם	עם אמא ואח
15. שרון	19	ברה"מ לשעבר	בגרות מלאה	פטור מהצבא על רקע משקל	עובדת ולומדת: חנות משפחתית ותואר ראשון בכלכלה	-	מרכז רותם	עם אמא ואחות
16. אור	20	ברה"מ לשעבר	בגרות מלאה	פטור מהצבא על רקע תת-משקל	לומדת: לימודי עיצוב	-	מרכז רותם	עם ההורים ואחות

שם	גיל	מוצא	השכלה	שירות צבאי/לאומי	עיסוק (עבודה/לימודים)	קצבה	קשר עם ארגוני/תמיכה	הסדר מגורים
17. מיכל		אשכנזיה	בגרות חלקית	שירות צבאי	עובדת ולומדת: מנפיקת כרטיסי רכבת, מדריכה בשירות לנערות ולימודי תעודה – מדריכת ספורט	-	מרכז רותם	עם אמא ושתי אחיות
18. סשה	23	ברה"מ לשעבר	12 שנות לימוד	שירות צבאי	עובדת: מנהלת משמרת ניקיון	-	רכזת תכנית משלי"י	עם הורים
19. נועה	22	ברה"מ לשעבר	בגרות חלקית	שירות לאומי – נערות למען הקהילה	2 עבודות: בריסטה בבית קפה ומדריכה בשירות לנערות	-	מרכז רותם	עם שותפה
20. מעין	26	אשכנזיה	בגרות מלאה	שירות לאומי	עובדת: 2 עבודות – האחת בחנות ספורט, השנייה כמדריכה בתכנית לנערות וצעירות במצבי סיכון.	קצבת נכות על רקע נפשי	מרכז רותם, שירותי בריאות הנפש	עם שותפה, מקבלת סיוע בשכר דירה
21. סימה	22	ברה"מ לשעבר	12 שנות לימוד	שירות לאומי – נערות למען הקהילה	לומדת ועובדת: לומדת במכינה קדם ועובדת בשירות לקוחות	-	מרכז רותם, רכזת תכנית משלי"י	מגורים עצמאיים עם שותפה
22. זוהר	22	ברה"ב לשעבר	בגרות מלאה	שירות לאומי	עובדת: מזכירה במשרד ברשות המקומית	-	רווחה	עם אמא ואח

3.7 אוכלוסיית המחקר - משתתפות אמהות

במחקר השתתפו 18 אמהות בגילאי 42-63, אשר התנסו במהלך חייהן במסגרת תעסוקתית אחת לפחות. כולן ללא השכלה אקדמית, 2 בעלות הכשרה מקצועית פורמאלית (מנהלת חשבונות ומוסיקאית). 8 אימהות לא עבדו בעת ביצוע המחקר, מהן 5 מתקיימות מקצבת נכות, 2 מקצבת הבטחת הכנסה, 1 מקצבת מזונות.

חשוב לציין כי מתוך 8 האמהות שאינן עובדות 4 מתגוררות עם בן זוגן שגם הוא תורם לפרנסת המשפחה. 10 האמהות העובדות עוסקות במשרות צווארון כחול או במגזר השירותים והטיפול: עובדת במפעל (2), טיפול בקשישים (3), טיפול בילדים (1), טיפול באנשים עם מגבלה (2) ניקיון (3) ואמא אחד עבדה כעצמאית. 3 אמהות עבדו במקביל בשתי משרות. המחקר לא התמקד באמהות יחידניות, עם זאת, רובן (9) הינן חד-הוריות, 8 נשואות (3 נשואות לגבר שאינו האב של הבת שרואיינה למחקר) ו-אמא אחת נשואה אך חיה בנפרד מבעלה שנים רבות.

רובן הגדול של האמהות (15 מתוך 18) נעזרו במהלך חייהן בשירותי תמיכה ציבוריים כגון מחלקות רווחה ברשות המקומית, שירותי דיור ציבורי, מקלטים לנשים שחוו אלימות בן זוג, שירותי בריאות ובריאות הנפש. ברוב המקרים קשרים אלה נשמרו לאורך שנים רבות והתעלו על הצורך הראשוני שלשמו נוצרו. חלק מהאמהות סיפרו על קשרים מטיבים, קרובים ומעצימים עם נשות ואנשי המקצוע בארגונים הללו לצד מצבים קשים בהם האמהות נתקלו ב'דלתות סגורות' ובחוסר מענה לצרכים שלהן או לחילופין בהעמדת תנאים לטובת קבלת מענה.

3.7.1 טבלת משתתפות אמהות: נתונים דמוגרפיים ומשאבי היתמכות

שם	גיל	מוצא	מצב משפחתי	מס' ילדים	מצב תעסוקתי	קצבה	קשר עם ארגוני תמיכה	סידור מגורים
1. שרית (בר) ⁸	57	מזרחית	גרושה	8	לא עובדת	נכות 100%	1. שירותי רווחה ארגוני חלוקת מזון בקהילה	עם שני ילדים (מעל גיל 18)
2. שושי (נעמה)	47	ברה"מ לשעבר	נשואה בשנית	3	לא עובדת	-	1. מקלט לנשים נפגעות אלימות (בעבר) שירותי רווחה (בעבר) 2. שירותי רווחה (בעבר)	עם בעלה, שלושת ילדיה (2) מעל גיל 18)

⁸ שם של הבת בסוגריים.

שם	גיל	מוצא	מצב משפחתי	מס' ילדים	מצב תעסוקתי	קצבה	קשר עם ארגוני/תמיכה	סידור מגורים
3. רחל (שלי)	49	מזרחית	נשואה	8	לא עובדת	הבטחת הכנסה	1. שירותי רווחה 2. ארגוני חלוקת מזון בקהילה	עם בעלה ו-7 ילדים (5 מעל גיל 18)
4. סילבי (טלי)	58	מזרחית	גרושה	4	לא עובדת. *לעיתים עובדת זמנית כמשגיחת בחינות	הבטחת הכנסה	1. שירותי רווחה 2. מרכז חוסן	עם שני ילדים (מעל גיל 18)
5. פסיה (אשרת)	45	מזרחית	נשואה	3	לא עובדת	קצבת נכות של בן עם צרכים מיוחדים	שירותי רווחה	עם בעלה ושלושה ילדים (2 מעל גיל 18), כמו-כן בן הזוג של בתה מתגורר בביתם.
6. שרה (ליה)	59	מזרחית	נשואה	4	לא עובדת	קצבת נכות 74%	שירותי רווחה	עם בעלה ובת (מעל גיל 18)
7. נעמי (דפנה)	49	מזרחית	גרושה	4	לא עובדת	קצבת נכות (לא ידוע אחוז)	שירותי רווחה	לבד
8. לאה (שני)	60	מזרחית	רווקה	1	לא עובדת	נכות (לא ידוע אחוז)	1. שירותי הרווחה 2. מרכז לבריאות הנפש	עם בתה (מעל גיל 18)

שם	גיל	מוצא	מצב משפחתי	מס' ילדים	מצב תעסוקתי	קצבה	קשר עם ארגוני/תמיכה	סידור מגורים
9. אורלי (להב)	47	מזרחית	נשואה בשנית	2	עובדת כמטפלת באנשים עם פיגור	-	שירותי רווחה (בעבר)	עם בעלה ובתה הצעירה
10. ורה (ג'ולי)	49	ברה"מ לשעבר	גרושה	2	עובדת מפעל	-	-	עם בתה (מעל גיל 18)
11. עדה (לירון)	47	מזרחית	גרושה ובזוגיות	4	מטפלת בקשישים	-	שירותי רווחה	עם שני ילדיה (מתחת לגיל 18)
12. סיגלית (יערה)	52	מזרחית	גרושה	3	עובדת בניקיון בשני מקומות עבודה	השלמת הכנסה	שירותי רווחה	עם שני ילדים (אחת מעל גיל 18)
13. רבקה (רומי)	45	מזרחית	גרושה	3	עובדת בשתי עבודות: ניקיון וטיפול בקשישים	-	שירותי רווחה (בעבר)	עם בנה הצעיר (מתחת לגיל 18)
14. זהבה (איילת)	61	מזרחית	אלמנה	3	עובדת בשתי עבודות - טיפול בקשישים ומדריכה של נפגעי נפש	-	שירותי רווחה (בעבר)	עם שני ילדים (מעל גיל 18)
15. גלינה (שרון)	42	ברה"מ לשעבר	נשואה אך חיה בנפרד	2	עצמאית - בעלת חנות בגדים	-	-	עם שתי בנותיה (אחת)

שם	גיל	מוצא	מצב משפחתי	מס' ילדים	מצב תעסוקתי	קצבה	קשר עם ארגוני/תמיכה	סידור מגורים
								מעל גיל (18)
16. אירנה (אור)	52	ברה"מ לשעבר	נשואה	2	עובדת מפעל	-	-	עם בעלה ובנותיה (שתיהן מעל גיל 18)
17. בטי (מיכל)	52	אשכנזי יה	גרושה	4	עובדת כמטפלת בגן ילדים	-	שירותי רווחה	עם 4 בנותיה (כולן מעל גיל 18)
18. קרינה (סשה)	63	ברה"מ לשעבר	נשואה	2	פנסיה. לעיתים עובדת בניקיון "בשחור"	-	-	עם בעלה ובתה (מעל גיל 18)

3.8 איתור המשתתפות

המשתתפות במחקר אותרו בכמה שלבים. בשלב הראשון נערך מיפוי של נשים צעירות המשתתפות או השתתפו בעברן בתכניות מרכז רותם בו עבדתי, ועונות על הקריטריונים למחקר שפורטו לעיל. מרכז רותם פעל במכללת ספיר בין השנים 2008-2019⁹ ועסק בהפעלת תכניות וביצוע מחקרים עם ולמען נערות ונשים צעירות שהוגדרו על ידי רשויות הרווחה "נערות ונשים צעירות במצבי סיכון"¹⁰ ועל כן נבחר כזירה מרכזית/ראשונית לאיתור המשתתפות. בשלב הבא פניתי אל הנשים הצעירות שעלו במיפוי, תיארתי בפניהן את המחקר ומטרותיו והעליתי את השאלה האם לדעתן גם אמן תסכים לקחת חלק. מאלה שענו בחיוב ביקשתי את פרטי הקשר של האם ופניתי אליה אישית ובמקביל ביקשתי מבנותיהן, עם רובן היתה לי היכרות כלשהי, לספר לאמן אודותיי על מנת להפחית חשש להשתתף במחקר. ואכן, כך איתרתי 14 דיאדות. עם זאת, במהלך עבודת השדה 4 אמהות חזרו בהן מן ההסכמה להתראיין וזאת לאחר שראיינתי את בנותיהן. כלומר, בשלב זה רואיינו 24 משתתפות – 14 נשים צעירות ו-10 אמהות. בשלב הבא, השתמשתי בקשרי עם נשות מקצוע בשדה על מנת לאתר עוד מרואיינות. פניתי לקולגות שעבדו בלשכות לשירותים

⁹ המרכז נסגר בגל הראשון של משבר הקורונה, מאי 2019.
¹⁰ הגדרה מצויה בתת הפרק אודות משתתפות המחקר – הבנות.

חברתיים ובארגונים מגזר שלישי והכירו נשים צעירות ואמהות שעשויות להתעניין בהשתתפות במחקר. כך איתרתי עוד 13 דיאדות. סה"כ ראיינתי 40 משתתפות. בשני סבבי הראיונות הנחתי כי עדיף לראיין תחילה את האמהות מתוך מחשבה שפחות מאתגר למצוא צעירות המתאימות למחקר שתסכמנה להתראיין. חששתי ממצב שבו אראיין משתתפת-בת, ולאחר מכן אמה לא תסכים להתראיין (כפי שקרה). עם זאת, על אף הניסיון לדבוק במדיניות זו, ככל שעבודת השדה התקדמה, ראיתי שבכל זאת, קל לי יותר "להגיע" לאמהות ולייצר בקרבן תחושה של אמון לאחר שביתן התראיינה. במהלך איתור המשתתפות היו אמהות ובנות שנרתעו מהשתתפות במחקר. הנחתי כי הדבר קשור לעובדה שקיבלתי פרטי קשר שלהן מעובדת סוציאלית עמה היו בקשר בעבר או בהווה (לאחר קבלת רשות מהן) וייתכן וזה העלה חשש שהן תצטרכנה לחשוף מידע שאינן ברצונן לחשוף או שחשדו שיש לי כחוקרת קשר עם שירותי הרווחה או גורם ממסדי אחר.

3.9 איסוף הנתונים

איסוף הנתונים התבצע באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים אשר התבססו על מדריך ראיון¹¹ (צבר-בן-יהושע, 1995, 2001). מדריך הראיון נבנה באופן פתוח בהתאם למסורת של התיאוריה המעוגנת בשדה (Charmaz, 2014) ושאלף להעמיק בשלושה נושאים מרכזיים: האחד, סיפורים, חוויות והתנסויות בעולם העבודה ותהליכי התפתחות מקצועיים. ביקשתי לחלץ תיאורים מפורטים אודות שגרת העבודה של האמהות והבנות, אופי העבודה, היחסים עם קולגות ומנהלות/ים, תנאי ההעסקה שלהן. כמו-כן, עניין אותי באיזו מידה מקום העבודה משמש כמקור לתמיכה בעת הצורך או כמרחב להתפתחות מקצועית, לרכישת ידע או מיומנויות תעסוקתיות וכד'. מתוך כך עלו שאלות כמו: תוכלי לתאר לי יום עבודה לדוגמא? תוכלי לתאר את תנאי העסקה שלך? מהם היחסים עם עובדות ועובדים אחרים ועם ההנהלה? האם מקום העבודה משמש מקור תמיכה בעת הצורך? אם כן, באיזה מצבים? הנושא השני בו רציתי להעמיק הינו היחסים בין האמהות לבנות ותרומתם לחיי העבודה של הבת. מתוך כך שאלתי שאלות כמו: תוכלי לתאר את היחסים שלך עם אמא/הבת שלך? באילו דברים אתן משתפות אחת את השנייה? כיצד אתן נעזרות אחת בשנייה? האם יצא שהפנית את הבת שלך לארגון שעוזר בתחום של תעסוקה/לימודים? הנושא השלישי בו העמקתי הוא רשתות התמיכה של המרואיינות ובכלל זה ארגוני התמיכה בהם נעזרו. מתוך כך שאלתי שאלות כמו: עם אילו קשיים את מתמודדת ביום-יום? במי את נעזרת כשאת צריכה עזרה? אילו רשתות תמיכה יש לך? כיצד אמא/הבת עוזרת לך במצבים שונים?

הראיונות התקיימו במקום שנבחר על ידי המרואיינות. רוב הראיונות התקיימו בבתי המשתתפות או בחדר ששוריין לטובת הראיון על ידי קולגות שלי במוסדות ציבוריים שונים באזור הדרום. לפני הראיון

¹¹ נספח מס' 2.

המשתתפות חתמו על טופס הסכמה מדעת וביקשתי מהן את אישורן להקליט את הריאיון. הריאיונות ארכו בין 45 דקות לשלוש שעות אך רובם ארכו כשעה וחצי, ותומללו מילה במילה. בתום הריאיון כל משתתפת קיבלה כרטיס מתנה בשווי 100 ₪ כאות הערכה על הזמן שהקדישה למחקר.

3.10 ניתוח הנתונים

הריאיונות נותחו בהתאם לעקרונות התיאוריה המעוגנת בשדה (Charmaz, 2014) הכוללים מספר שלבים. תחילה, קראתי את הריאיונות באופן חופשי ופתוח, מתוך רצון "לחוש את הטקסט ולנסות להבין מה קורה בו" (Charmaz, 2004, p. 507). בשלב הבא ביצעתי **קידוד ראשוני** (initial coding) הכולל קריאה קרובה של הטקסט ופירוק של הנתונים העולים מתוכו לקטגוריות מידע ראשוניות אשר מתארות את החוויות של המשתתפות. בשלב זה עלו קטגוריות רחבות כגון: "יחסי אמא-בת", "תמיכה מוסדית", "חיי עבודה", "מצבי משבר", "קשרי משפחה רחבה".

לאחר מכן ביצעתי **קידוד ממוקד** (focused coding) שמטרתו לאתר את הקטגוריות המשמעותיות והבולטות ביותר שעלו בשלב הקידוד הראשוני. תהליך ניתוח הנתונים בתיאוריה מעוגנת בשדה הוא בעל אופי חזרתי ומטרתו להצליב בין נתונים וקטגוריות ולבחון את העוצמה האנליטית שלהם כתשתית ליצירתה של תיאוריה (Charmaz, 2014). כך למשל תחת הכותרת **יחסי אמא-בת** עלו מתוך הריאיונות תמות שונות כמו "תמיכה כלכלית וחומרית", "קרבה ותמיכה רגשית", "תמיכה בידע ומסרים", "קונפליקטים" "תלות הדדית" (interdependency). בדומה לכך, תחת הקטגוריה **חיי עבודה** עלו מגוון חוויות ותפיסות של משתתפות המחקר כמו "יחסים עם קולגות בעבודה", "תנאי עבודה", "עבודה פוגענית וקשיים בעבודה", "מקום העבודה כמקור תמיכה". במקביל, בחנתי את הריאיונות באמצעות כלי הניתוח הפמנולוגיים שפיתח אמדאו ג'ורג'י (Giorgi, 1997). הניתוח הפמנולוגי מדגיש את הפרשנות כמתפתחת במפגש החוזר של החוקרת עם הטקסט. בהתבסס על כלים אלו, ניסיתי להבין כיצד התמות מאירות את שאלות המחקר, כיצד הן מאירות זו את זו, אילו יחסים מתקיימים ביניהן ומהו משמעויותיהן התיאורטיות. במילים אחרות, חיפשתי את התהליכים החברתיים העולים מתוכן.

כך למשל תחת שתי התמות "קרבה ותמיכה רגשית" ו"תמיכה בידע ובמסרים" ובאמצעות המסגרת הבין דורית – כלומר הפרספקטיבה הנפרדת של האם והבת, התגלה תהליך שבו קשריה הארגוניים של האם עם שירותים חברתיים, מועברים לבת ומשמשים לה משאב להתפתחותה המקצועית. תהליך זה מוצג במאמר הראשון של מחקר זה. הנראטיבים שעלו תחת התמה "קרבה ותמיכה רגשית" ו"תלות הדדית" אפשרו לחלץ דינאמיקה של שינוי ביחסי הרגש בין אמהות לבנותיהן. כלומר, מיחסים של השקעת הון רגשי חד-כיווני מצד האם בתקופת הנערות של בתה, ליחסים של דרישה לתמיכה רגשית הדדית מרגע שהבת הופעת לאישה

צעירה. דינאמיקה זו מופיעה במאמר השלישי של מחקר זה. תחת התמה "חיי העבודה של הבת" עלו חוויות תעסוקה פוגעניות והפרה של זכויותיהן של משתתפות המחקר. לצד זאת, עלו האופנים המטריאליים והסימבוליים באמצעותם מתמודדות הצעירות עם פוגעות זו. ממצאים אלו מוצגים במאמר השני במחקר זה. לסיכום, ניתן לומר כי התמה "קרבה ותמיכה הרגשית" בלטו כמרכיב משמעותי בכל אחד מהתהליכים החברתיים שחולצו בתהליך ניתוח הנתונים והיא מופיעה בשלושת המאמרים בזויות שונות. תהליך ניתוח הנתונים נעשה באמצעות תכנת הניתוח Maxqda 2018 (VERBI software, 2018).

3.11 מיקום עצמי

בשנת 2014 התחלתי לעבוד כעובדת סוציאלית ב"תכנית המנטורינג" לנערות וצעירות במצבי סיכון שפעלה בבית הספר לעבודה סוציאלית במכללה האקדמית ספיר. את התכנית הכרתי בזמן שכתבתי עובדת מאסטר על עבודה סוציאלית פמיניסטית בישראל. תכנית המנטורינג הוקמה על-ידי ד"ר מיכל קומם והיתה לתכנית פורצת דרך בשדה העבודה הסוציאלית בישראל במובן זה שראתה במצבי הסיכון והמצוקה של משתתפותיה כמשאב ולא כחסם. מטרתה של התכנית להכשיר נערות וצעירות שהתמודדו עם מצבי מצוקה וסיכון בחייהן להיות מנטוריות לנערות וצעירות אחרות. בהיותה מבוססת על עקרונות עבודה פמיניסטיים, התכנית פתחה את שעריה לכל מי שהתעניינה בה והפחיתה מחסומים בירוקרטיים בדרך לקבלת עזרה הן ברמה הארגונית והן ברמת הקשר האישי בין המשתתפות לעובדות. באופן ספציפי, הקשרים בין העובדות הסוציאליות לבין הנערות והצעירות בתכנית התאפיינו בנגישות וקרבה רבה ובשילוב שבין שימוש בידע אקדמי-מקצועי לבין ידע מן החיים. על אף שהגעתי לתכנית המנטורינג אחרי עשור שבו עבדתי בארגונים אחרים שהיו לי בית מקצועי, ה"אני מאמינה" המקצועית שלי התרחבה והתפתחה שם יותר מבכל מקום אחר. חיבור זה למקום ולאג'נדה המקצועית יצר אצלי מחוייבות ואמביציה לפתח עוד את אפשרויות התמיכה במשתתפות התכנית ואת העבודה המשותפת איתן. בעיקר בלט הצורך של הצעירות בתמיכה והדרכה בתחום של לימודים ותעסוקה: לרוב הצעירות היו פערים לימודיים גדולים (רובן סיימו עד 12 שנות לימוד ללא בגרות) ורק מעטות החזיקו בתעודת בגרות. מעבר לכך, על אף שלרבות מהצעירות היו קשרים טובים עם אמהותיהן הן התקשו להדריך את בנותיהן בתחום זה כיוון שחסר להם ידע וניסיון בנושא. סוגיה נוספת שבה הן נזקקו לעזרה היתה הפן הכלכלי של מימון לימודים. ואכן, בשנת 2015 מיכל קומם ואני התחלנו בתהליך של הרחבת השירותים והקמנו יחד את "מרכז רותם" שכחלק ממנו פיתחנו גם תכנית לקידום לימודים ותעסוקה. מתוך משוקעות זו בשדה, נרשמתי ללימודי הדוקטורט וקיוויתי כי העבודה בשדה תזין את המחקר ובו בעת המחקר יזין את העבודה בשדה. שמחתי על הצעתה של פרופ' אורלי בנימין, המנחה שלי, להתבונן בחיי העבודה של נשים צעירות שמתמודדות עם שוליות דרך העדשה הבין דורית ולשלב במחקר את הפרספקטיבה של אמהותיהן – נקודת מבט שהתחברה גם לתפיסה הפמיניסטית שלי שמכירה בחשיבות

של הקשרים בין אמהות ובנות ובהנחה של עבודת האם ביחסים אלה. ואכן, על אף שמחקרים נוטים לשפוט אמהות החיות בעוני באמצעות מדדים של הורות מעמד הביניים ולנתח את קשריהן עם ילדיהן במודל חסר (deficiency model) (Gillies, 2006), כלומר על בסיס התמיכה החסרה (כלכלית, ידע על עולם העבודה/לימודים גבוהים); מחקר זה חשף כי גם בתוך הקשר של מחסור כלכלי אמהות הן בעלות תרומה רבה לחיי העבודה והתפתחותן האישית של בנותיהן הבוגרות. לצד זאת, המחקר העלה גם את התלות ההדדית בין אמהות ובנות בוגרות שמיוצרת על ידי החיים בעוני ואת המתח שבין השקעת המשאבים בהתפתחותה האישית, לימודית ותעסוקתית של הבת, אל מול צורך מקביל בתמיכה הדדית. לסיכום, מחקר זה הוא מבחינתי חלק מפרויקט רחב יותר להמשך עשייה מקצועית במחקר ובשדה במטרה לקדם מדיניות, תכניות ושירותים שיטיבו עם חייהן של נשים צעירות שמצויות בשוליים החברתיים בישראל ובעולם.

3.12 סוגיות אתיות

במסגרת המחקר הוסבר למרואיינות כי המחקר מתקיים כחלק מכתובת עבודת דוקטורט, כמו-כן הוסברו מטרות המחקר ומשמעותו. כל המרואיינות חתמו לפני תחילת הראיון על טופס הסכמה מדעת¹² והוסבר להן כי הן תוכלנה להפסיק את הראיון בכל עת. מעבר לכך, פרטיותן של המרואיינות נשמרה על-ידי טשטוש פרטים מזהים ושימוש בשמות בדויים. נוסף על כך, חומרים מחקרניים כתובים או מוקלטים נשמרו במקום שקר לחוקרת היתה גישה אליהם (Rudestam & Newton, 2007). סוגיה אתית נוספת עמה נדרשתי להתמודד במסגרת המחקר קשורה להיותי חוקרת "מבפנים"¹³ (Hesse-Biber & Piatelli, 2014; Lykes & Coquillon, 2014) כלומר, חוקרת המעורבת בחייהן ומכירה חלק מהנשים הצעירות (הבנות) שהשתתפו במחקר. היכרות זו מבוססת על עבודתי כעובדת סוציאלית ומנהלת מקצועית במרכז רותם בחמש השנים האחרונות. מעורבות זו סייעה מצד אחד בנגישות למרואיינות, ברכישת האמון שלהן, ביצירת בטחון להשתתף במחקר וביצירתה של שיחה פתוחה במהלך הראיונות. יחד עם זאת, היא עשויה היתה גם לייצר בעיות כמו למשל תחושה בקרב הצעירות כי הן חייבות לרצות אותי ולהשתתף במחקר מכיוון שאני שייכת לארגון אשר ליווה אותן ותמך בהן במצבי חיים קשים. מסיבה זו היה עלי לנקוט במשנה זהירות ולתת תשומת לב מיוחדת כבר משלב ההסכמה מדעת ולהדגיש בפני מועמדות כי קיימת בפניהן בחירה להשתתף במחקר ואקבל את סירובן במידה ויחליטו שלא לקחת בו חלק.

¹² נספח מס' 3

¹³ אני מגדירה את עצמי כחוקרת "מבפנים" מבחינה זו שאני חלק מהקהילה המקצועית הפועלת במרכז רותם ממנו גוייסו חלק ממשתתפות המחקר (הבנות). עם זאת, אני גם חוקרת "מבחוץ" מבחינת המיקום המעמדי, אתני, גיאוגרפי שלי לעומת מיקומיהן החברתיים של משתתפות המחקר.

בעיה נוספת שהעסיקה אותי היא כי דווקא ההיכרות הקרובה בינינו תגרום לי לפרש סיפורים ותיאורים שעלו בראיון בהתבסס על היכרותנו המוקדמת ולהתעלם או לא לשאול אודות הפרשנות וההסבר האישיים של הצעירות עצמן. מעבר לסוגיות הללו (המהוות רק חלק מהאתגרים האתיים הטמונים במחקר בו קיים קשר מוקדם עם משתתפות המחקר), קיימת גם סוגיית יחסי הכוח ביני כאשת מקצוע, אקדמאית, אשכנזייה ממעמד בינוני-גבוה לבין הנשים הצעירות ואימהותיהן המשתייכות לקבוצות בשולי החברה הישראלית. סוגיית יחסי הכוח חייבה אותי כחוקרת לנקוט ברפלקסיביות לגבי מיקומי החברתי הן במהלך הריאיון והן בכל שלבי המחקר הבאים (נגר-רון, 2014 ; Hesse-Biber & Piatelli, 2014).

לסיכום אציין כי מחקר זה קיבל אישור מוועדת האתיקה של אוניברסיטת בר אילן.

3.13 אמינות המחקר

שלוש שיטות הנחו אותי בשמירה על אמינות המחקר: (1) אסטרטגיית **בקרת עמיתים** ובה הוצגו חלקים שונים מממצאי המחקר בפני חוקרים-קולגות בפורומים שהוקמו באוניברסיטה למטרה זו. כמו-כן, ממצאי המחקר הוצגו במסגרת פורומים שהקמתי בעצמי עם חוקרות שתחום מחקרם המרכזי הוא חיי צעירות וצעירים. מסגרות אלו סייעו לי כחוקרת בשמירה על כנות בתהליך המחקרי ובהרחבת החשיבה ושיפור התהליכים המחקריים כמו למשל, שיפור ביצוע הראיונות וניתוח הנתונים (Rudestam & Newton, 2007).

(2) כתיבת **יומן חוקרת רפלקטיבי** אחרי כל ראיון כאמצעי לביקורת עצמית ושיפור תהליכי איסוף הנתונים (Padget, 1998). (3) תיאור גדוש של הנתונים והשלבים השונים בתהליך המחקרי (Geertz, 1973) כלומר, לכל אורך כתיבת המחקר, הצגתי בפירוט את שלביו השונים, את מיקומי האישי כחוקרת - עובדת סוציאלית בשדה, ואת הסוגיות האתיות שהיוו אתגר. זאת, על מנת לספק קרקע עשירה להבנה של הניתוח והפרשנות של ממצאי המחקר.

בפרק הבא יוצגו שלושה מאמרים נפרדים, המשמשים בדוקטורט מעין זה ("אסופת מאמרים") כפרקי הממצאים של המחקר.

4 המאמרים

עבודה זו מוגשת במבנה של "אסופת מאמרים". במסגרת זו, פרקי הממצאים של העבודה מוצגים כמאמרים נפרדים העומדים בפני עצמם. אציג את כותרתם של שלושת המאמרים לצד הסבר קצר על כל מאמר, ולאחר מכן אציג את המאמרים במלואם על פי סדר זה.

מאמר 1: פורסם בכתב העת: The Sociological Quarterly בתאריך 15 ביולי 2021.

Anticipated Gains: Motherwork, organizational brokerage and daughter's occupational development / Roni Eyal Lubling & Orly Benjamin

מאמר זה דן בהעברה בין דורית של קשרים ארגוניים כמשאב להתפתחותן המקצועית של נשים צעירות. המאמר שופך אור על עבודת אמהות בתקופות משבר ועל האופן שבו אמהות מגייסות משאבי תמיכה שהופכים לאורך השנים למשאב משמעותי להתפתחותן המקצועית של בנותיהן שהן נשים צעירות.

מאמר 2: הוגש לכתב העת: Journal of Youth Studies ונמצא בתהליך R&R.

The material and symbolic in young women's negotiations of precarious employment: The case of the Israeli service and care occupations / Roni Eyal Lubling & Orly Benjamin

מאמר זה דן במשא ומתן המתקיים בין נשים צעירות לבין מעסיקיהן הפוגעניים. תחילה מציג המאמר את סוגי הפוגענות שחוות נשים צעירות בתחתית שוק העבודה במגזר השירותים והטיפול. לאחר מכן מוצגות אסטרטגיות ההתמודדות שלהן בתנאים פוגעניים אלה כמבוססות על משאבים מטריאליים וסימבוליים. המאמר מצביע על חלוקה בין משאבים סימבוליים המשמשים צעירות בהתמדה בעבודה פוגענית לעומת משאבים סימבוליים המסייעים להן להתנגד להעסקה פוגענית ולדרוש שינוי.

מאמר 3: הוגש לכתב העת: The Sociological Review ונמצא בתהליך R&R.

Emotional debt? Understanding emotions in mother-young adult daughter relations in the context of poverty and social marginalization / Roni Eyal Lubling & Orly Benjamin

המאמר דן ביחסי הרגש בין אמהות ובנות בהקשר של עוני ושוליות חברתית. המאמר בונה על המשגתו של המונח הון רגשי כפי שהוא בא לידי ביטוי ביחסים בין אמהות לילדיהן הצעירים ומראה כיצד בתוך הקשר של עוני ושוליות חברתית יחסי הרגש בין אמהות ובנות עוברים מפנה כאשר הבת עושה את המעבר מנערויות

לבגרות צעירה: מיחסים א-סימטריים המאורגנים סביב הקונספטואליזציה של הון רגשי ליחסי של תלות
הדדית המאורגנים סביב הקונספטואליזציה של תמיכה חברתית ונורמת ההדדיות. באופן ספציפי, המאמר
מצביע על כך שכאשר הבנות הופכות לנשים צעירות הן נדרשות לפרוע את החוב לאמהותיהן.

Anticipated Gains: Motherwork, organizational brokerage and daughter's occupational development

Abstract

Research on mothers' efforts to protect their families from scarcity tends to separate individual action and the organizational context. We propose an intergenerational approach focusing on the convergence between the two, and ask: how are resources, acquired by *motherwork* vis-à-vis organizations, transferred to daughters to advance their occupational development? Based on 30 interviews with economically marginalized mother-young adult daughter dyads, the findings reveal an intergenerational brokerage of organizational ties, creating a resource for the occupational development of young women. We argue that in the context of poverty, organizational ties are crucial for mothers striving to support their daughters' occupational development.

Introduction

The challenges faced by economically marginalized young adults in the neo-liberal era have been documented by several scholars (e.g., Furlong and Cartmel, 2007; Silva, 2013), especially in the realms of post-secondary education and labor market participation. There is an extensive body of scholarship highlighting the pivotal role played by parents in supporting their young adult children as they grow up (Hartnett, Furstenberg, Birditt, & Fingerman, 2013; Newman, 2012; West, Lewis, Roberts, & Noden, 2017). However, parental support has rarely been considered from the vantage points of gender and class. Specifically, it has neglected a thorough consideration of *motherwork*: ongoing care work provided by mothers to advance their children's wellbeing (Hill Collins, 2016), and specifically the investment of resources and support that mothers, striving to provide for their families in poverty, can pass on to their young adult daughters.

Mothers providing for their families in conditions of economic scarcity are generally portrayed in the literature as lacking the capacity to be significant sources of support with respect to the occupational development of their children. This is explained through their lack of knowledge about post-secondary education options and the labor market (Swauger, 2010), and as a consequence of being consumed by the daily responsibilities of survival—the latter leading them to rely on their daughters for support with housework responsibilities, at the expense of their personal development (Dodson & Dickert, 2004).

The idea that mothers can proactively support their young adult daughters' aspirations for occupational development, through their ongoing ties with social welfare organizations, has not been examined. Thus, scholarship to date reproduces a theoretical invisibility with regard to mothers in poverty and their contribution to family life—a research gap that feeds a limited conceptualization of the intergenerational contribution that mothers living in poverty can make to their young adult daughters' development. This gap, indirectly, also promotes neo-liberal concepts of autonomous self-reliance and “do-it-yourself biographies,” which tend to highlight notions of individual choice and agency for young adults (Daly, 2011), while overlooking the investment of working-class mothers in supporting the development of such biographies. Even Mario Small's (2009) seminal work on organizational embeddedness—a theory based, to a great extent, on mothers' accounts of relationships of support with social organizations—frames the process of gaining access to resources as a product of organizations connecting service users to organizational networks, marginalizing mothers' agency in activating these processes.

Considering the possibility of treating the moment of gaining access to resources by itself, this paper applies both a long term and a feminist perspective to Mario Small's theory of organizational embeddedness (Small, 2009). We interpret *motherwork* as key to the ongoing process that precedes the critical moment of gaining access to resources. Taking

account of the social marginality that defines the lives of these mothers and daughters, together with the characteristics of their relations with support organizations, we found ourselves unable to join Small (2009) and his fragmented conceptualization of the resource gaining moment, which presents the transferred resources in terms of “unanticipated gains.” Rather, we propose a theory that ascribes value to the continuity of relations between mothers, professionals and daughters, and takes into account not only the immediate, purposive actions that Small (2009) sees as crucial in creating opportunities to acquire needed resources, but also the ‘projective dimensions’ (Emirbayer & Mische, 1998, p. 984) of mothers’ actions. In this respect we adopt Emirbayer and Mische’s (1998) conceptualization of human agency as ‘immersed in a temporal flow, ¹⁴[where mothers] move “beyond themselves” into the future and construct changing images of where they think they are going, where they want to go, and how they can get there from where they are at present’ (p. 984). Thus, we define the products of motherwork as ‘anticipated gains’ based on the understanding that these are an amalgamation of mothers’ ‘fears, anxieties, hopes and dreams’ (p. 984) that are part of her experiences of life in poverty; and on the notion that her close ties with the organizations are a resource within itself which she invests in knowing that in the future she could potentially count on it.

Within this framework we ask: how are resources, cultivated by motherwork and vis-à-vis the organizational context, directed towards the occupational development of their young adult daughters?

From our point of view, research to date has focused either on the organizational context (Small, 2009) or on independent efforts by mothers to access resources, the latter mainly through building networks of support (Hansen & Pratt, 1995; Henly, Danziger & Offer, 2005; Offer, 2020). We seek to develop an understanding of the inter-connectedness

¹⁴ Authors' addition.

of these two domains, which becomes visible when an intergenerational perspective is applied. This perspective makes it possible to conceptualize the processes that facilitate access to resources over time as meaningful, giving full value to the support enabled by looking beyond specific goals and isolated instances of assistance. In adopting this lens, we seek to unpack the qualitative aspects of a phenomenon recently identified in a quantitative study (Heller, 2020), namely the long-term positive effects of an increase in parent income-support on children from low-income families: an increase in earnings, a fall in teenage birth rates, and improvements to high-school academic achievements. In other words, the value of the allocation of resources by welfare organizations receives full contextual evaluation when considered from an intergenerational perspective, and when considered in relation to its impact on the next generation.

In what follows, we introduce our conceptualization of *motherwork*, in the context of social organizations, as part of an intergenerational process of accessing anticipated gains. We begin by setting out our understanding of *motherwork* and its embeddedness in networks of support, focusing on welfare organizations. We then conceptualize the link between the two in the intergenerational process of resource-gaining operating between mothers and their young adult daughters.

Recognition of *Motherwork*

Until several decades ago, mothers' work, whether in the home or in the community, was largely obscured under the gender-neutral term “parenting”—a representation currently criticized in feminist scholarship (e.g Gillies, 2006a). Similar criticism has been directed toward the cultural assumption that caring for children comes naturally to women (Dalla Costa and James, 1972 in Tong, 2009), and thus should not be considered as work. In contradistinction to this, critical analysis of motherhood has developed the notion of *motherwork*, characterized by an ongoing struggle for survival, for power and identity

formation for both themselves as mothers and for their children, within a system of multiple axes of domination (Hill Collins, 2016, 61). One of the central projects of feminist scholars in highlighting the concept of *motherwork* has been to categorize the investment of *mothers*, as opposed to *parents*, in the educational and occupational development of their children (Smith, 1989). These scholars made a distinction between the lived experiences of middle-class and working-class *motherwork* (Gillies, 2006a; 2006b; Reay, 1998, 2004), placing emphasis on the investment of time as well as mental and emotional labor (Reay, 2004). Gillies (2006a; 2006b) showed that while the emotional labor of middle-class mothers is mostly invested in their children's future educational prospects, school involvement on the part of working-class mothers focuses on protecting and supporting their children in situations of failure, violence, and racist labeling. Co-author et al. (2015) extended this point by stressing the struggles of working-class mothers against decisions made by school staff which threaten to channel their children towards what presents as inferior educational opportunities. Furthermore, they depicted the complexities that mothers face in attempting to synchronize their many time-consuming responsibilities in response to caring emergencies.

Focusing on the analysis and recognition of the work that mothers perform in pursuit of their young children's educational development and wellbeing, we suggest that in many respects, the current discourse on the contribution of parents to the occupational development of their young adult children "suffers" from similar problems. Both assume hegemonic parental practices—middle-class privilege in terms of resources of support, and heterosexual, traditional parenting. However, within a context of economic scarcity, many of the *parents* are actually *mothers*, and in the main single mothers. In other words, even though feminist scholarship (Gillies, 2006a; 2006b; Reay, 1998; 2004; Smith, 1989) has pointed to the crucial contribution of mothers to the educational development of their young children, it is yet to recognize the significant contribution made by economically marginalized mothers to the

occupational development of their young adult children, and specifically their young adult daughters. This investigation is essential at a time when neo-liberal ideologies feed a discourse of “do-it-yourself-biographies,” which highlight notions of individual choice and agency for young adults, (Daly, 2011) while disguising the mothers’ investment and support in creating these biographies.

Networks of support

Within the project of unravelling the *motherwork* (Hill Collins, 2016) invested in daily survival, and the efforts that mothers put into protecting their families from deprivation, scholars (Hanson & Pratt, 1995; Henly, Danziger, & Offer, 2005) have highlighted the significance of mothers’ ability to create networks of support. These networks have been found to serve as sources of information, providing emotional and instrumental support to help low-income mothers with their household and childrearing responsibilities. The "work of sociability" (Nelson, 2005, p. 5) invested in these networks of support has been a central issue of investigation: unravelling the complex process of widening the scope of support; analyzing the socio-cultural criteria that affect the perception of legitimacy, on the part of low-income women, to ask for support (Lavee & Offer, 2012); and unveiling the burdensome aspects of support networks (Domiguez & Watkins, 2003; Offer, 2012; Offer 2020). Another key issue in the discussion of social support networks is their role as a form of coping social capital that facilitates daily survival, as opposed to merely bridging social capital and enhanced wellbeing (Granovetter, 1973; Warr, 2005). Some scholars (Co-author et al., 2010; Dominguez & Watkins, 2003; Ewick & Slibey, 2003; Warr, 2005) have found that women's ties with activists working for NGOs or other community organizations affords them access to enhanced resources such as information and guidance in claiming benefits—resources that subsequently improved their everyday living conditions. Mario Small (2009) advanced this discussion one step further by crossing the boundaries between individual relations of

support, focusing on ties of support at the organizational level. In his study on community institutions in New York City, Small described how in neighborhoods characterized by poverty, mothers with children enrolled in local childcare centers were able to gain access to resources that would have otherwise been unavailable to them. This process of facilitating access to resources, which he named “brokerage” (Small, 2009), is based on the daily practices within organizations. By embedding themselves in welfare and support organizations, “people can acquire significant advantages through the workings of these (organizational) networks which yield palpable effects on their well-being” (Small, 2009, p. 177). His analysis of the brokering mechanisms of these organizations goes beyond their “global purposes”; it extends their operation to enhancing access not only to the gains that would be expected from such an organization, such as childcare facilities, but also to what he termed “unanticipated gains”—resources offered by other organizations. Nevertheless, Small’s breakthrough conceptualization does not give enough attention to *motherwork* as critical in activating this process of brokerage, or to the existence of organizational ties with other members of their family. Small (2006) does refer to gender, noting that most of the staff members in his study were themselves women living either in or close to poverty, and that this assisted in building trust between them and the women clientele of these institutions. However, his analysis placed emphasis on the organizational aspect of the brokerage, and less on brokerage between women who were linked by similar life conditions. From a gender perspective, conceptualizing such gains from an organizational lens only, and terming them “unanticipated,” reproduces the erasure of gender and *motherwork* as key components of such brokering processes. Building on Warr’s (2005) call for further investigation into women’s capacity to generate bridging networks within marginal locations (both geographic and social), this study seeks to unpack the meaning of Small’s “unanticipated gains” in the

lived experiences of mothers and daughters, and in the context of the daughters' eventual occupational development.

Before progressing to a full description of the study, it is important to first explain the circumstances that lead to the creation of the intergenerational framework described here.

The intergenerational framework

Relationships between mothers and daughters in the context of schooling and occupational aspirations have been described by Girlhood Studies scholars (Cauce et. al, 1996; Swauger, 2010; Taylor, 1996) as close, caring and encouraging. However, mothers have also been described as posing barriers to their daughter's personal and occupational development.

Mothers have been portrayed as unable to discern their daughters' needs; channeling them toward traditional gender roles by counselling them not to challenge manifestations of benevolent sexism (Montañés et al., 2012); and expecting them to fulfil household responsibilities at the expense of their own personal growth and development (Dodson & Dickert, 2004). More recently, it has been shown that these household requirements may constitute a source of pride for the adolescent girls (Oppenheim-Shachar & Benjamin, 2016). But, more relevant here, the study uncovered that for immigrant mothers without links to the welfare system, and thus unable to broker organizational ties, daughters showed a pattern of avoidance towards social support programs (ibid). Such patterns indicate the need for a learning process about the creation of supportive ties (Offer, Sambol & Benjamin, 2010).

Shifting the focus from adolescent girls to young adult women and their occupational development, an emphasis on the possible importance of the intergenerational scope has emerged. This sheds light on cultural and economic contexts as shaping parenting practices, and on the transmission of resources from parents to their children (Brannen, Parutis, Mooney & Wigfall, 2011). We apply this perspective in the current study, analyzing

motherwork during adolescence as a form of intergenerational transmission that will become beneficial later in the lives of their young adult daughters.

The intergenerational transmission perspective is crucial in a period of socio-economic change (McLeod & Thomson, 2009). Studies have shown that transmission and subsequent outcomes within micro parent-child relationships can be affected by processes operating at the macrosocial level (Brannen et al., 2011). One example is the historically more generous orientation of welfare services, which made it possible for social workers to devote more time to developing specific relationships with mothers in need.

In the context of the occupational development of marginalized young women, intergenerational transmission may be as much defeating as enabling. Alongside neo-liberal requirements of self-actualization (Harris, 2004; Newman, 2012) and “do-it-yourself-biographies” (Daly, 2011), the young women absorb the model created by their mothers’ lack of formal education and recurrent employment experiences at the bottom of the labor market (Co-author, 2011). Within this gap, our study seeks to investigate how mothers can contribute to their daughters’ educational and occupational development, despite their inferiority in these pivotal fields.

The specific position of the working-class intergenerational brokerage of maternal resources requires, as suggested in the argument advanced by Small (2009), an organizational perspective, highlighting the embeddedness of access to resources within community organizations. According to Small, research mapping access to resources should examine the forms in which welfare institutions, such as NGOs and statutory organizations, broker resources for mothers living in poverty by deploying the full influence of their organizational network. Small’s perspective directs attention to the organizational level of resource brokerage, naming these “unanticipated gains.” In emphasizing the lack of anticipation, it appears that Small does not recognize the work invested in maintaining relationships with the

community organizations as a necessary precondition for the brokerage process. Thus, his perspective excludes the work put in by the mothers to make the process possible, such as their investment in ongoing negotiation with these community organizations; it also excludes the outcomes of these contacts for their daughters. What we offer below is an extension of Small's perspective, but in a way that recognizes the work put in by mothers and its significance for the brokerage process. For this purpose, we highlight the need for two analytical distinctions: The first is the distinction between the definition of 'anticipated gains' as concrete, purposeful pre-defined goals as suggested by Small (2009) in his conceptualization of 'Unanticipated gains', to the interpretation of 'anticipated gains' based on Emirbayer and Mische's (1998) analysis of agency as a resource existing within a temporal flow which will become crucial at some given moment. In other words, the motherwork invested in relations with professionals from support organizations as a means for potential anticipated support and care from these organizations who overtime become familiar with the family and specifically the daughters' worries and needs.

The second, is the distinction between intergenerational transmission that reproduces dependency on welfare organizations; and the intergenerational brokerage of resources that facilitates access to organizations which will further broker resources for both the mothers and their daughters, enabling the latter to develop educationally and occupationally. In what follows, we outline the Israeli context in which mothers and daughters are situated.

The Israeli context

Welfare support for families in economic scarcity

The mother-daughter experiences that this study focuses on are situated in the context of three decades of ideological change in the Israeli welfare state. During the 1990s, a prevailing neo-liberal ideology fed the New Public Management reform, which integrated principles of competition and cost reduction into welfare policy and services (Co-author, 2014). In terms

of welfare support, this meant that resources were kept to a minimum; enough to provide a basic income based on eligibility testing and applicants' attempts to locate employment (Co-author, 2020). These policy changes minimized (even further) the scarce material resources available to mothers providing for their families in poverty, adding the burden of synchronizing childcare and paid work—even though the state did not equip mothers in poverty with the resources needed to handle both caring for their families and labor-market responsibilities (Co-author et al., 2016). Alongside public welfare institutions—the Ministry of Welfare and the National Insurance Institute, the main welfare support organizations in Israel—social support to families in need is also provided by non-governmental organizations (NGOs) (Benish, 2018). The scale of NGO support in Israel has expanded since the 1980s, following the spread of neo-liberal ideology and a drastic reduction in government expenditure on social services in the following years (Benish 2018).

Support services for marginalized young women

Welfare support and services in Israel have been systematically reduced over the last 30 years. However, the understanding that that the disengagement of young adults from educational, occupational and social settings will lead to a loss of precious human capital (Katan 2009) has encouraged the development of a tranche of services focused on providing support to young adults aged between 18 and 35. These services can be divided into in two central types: 1) Support for young adults as a social generational group; 2) Support for young adults defined by the welfare system as being “at risk.” The first form of support is offered within “Young Adult Centers,” operating in 60 local authorities across the country. These centers offer support in 4 fields recognized as central to the transition from adolescence to young adulthood (Bonny-Noach, Nathan & Ben-Refael Galanti 2018): post-secondary education, employment, social involvement, and recreation. Services offered by the centers include employment workshops, occupational assessments, study scholarships,

and cultural events. Following recent criticism of the failure of the centers to adequately cater to the needs of young adults at risk, the Ministry of Welfare and Social Services developed the “For Me” program; an initiative allowing social workers to work more closely with young adults at risk by making processes more accessible to this population (Komem 2015). The second type of support, focused on young adults “at risk” is led by the “Yated” program, initiated in 2014 by the Ministry of Welfare and Social Services. Operating in 114 local authorities across the country, the program’s key objective is to promote the full potential of young adults aged between 18 and 25 who are deemed to be at risk, and to support their integration into Israeli society. In this context, the term “risk” refers to the experience of deprivation, or of distress in any of the following fields: education, employment, mental health and wellbeing, physical safety and health, and the sense of family/social belonging. Some of the services offered by the program are similar to those offered by the young adult centers. However, the Yated program takes experiences of economic scarcity and distress into consideration. Under this specific remit, they also operate a number of housing projects, and offer material support (retrieved from: www.yated.org). Without diminishing the significance of the support and services offered within these two arenas, it should be noted that they both have a gender-neutral perspective.

This notwithstanding, the Israeli welfare system has operated programs and services directed specifically at adolescent girls since the 1970s (Krumer-Nevo, Berkovitch-Romano & Komem, 2015). There is a history of government ministries and philanthropic agencies working together to support NGOs focusing on work with young women at risk (Zeira, Benbenishty & Refaeli 2012). Such organizations seek to support marginalized young women to fully engage with the transitional stages characteristic of their age cohort (military/civic service, post-secondary education, employment, community involvement). Even though each of these organizations has its own unique objectives, it can be said that they all subscribe to a

feminist ideology concerning the lives of young women: a special focus on both the gender-specific barriers faced by young women on the one hand, and on the resources and agency that they may have access to (Komem, 2015).

Scholars have found that young women at risk turn to welfare services for support at higher rates than young men in similar circumstances. However, young adults at risk generally have low self-referral rates. This has been explained in previous studies (Zeira, Benbenishty & Refaeli, 2012) in terms of a lack of knowledge about these agencies and the support services that they provide. This point highlights the importance of this study's interest in the process of mothers passing organizational knowledge on to their young adult daughters.

Methodology

The data presented in this paper is drawn from 30 semi-structured in-depth interviews conducted with 15 mother-daughter dyads, interviewed separately, between the years 2017-2019. The dyads consisted of young women and their mothers, living in communities that could be described as disadvantaged in terms of economic scarcity, peripheral geography, and/or marginalized ethnicity. The mothers ranged in age from 42 to 63: none had any higher academic qualifications and were either dependent on state benefits or employed in low-income service sector or blue-collar jobs (factory work, cleaning, childcare, elderly care). All the mothers had work experience in at least one employment setting, either at the time of the interview or in the past. The study did not explicitly focus on single mothers: however, just over half (8) were single mothers. 7 were married (3 not to the father of their daughter(s)). The mothers had between 1 and 8 children, with an average of 3; just over half (8 out of 15) were their children's sole providers. The mothers had ongoing support relationships with a variety of public organizations, including local welfare and social services departments, housing offices, women's shelters, health, and mental health organizations, etc.

The daughters ranged in age from 19 to 28. They all had work/study experience lasting at least 3 months in the year preceding the interview. None had made the transition to motherhood. Like their mothers, they too had relationships of support with social organizations, both state institutions and NGO's.

The dyads were all Jewish. Most were of Mizrahi origin (12 dyads); two dyads were immigrants from former USSR, and one had Ashkenazi origins. The interviewees lived in urban and rural communities in the south of Israel, with the exception of one of the young women who, at the time of the interview, had moved to a city in the center of Israel to pursue a job opportunity.

The participants were recruited through contacts in state welfare organizations and NGOs working with young women defined as "at risk"—meaning that they and/or members of their family had contended with one or more of an array of hardships including violence, sexual abuse, poverty, neglect, drug and alcohol use, etc. The organizations in question were focused on the educational and occupational growth of young women at risk, and on active participation in the transitional stages normative for their age cohort (post-secondary education, employment, community involvement, military/civic service) in Israeli society. In other words, the participants in the study were recruited based on their receiving support from a welfare organization, whether statutory or an NGO, at the time of the interview or at some point in the past. The first author, a practitioner in the field¹⁵, made use of her professional connections to establish contacts with young women and mothers who fitted the criteria for participation in the study.

Interviews were conducted in locations most convenient for the participants, either in their homes or in professional settings near their homes. The interviews lasted between 45 minutes and three and a half hours, with an average duration of one and a half hours. Each

¹⁵ A social worker

interviewee was given a gift card worth 100 New Israeli Shekel (approximately \$25) as a token of appreciation for her time.

As part of the interview, the mothers and daughters were asked to describe their relationships in terms of everyday life and coping with hardship. Based on previous research regarding the importance of support networks for women contending with economic deprivation (Hanson & Pratt, 1995; Henly, Danziger & offer, 2003; 2005), the interviewees were asked about existing relationships of support beyond the nuclear family. The interviews also focused on the mothers' and daughters' work/study experiences in the past and present, and the role that the mothers took in supporting their daughters' occupational development aspirations. This line of inquiry prompted questions such as: What do you know about your daughter's occupational plans? Do you sometime speak about her plans? Do you feel that you were (are) able to support her with this? What do you think of her plans? For their part, daughters were asked questions including: Do you feel that your mother supports you and your occupational development? How? Has she helped you access jobs? What about information relating to study or employment programs?

Data analysis was carried out in line with the principles of Grounded Theory (Charmaz, 2014), using the Maxqda 2018 data analysis program. The coding process was conducted in stages. Firstly, interviews were read freely and openly, to give the researchers a feel of what was unfolding in the text. A further reading and analysis of the text allowed for the breaking down of initial codes into categories describing mother-daughter relationships with different types of community organizations. In classifying the different types of community organizations that the interviewees were embedded in, we identified a distinction between allowance and basic need-focused organizations, and human potential-focused organizations. Participants' names and information about the organizations have been changed, to protect the privacy of the participants.

Findings

In what follows, we describe a process that we have identified as organizational brokerage, from mothers to their young adult daughters. Based on the intergenerational framework, we were able to articulate the stages of this dynamic. Namely, how motherwork vis-à-vis organizations, during crisis points in the past, facilitated the young adult daughters' access to resources for advancing their occupational and educational development in the present.

Mothers generating relationships of support with organizations

When speaking about the past, interviewees shared details about living in poverty and dealing with family trauma experiences; of the mothers facing various caring emergencies, where their own personal initiative, or support from family and friends, was insufficient as a solution. As part of their mothering work, they saw themselves responsible for seeking support from public organizations, to protect their family from material deprivation and similar conditions:

Q: How many children do you have?

A: Eight. It's not easy and it's not simple. I think somehow, we were thrown into the streets. I remember we were there on the grass, sitting and... I took all of them (the children) and we went to the city council... and there we embarrassed ourselves a little bit... we shouted until we got what we deserved by right. [...] We went to the mayor and he helped us. He "paid" the debt we had (to the council), and then we went to the public housing office and we got this apartment. **(Lili, 46, mother).**

Recognizing her and her family's eligibility for welfare support (Regev-Messalem, 2013) made it possible for Lili to benefit from a form of resource brokerage, whereby the city council removed the barrier blocking access to a resource administered by the public housing office. Like Lili, Dalia also described how she turned to the welfare services for help; in her case, to protect her family from physical harm and trauma when she decided to leave her husband for a shelter, after years of physical abuse directed towards both her and their children:

I did not have help [from my family] during this transition. I stood alone, on my own two feet. I left with only my clothes, I didn't have anything else. And the shelter

helped me. [...] It was a very tough period for all of us. Very hard. But they [the children] have good memories from the shelter. It built them, it made them into what they are today. It helped them get up on their feet, they felt safe there. They saw, when we got out, [that] I didn't get back together with their father. **(Dalia, 47, mother).**

Dalia stresses the hardships of the critical move for her as a mother—being isolated and alone, leaving all her belongings behind, coping with tough times; but she concurrently appreciates the positive outcomes for hers and her children's lives, highlighting her motherwork as ultimately worthwhile.

Besides stories of turning for help for the family as a whole, mothers also nurtured relationships of support with public organizations, in order to harness resources and professional assistance of specific utility for their daughters. In so doing, the mothers aimed to make ties that would help them cope with the challenges of caring for their daughters, invariably on their own. Rena described how, as an adolescent, her mother turned to her teacher at school following her disclosure of sexual abuse within the family:

And then, after I told my mom, she went to the school and informed them about the situation. And then the school started to be more aware. I was transferred to a class with extra therapeutic care mainly... then really, I was transferred to the therapeutic class. **(Rena, 22, daughter).**

Rena recalls how the tie that her mother had been able to establish with her teacher expanded the existing reservoir of support; it opened up opportunities, within the school and with other organizations, for therapy and support at a level that her mother would not have been able to provide.

Living in a peripheral area added a level of complexity to accessing specific professional services considered uncommon outside the urban metropolises. Receiving such services demanded insistence and assertiveness on the part of the mothers. After a long period trying to access professional help in the local medical clinic to treat her daughter's eating disorder, and fearing her death, Maya realized that she could no longer cope by herself, and felt that "causing a riot" may be the only solution:

Until one day I came to the clinic and said: “I am not leaving here until I get a solution.”

Q: And what happened?

A: I caused a riot.

Q: What were you asking for, Maya?

A: Help!

Q: I see, but I don't exactly understand what help was missing at the medical clinic.

A: There was nothing, no-one, no-one to talk [to us] about eating disorders, no-one with the professional understanding, and no doctor in the south (of the country) who could deal with it. So, they sent us to another city (over 100km from her home town).

Q: And what did you find there?

A: A special clinic for eating disorders. A doctor, a psychiatrist, someone normal that knows how to deal with it. **(Maya, 52, mother).**

Maya, like Lili (above), describes the climax of an ongoing preliminary process of attempting to secure health-related care for her daughter. She highlights both the physical (recurring attempts) and emotional labor involved in the process of seeking help. Pleased that her daughter was eventually referred to a professional eating disorder clinic as a result of her endeavors to support her daughter, she isn't critical the lack of similar services within her locality.

Across the interviews, the mothers and daughters shared instances of the mothers initiating organizational relationships in their quest to gather resources and support in the shadow of a family crisis. As a part of these encounters—whether physically (as in Lili and Dalia's accounts) or essentially at the center (as in Rena and Maya's accounts)—the daughters were first-hand witnesses of their mothers' help-seeking and tie-building practices within organizational contexts, as part of their motherwork. These initial encounters, in due course, turned into lasting relationships of support.

Maintaining relations with organizations and brokering resources to daughter

Following initial requests for help by mothers during a family crisis, the interviews elicited stories of on-going support relationships between mothers and organizations. The interviews also detailed occasions when mothers were able to pass information to their daughters about programs or services that they had secured access to through these organizational contacts,

and to encourage their participation accordingly. We depict this process here in two stages: first the mothers' relationships with organizations, and then the brokering process.

After leaving her abusive husband, Dalia turned to support from a shelter, where she stayed (with her three children) for two years. In her interview, she mentioned staying in touch with the staff after leaving the shelter for years thereafter, and the staff generally supporting her in her routine survival struggles. She mentioned how her ties with the welfare department in her city opened up support opportunities for her daughter as well:

Q: How did you know about the girls' club?

A: The welfare services told me about "the girls' club" and I suggested to my daughters that they go. They would go there two-three times a week, after school. **(Dalia, 47, mother)**.

The girls' club in question was a centre for adolescent girls operated by the local authority.

The aim of the centre was to create an informal space for girls, to socialize and take part in various enrichment activities alongside doing their schoolwork. Contrary to the type of support that the mother received from her social worker, successfully brokering the information about the girls' club facilitated another level of resource for her daughter:

enrichment activities. The young women enrolled in girls' clubs¹⁶ as teenagers recalled how the clubs were a significant source of support during their adolescence—and later, in the form of providing information about military and civil service¹⁷, and study and work opportunities.

Naomi, whose relations with the welfare services began following her separation from her abusive husband, shared how she maintained a strong relationship with her social worker for many years, and how she found this tie extremely supportive:

She was more than a sister, Rachel. She was with me for 6 years. If I didn't call her, she would get mad at me. She cared for me, financially too. [...] No one believed she was a social worker. I told her things I didn't tell my family. And she helped me. When they took [transferred] her, they took my heart. I cried. **(Naomi, 52, mother)**.

¹⁶ Just under 50% of the young women who participated in the study were enrolled, at some point, in a girls' club in their local authority.

¹⁷ Both compulsory for young women in Israel.

Naomi's ties with her social worker were a source of support, both financially and emotionally. Her ongoing relationship with the social worker became a form of organizational embeddedness, enhancing her access to valuable information. When the social worker told her about available services and programs for young women, she encouraged her daughter to take part:

I was happy when Gaby enrolled in the program¹⁸.

Q: Remind me, how did she find out about it?

A: It was through the welfare department, I told her about it and I also told her she should register herself at the welfare department, and [that] they may help her with funding for study tuition. **(Naomi, 52, mother)**.

Thanks to the information passed from the social worker to the mother—no doubt due, at least in part, to the close and supportive relationship between the two—Gaby was able to establish a relationship with a different type of organization, one focused on her educational development rather than mere providing support for daily survival. Further, this triggered another tie with the youth center in their community, which gave her a scholarship covering part of her tuition to complete her high school matriculation studies, through a special course for students who didn't complete high school.

Iris, like Naomi described the close, supportive relationship she had with her social worker:

A: We've come a long way with Lily (social worker). She joined us during Tali's temperamental teenage years, when Tali was in a lot of trouble.

Q: Really?

A: She has had an immense impact on our lives. We met her through the welfare department. Tali was very problematic and she helped us, she took care of us [...] every problem we had, around the clock, she was always there. **(Iris, 47, mother)**.

The ties that the mothers established with support organizations were never single encounters, but rather ongoing mother-organization relationships—or, borrowing from Mario Small (2009), the mothers' embeddedness in public organizations. Tali, Iris's daughter described how the tie created by her mother facilitated access to valuable information:

Our social worker met my mom yesterday and told her about a special program that she thought would suit me. And my mom said to me that I must call her and that it's a

¹⁸ A program aimed at personal growth and development for young women.

program involving work and training. It's something prestigious and they don't just give it to anyone... **(Tali, 28, daughter).**

Tali formed a relationship with a community organization where her occupational development was the center of attention, the result of her mother's ties with a support organization. The mothers' "organizational embeddedness" (Small, 2009) opened up opportunities for exposure to and the subsequent take up of services, information and material goods—for the family as a whole but also, specifically, for their daughters.

What these excerpts highlight is that the involvement with support organizations played a crucial role in the daughters subsequently gaining access to resources—whether a program, a service, or a scholarship. As some of these narratives show, support relationships were not always pleasant; at times, the mothers had to insist on having their needs acknowledged and met, even when these had been ignored. In other words, we argue that meeting professionals regularly, sharing personal and family problems with them, insisting on receiving support, and building trust over time is all part of *Motherwork*; practices which, over time, yielded opportunities for their young adult daughters. We now turn to describe how the daughters leveraged these resources.

Young women leveraging organizational ties for their occupational development

Listening closely to the descriptions of the mothers' efforts, vis-à-vis their daughters' current experiences of organizational support, highlighted a process where organizational embeddedness served as a source for brokering resources for their young adult daughters. We analyze this process as characterized by both continuity and change: continuity in terms of both mothers and daughters leaning on organizational assistance; and change in terms of the type of community organization. The mothers received support from organizations that responded to emergencies or crises. Their daughters, however, turned to organizations providing opportunities for personal growth and occupational development. In other words,

while the organizational tie was a resource passed on from mother to daughter, the narratives indicate that the daughters themselves were active in cultivating it.

As a teenager, Lilac was enrolled in an afterschool program after her mother turned to the welfare department for support, searching for a place where Lilac “could eat and take part in social activities.” Besides acceding her mother's request and Lilac's initial needs, the afterschool program became, via the staff members, a significant source of emotional support, information, and onward referral to other organizations—proving critical for her occupational development:

I have meetings with a social worker, the emphasis is less on therapy, more on achieving my goals, it means, we sit together and ask: What do I want to study? Where can I study that? [...] and then she [the social worker] brought up the fact that I could get a scholarship, so I've filled in all the documents and I have applied for it, it's 65% of the tuition. [...] She is a sweetie. Really, one of those people that does her job from the heart. She calls me, even out of the blue, just to ask, “So, did you do what you were supposed to? Did you find out? How are you?” I really love her.
(Lilac, 23, Daughter).

The opportunity to apply for a scholarship came about because of her mother's ties with the welfare support organization. Her mother described her long-term organizational ties with a social worker, whom she admired very much; Lilac follows this by generating a good relationship with professionals, maintaining the organizational tie albeit in a different form: rather than welfare support for basic living needs, she receives support for developing her educational potential.

Rebecca, a high-achieving student who however was subject to severe anxiety, has been continually encouraged by her mother to further her education. A widow from a young age and coping with physical and mental health problems herself, Rebecca's mother had been supported by the welfare department for many years. She encouraged Rebecca to take part in a special civil service program, supporting young women who had experienced difficult life situations. When Rebecca completed her mandatory national service, she turned to the coordinator of the program, asking for support in order to progress her academic aspirations:

I finished my civil service and two days later I started to study.

Q: So you started the whole application process while you in service?

A: Yes, there was a social work student that guided me through every step. She helped me with everything, I was still in a bit of a daydream, like I didn't know you had to apply in February, go to an open day... I didn't have the guts...

Q: She came with you?

A: She came with me to the open day, she helped me with scholarships, she helped me with the decisions: What to study, where, all these things you have to take into consideration. **(Rebecca, 21, daughter)**.

Unlike Rebecca, most of the young women in the study had significant educational gaps; most had completed less than 12 years of education i.e., had not matriculated from high school. Therefore, their occupational trajectories began with their integration into study programs, or planning a study program and searching for funding. Nevertheless, a minority did use their organizational ties to seek employment opportunities. Rena, for instance, works as a youth guide in a program that she herself had been a member of in the past:

The fact that I participated in this program, really opened [an opportunity] to apply for this job. I would never have found a job like this somewhere else, without matriculating [...] What I do here allows me to enjoy work without having to pass some criteria that you would usually have to in a "normal" job. In this job I do what I really want to do in life, it's something therapeutic, I can't see myself doing anything else. **(Rena, 22, daughter)**.

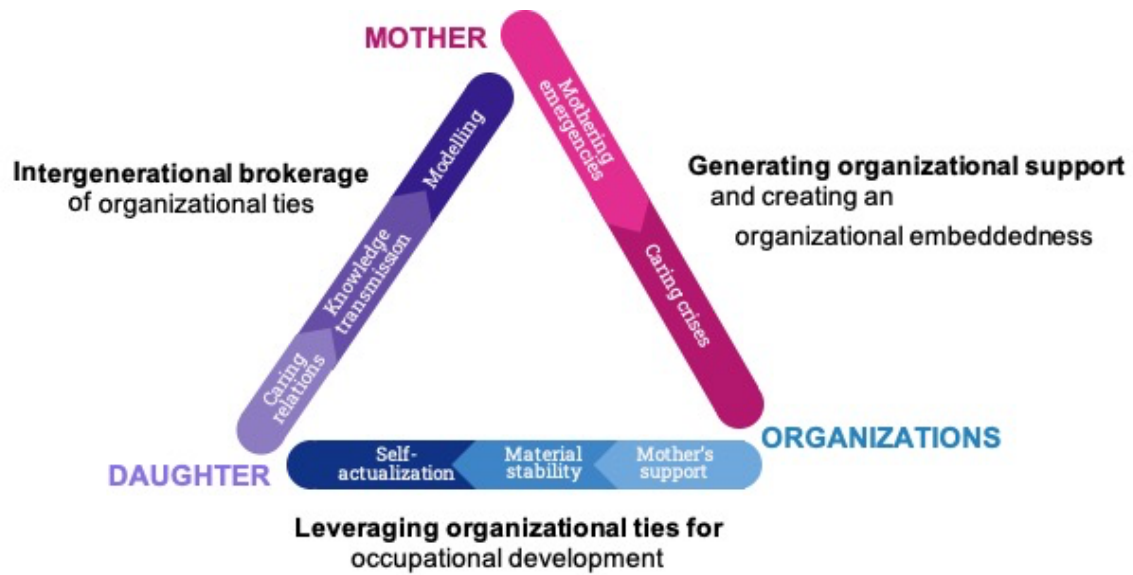
Rena's "journey" in this program was nurtured by her ties with the welfare department in the city she lived in. These ties were initiated by her mother, who had sought support for Rena after she had experienced sexual abuse some years earlier. Besides finding a job in this organization, Rena continued to utilize her good relationship with the staff to gain access to resources which would help her advance her study and employment aspirations. In her interview, she discussed how the social worker in the organization helped her "fill in forms" and connected her to personnel like the youth social worker, who "is a source for a lot of information about programs and services for youth."

Part of the experience of growing up in families with limited material means, the young women in the study witnessed the efforts that their mothers invested in gaining access to crucial everyday resources. At times, the young women were physically present during these efforts, a part of what some of the mothers described as "embarrassing" and "tough"

encounters. Alongside this, the young women also witnessed long lasting, caring relationships emerge between their mothers and welfare professionals—relationships with a significant impact on their wellbeing and the wellbeing of the family as a whole.

As the findings show, the young women were able to leverage the organizational support passed on by her mother in the direction that they aspired toward. More so, the findings point to the wide definition of “occupational and educational development,” as it is grounded in the lives of young women in marginal social locations. While for some this meant completing their high school matriculation or seeking funding for an undergraduate degree, for others it meant the opportunity to earn an income for the first time. What we found was that the intergenerational scope of this research, and the decision to analyze both individual action and organizational practices, uncovered a “triangle of brokerage”: young women gaining access to organizational support based on the combination of their mothers’ brokerage of information and resources, proactive practices by social welfare organizations, and the young women’s ability to leverage the two. In other words—and counter to Mario Small (2009), who focused on the unanticipated gains of organizational embeddedness based on organizational practices—we argue for a feminist perspective to organizational embeddedness, one which takes into consideration the intended gains of both the mothers and their young adult daughters.

Figure 1: Triangle of brokerage

Discussion

Previous research on the role that economically marginalized mothers play in their children's educational and occupational development has focused mainly on young children (Gillies, 2006a; 2006b; Reay, 1998; 2004; Smith, 1989) and adolescents (Cauce et al., 1996; Dodson & Dickert, 2004; Swauger, 2010; Taylor, 1996). Moreover, it has mostly examined individual action by mothers, as opposed to organizational practices and the impact that the mothers can have on these processes. In this paper, we considered the *motherwork* invested in the occupational development of their young adult daughters. We applied an intergenerational perspective to Mario Small's (2009) organizational embeddedness theory. Our investigation highlighted the possibility that the embeddedness of mothers in need within the organizations providing them with material support may contribute to the process of developing bridging relationships (Co-author et al., 2010; Warr, 2005) for the benefit of their young adult daughters. This allowed us to highlight the long-term value of the organizational ties cultivated by these mothers with welfare organizations. Our analysis identified a long-lasting process of intergenerational brokerage, which we have conceptualized in 3 main stages: 1) Mothers generating supportive relationships with organizations; 2) Mothers maintaining

supportive relationships with organizations and brokering resources for their daughters; 3) Young women leveraging organizational resources.

Overall, the study unraveled a high embeddedness in relations of support with organizations. The mothers' accounts of their experiences with welfare organizations were organized around receiving support at crucial points, as well as on an ongoing basis more generally, across their child rearing years. These were statutory institutions, such as local welfare and social service departments, public housing offices, health clinics, and schools.

In contradistinction to this, the daughters utilized the organizational ties to advance their educational and occupational aspirations. These included, access to information, services, programs, scholarships, and job opportunities. In other words, the mothers' relationships with the support organizations stayed in the realm of coping social capital (Henly, Danziger & Offer, 2005; Warr, 2005). But at the same time, their organizational embeddedness enabled them to broker diverse resources for their daughters. Firstly, they established the material conditions necessary for their daughters to grow up in as positive an environment as possible; secondly, they provided a role model for their daughters on maintaining productive relationships over time with social workers, demonstrating how these could yield significant support; thirdly, and highly significant, is the information they accumulated as part of their organizational embeddedness, which they were able to transmit to their daughters. The last allowed their daughters to leverage (Briggs, 1998 in Dominguez and Watkins, 2003) organizational support towards their own development. We interpret this process as *inter-generational resource brokerage*, based on the mothers' bridging social capital (Granovetter, 1973; Warr, 2005).

Consistent with Mario Small's (2009) study, through being embedded in key organizations mothers were exposed to and offered access to resources extending beyond the initial need that established their ties with the organization in question. However, where

Small (2009) defines these resources as ‘unanticipated gains’, we interpret them as ‘anticipated’ in the sense that mothers’ relational maintenance was not always instrumental or focused on a specific goal such as those referred to in Small’s (2009) study, but rather on the relations with organizations as a resource that would become crucial at a given moment – a resource within itself which the mothers could then pass on to their young adult daughters.

Unlike their mothers, who had initiated these ties in the shadow of family crisis, their daughters did not initiate access to resources by themselves. The services and programs, relevant to their occupational development, were the outcome of an organizational embeddedness that Mario Small (2009) termed “unanticipated gains.” Nevertheless, and without underestimating the significance of Small's (2009) theory, it can be argued from a feminist perspective that these resources were by no means unanticipated. On the contrary, we object to the fragmented conceptualization of resource-gaining processes, which focus only on the moment of access to a resource as opposed to the prolonged process that creates it. We would instead argue that the salient resources in the mother and daughter narratives were the anticipated outcomes of *motherwork*: the mothers’ long-lasting “work of sociability” (Nelson, 2005) with professionals from support organizations—who are familiar with the family and have known the daughters for years, and thus cognizant of both the mothers’ worries and the daughters’ needs. Indeed, these outcomes were not always clear or defined from the start, as is the case in Emirbayer and Mische’s interpretation of human agency (Emirbayer & Mische, 1998) and in relational work in economic transactions (Butler and Waldroop, 2004 in Bandelj, 2012); but, rather, directed towards these gains.

Although the study the role of *motherwork* and of the mother's embeddedness in organizations, the daughters interviewed for this study were by no means passive; they, too, invested mental, emotional and relational labor to establish ties with organizations (and the professionals working for them) in order to leverage the resources offered to them.

What we contribute is the distinct value of two aspects of *motherwork*: transmitting ties which they have maintained; and transmitting the knowledge, skill, and experience of shaping organizational ties that eventually open up access to opportunities and resources. Scholarship must not join the historical invisibility of *motherwork*. Instead, we need a feminist understanding of organizational gains, wherein hard and continuous efforts are understood as critical.

It is important to integrate these findings within the current discourse on young adulthood, which has highlighted the significance of parental support to young adult children during the traditional stages of early adulthood—such as post-secondary education and integrating into the labor market (Hartnett, Furstenberg, Birditt, & Fingerman, 2013; Newman, 2012; West, Lewis, Roberts, & Noden, 2017). These studies stress the centrality of financial and material support such as cash gifts, rent and tuition, normalizing middle/upper class privilege and implying the deficiencies of parents of limited means. Directing attentions towards mothers providing in poverty, this study has conceptualized a new kind of a bridging parental resource, passed on from working-class mothers to their daughters while remaining grounded in specific social and material survival efforts. It is important to note that for young women who have had disorderly secondary education biographies, a lack of material support, and family employment experiences rooted at the bottom of the labor market, their occupational development begins with overcoming both material and emotional gaps and takes much longer to attain.

The study also points to the problematic aspects of the self-actualization project and its focus on individuality, so central in the current discourse on young adulthood. Firstly, as we have showed, in relation to the erasure of the support and work that mothers invest in their young adult children's occupational development. Secondly, but no less important, is the fact that the support that mothers are able to offer in marginal social locations pivots, crucially, on

their ties to organizations of support. The participation of young women in the education and/or labor markets occurs within a context of supportive relationships—not only with mothers, but also with social organizations.

The main limitation of the study lies in the absence of a temporal dimension, specifically its inability to follow the outcomes of the intergenerational transmission that it describes in the young women's subsequent participation in occupational development programs and services. In other words, the study does not fully gauge their integration into quality jobs and upward mobility.

Future research should adopt a longitudinal methodology to examine how *motherwork*, as embedded within social organizations, can become significant in protecting young adult daughters from lower quality jobs and labor market vulnerability, and how it can contribute to their upward mobility. Future research projects should aim to expand the conceptual realm of mothers' support and resources, not only for their daughters but for their children in general. This would allow for a full analysis of gender nuances, as well as the nuances or differences in terms of each child's personal agency, considered against structural barriers and opportunities. Lastly, the intergenerational perspective, instrumental in illuminating productive learning processes between mothers and their daughters, should be adopted in future research. The working assumption is that one generation is not always sufficient to document complex family practices which may otherwise go unnoticed (Brannen et al., 2011).

As for policy recommendations, our findings suggest that welfare organizations should design institutional practices based on a wide understanding of family needs across a long-time span, taking into consideration all the members and extending beyond the specific context of support sought in times of crisis. In other words, the study calls organizations to anticipate mothers' long-term gains, and to recognize organizational relationships with

mothers as pivotal in constructing supportive relationships with their children. This is especially crucial in terms of marginalized young adults, who have been found to lack formative awareness of the occupational development programs and services that will facilitate their upward mobility.

Bibliography

- Bandelj, Nina. 2012. "Relational Work and Economic Sociology." *Politics & Society* 40 (2):175–201. doi: [10.1177/0032329212441597](https://doi.org/10.1177/0032329212441597).
- Benish, Avishai. 2018. "The Privatization of Social Services in Israel." Pp. 173–200 in *The Privatization of Israel: The Withdrawal of State Responsibility*, edited by Amir Paz-Fuchs, Ronen Mendelkern and Itzhak Galnoor. New York: Palgrave Macmillan.
- Benjamin, Orly. 2011. "Gender Outcomes of Labor Market Policy in Israel." *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 30(5):394–408.
- Benjamin, Orly. 2020. "Shame and ('Managed') Resentment: Emotion and Entitlement Among Israeli Mothers Living in Poverty." *The British Journal of Sociology* 71(4): 785–799.
- Bonny-Noach, Hagit, Shelly Nathan, and Sigal Ben-Refael Galanti. 2018. *Young Adults in Israel: Research and Field Work*. Beit Berl College, Joint-Ashalim, Gandyr Foundation and Lamerchav (Hebrew).
- Brannen, Julia, Violetta Parutis, Ann Mooney, and Valerie Wigfall. 2011. "Fathers and Intergenerational Transmission in Social Context." *Ethics and Education* 6 (2):155–70. doi: [10.1080/17449642.2011.622986](https://doi.org/10.1080/17449642.2011.622986)
- Cauce, Ana M., Y. Hiraga, D. Graves, N. Gonzales, K. Ryan-Finn, and K. Grove. 1996. "African- American Mothers and their Adolescent Daughters: Closeness, Conflict and

- Control.” in *Urban Girls: Resisting Stereotypes, Creating Identities*, edited by Bonnie J. Leadbeater & Niobe Way. New York: NYU Press.
- Charmaz, K. 2014. *Constructing Grounded Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Daly, Mary. 2011. “What Adult Worker Model? A Critical Look at Recent Social Policy Reform in Europe from A Gender and Family Perspective.” *Social Politics* 18 (1):1–23. doi: [10.1093/sp/jxr002](https://doi.org/10.1093/sp/jxr002).
- Dodson, Lisa and Jillian Dickert. 2004. “Girls’ Family Labor in Low-Income Households: A Decade of Qualitative Research.” *Journal of Marriage and Family* 66 (2):318–32. doi: [10.1111/j.1741-3737.2004.00023.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00023.x)
- Domínguez, Sylvia, and Celeste C. Watkins. 2003. “Creating Networks for Survival and Mobility: Social Capital among African American and Latin American Low-Income Mothers.” *Social Problems* 50(1):111–135. doi:[10.1525/sp.2003.50.1.111](https://doi.org/10.1525/sp.2003.50.1.111)
- Emirbayer, M. and A. Mische. 1998. “What Is Agency?” *American Journal of Sociology* 103 (4):962–1023. doi:[10.1086/231294](https://doi.org/10.1086/231294).
- Ewick, Patricia, and Susan Silbey. 2003. “Narrating Social Structure: Stories of Resistance to Legal Authority.” *American Journal of Sociology* 108(6):1328–1372.
- Furlong, Andy, and Fred Cartmel. 2007. *Young People and Social Change*. London, UK: McGraw-Hill Education.
- Gillies, Val. 2006a. *Marginalised Mothers: Exploring Working Class Experiences of Parenting*. London, UK: Routledge.

- Gillies, Val. 2006. "Working Class Mothers and School Life: Exploring the Role of Emotional Capital." *Gender and Education* 18 (3):281–93. doi: [10.1080/09540250600667876](https://doi.org/10.1080/09540250600667876).
- Granovetter, Mark S. 1973. "The Strength of Weak Ties." *American Journal of Sociology* 78 (6):1360–80. doi: [10.1086/225469](https://doi.org/10.1086/225469).
- Hanson, Susan and Geraldine Pratt. 1995. *Gender, Work, and Space*. London: Taylor & Francis US.
- Harris, Anita. 2004. *Future Girl: Young Women in the Twenty-First Century*. New York: Routledge.
- Hartnett, Caroline Sten, Frank F. Furstenberg, Kira S. Birditt, and Karen L. Fingerman. 2013. "Parental Support During Young Adulthood: Why Does Assistance Decline With Age?" *Journal of Family Issues* 34 (7):975–1007. doi: [10.1177/0192513X1245465](https://doi.org/10.1177/0192513X1245465)
- Henly, Julia R., Sandra K. Danziger, and Shira Offer. 2003. "The Contribution of Social Support to the Economic Status and Daily Coping of Former and Current Welfare Recipients." *Onlineunter*: <http://www.fordschool.umich.edu/poverty/pdf/henlydanzoffer.pdf> [03.07]. 03].
- Henly, Julia R., Sandra K. Danziger, and Shira Offer. 2005. "The Contribution of Social Support to the Material Well-Being of Low-Income Families." *Journal of Marriage and Family* 67 (1):122–40. doi: [10.1111/j.0022-2445.2005.00010.x](https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00010.x).

Hill Collins, Patricia. 2016. "Shifting the Center: Race, Class and Feminist Theorizing about Motherhood." Pp. 45–65 in *Mothering: Ideology Experience and Agency*, edited by Glenn Evelyn Nakano, Grace Chang, and Linda Rennie Forcey. New York: Routledge.

Katan, Yosef. 2009. *Young People in Israel: Problems, Needs and Services - Current Status and Future Perspectives*. The Ministry of Welfare and Social Services - Department of Research Design and Training (Hebrew).

Komem, Michal. 2015. "Young Women at Risk." Unpublished report for the Israel National Insurance Institution (Hebrew).

Krumer-Nevo, Michal, Adva Berkovitz-Romano, and Michal Komem. 2015. "The Study of Girls in Social Work: Major Discourses and Feminist Ideas." *Journal of Social Work* 15(4):425–446.

Lavee, Einat, and Orly Benjamin. 2015. "Working-Class Mothers' School Involvement: A Class-Specific Maternal Ideal?" *The Sociological Review* 63(3):608–625.

Lavee, Einat and Shira Offer. 2012. "‘If You Sit and Cry No One Will Help You’: Understanding Perceptions of Worthiness and Social Support Relations among Low-Income Women under a Neoliberal Discourse." *Sociological Quarterly* 53 (3):374–93.
doi: [10.1111/j.1533-8525.2012.01240.x](https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2012.01240.x)

McLeod, Julie and Rachel Thomson. 2009. *Researching Social Change: Qualitative Approaches*. London: Sage.

Montañés, Pilar, Soledad de Lemus, Jesús L. Gerd Bohner, Miguel Moya Megías, and Rocío García-Retamero. 2012. "Intergenerational Transmission of Benevolent Sexism from

Mothers to Daughters and Its Relation to Daughters' Academic Performance and Goals.”

Sex Roles 66 (7– 8):468–78. doi: [10.1007/s11199-011-0116-0](https://doi.org/10.1007/s11199-011-0116-0)

Nelson, Margaret. 2005. *The Social Economy of Single Motherhood: Raising Children in Rural America*. New York: Routledge.

Newman, Katherine S. 2012. *The Accordion Family:Boomerang Kids, Anxious Parents, and the Private Toll of Global Competition*. Beacon Press.

Offer, Shira, Sarit Sambol, and Orly Benjamin. 2010. “Learning to Negotiate Network Relations: Social Support Among Working Mothers Living in Poverty.” *Community, Work & Family* 13 (4):467–482.

Offer, Shira. 2012. “The Burden of Reciprocity: Processes of Exclusion and Withdrawal from Personal Networks among Low-Income Families.” *Current Sociology* 60(6):788–805.
doi:[10.1177/0011392112454754](https://doi.org/10.1177/0011392112454754)

Offer, Shira. 2020. “‘That’s How Family Is: We Take, Give, and Give Back’: Low-Income Mothers’ (In) ability to Rely on Kin at the Intersection of Familism and Individualism.” *The Sociological Quarterly* 2020:1–20.

Oppenheim-Shachar, Sigal, and Orly Benjamin. 2016. “Adolescent Girls' Connectivity in an Occupational Efficacy Workshop: Understanding Avoidance.” *Women’s Studies International Forum* 57. Pergamon.

Reay, Diane. 1998. *Class Work: Mothers’ Involvement in Their Children’s Primary Schooling*. London: UCL Press.

- Reay, Diane. 2004. "Gendering Bourdieu 'S Concepts of Capitals? Emotional Capital, Women and Social Class." *The Sociological Review* 52 (2_suppl):57–74. doi: [10.1111/j.1467-954X.2005.00524.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00524.x)
- Regev-Messalem, Shiri. 2013. "Claiming Citizenship: The Political Dimension of Welfare Fraud." *Law and Social Inquiry* 38 (4):993–1018. doi:[10.1111/lsi.12031](https://doi.org/10.1111/lsi.12031)
- Silva, Jennifer M. 2013. *Coming up Short: Working-Class Adulthood in an Age of Uncertainty*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Small, Mario Luis. 2009. *Unanticipated Gains: Origins of Network Inequality in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.
- Smith, Dorothy E. 1989. "Women's Work as Mothers: A New Look at the Relation of Class, Family and School Achievement." in *Perspectives on Social Problems: A Research Annual*, edited by J. A. Holstein and G. Miller. Vol 1. Greenwich: JAI Press.
- Swauger, Melissa. 2010. "Do (not) Follow in My Footsteps: How Mothers Influence Working-Class Girls' Aspirations." *Girlhood Studies* 3(2):49–68.
- Taylor, Jill McLean. 1996. "Cultural Stories: Latina and Portuguese Daughters and Mothers." Pp. 123–142 in *Urban Girls: Resisting Stereotypes, Creating Identities*, edited by Bonnie J. Leadbeater, and Niobe Way. New York: New York University Press.
- Tong, Rosemarie. 2009. *Feminist Thought - A More Comprehensive Introduction*. New York: Routledge.
- Warr, Deborah J. 2005. "Social Networks in a 'Discredited' Neighbourhood." *Journal of Sociology* 41 (3):285–308. doi: [10.1177/1440783305057081](https://doi.org/10.1177/1440783305057081)

West, Anne, Jane Lewis, Jonathan Roberts, and Philip Noden. 2017. "Young Adult Graduates Living in the Parental Home: Expectations, Negotiations, and Parental Financial Support." *Journal of Family Issues* 38 (17):2449–73. doi: [10.1177/0192513X16643745](https://doi.org/10.1177/0192513X16643745)

Zeira, Anat, Ramy Benbenishty, and Tehila Refaeli. 2012. "Vulnerable Youth During Transition to Adulthood: Needs, Services and Policy." Published Report. The School of Social Work and Social Welfare, The Hebrew University and The School of Social Work Bar-Ilan University (Hebrew).

The material and symbolic in young women's negotiation of precarious employment: The case of Israeli service and care sector

Roni Eyal-Lubling & Orly Benjamin

Abstract

For young women employed in the service and care sector, bad jobs often involve encounters with customer's humiliating behaviour and the breaching of labour law. Researchers have analysed young people's dependency on bad jobs, as either negotiated through material sources of support found in family relations or to a lesser extent on symbolic resources. The possibility that material resources are accompanied by symbolic resources has been less conceptualized thus neglecting the need to understand the relationship between the two and the circumstances where each or both become crucial. Analysing interviews with 22 economically marginalized young women working in the Israeli service and care sector we could validate earlier scholarly emphasis on the salience of material resources elicited from parental support, even in families with limited means. Those were topped however, by a range of symbolic resources. Particularly surprising was young women's reference to workers' rights and standard employment practices highlighting a division between resources that build agentic capacity to bear precarious employment as opposed to agentic capacity to question precarity and demand change.

Introduction

Introduction

Amidst the precarious nature of labour markets in advanced industrialized countries (Kalleberg, 2011; Vosko, 2010) with young workers being especially vulnerable (Furlong, Goodwin, O'connor et al., 2018; Standing, 2011), researchers have sought to understand the ways young people deal with their dependency on unstable jobs with insecure and degrading

working conditions. The scholarship analysing young people's negotiations and coping strategies in precarious working environments has focused mostly on the material resources they build on, namely, young people's leaning on parental or family material support (Hardgrove et al., 2015; Heath & Calvert, 2013; Majamaa, 2011; Newman, 2012; Swartz, 2008; Worth, 2015). Significant scholarship has also pointed to symbolic resources young people accumulate to construct value within the self despite their precarious employment experiences (Murgia & Pulignano, 2019; Silva, 2013; Umney & Kretsos, 2015; Walker, 2015).

However, little has been said about the extent to which young adults' perception of their work as precarious may lead to their challenging precarious practices and demanding change.

The current study is situated in the centre of this scholarly debate. We therefore ask two empirical questions. First, we explore what resources are accumulated by marginalised young women to cope with precarious employment? Second, we question how these resources contribute to young women's persistence in precarious jobs or, alternatively, contribute to their ability to insist on their workers' rights?

In doing so, we adhere to Anthias's (2020) analysis of both material and symbolic resources as crucial for the understanding of peoples' coping and struggling to change processes and outcomes which shape the inequalities affecting their lives. Also, we build on Felstiner, Abel and Sarat's (1980) conceptualization of the 'transformations of disputes' and suggest that a symbolic resource in the form of a public discourse over workers' rights, may become crucial as a resource for claiming a remedy for precariousness at work or insisting on one's rights as a worker.

In what follows we present the current literature on precarious employment, young people's coping strategies within precarious employment and a detailed description of the study's conceptual framework alongside the context of the Israeli labour market.

Precarious Employment

The term precarious employment has been used in the literature to describe various work conditions amongst workers with an array of professional skills and abilities, including people who are highly skilled (Armano, Bove, Murgia, 2017). Nevertheless, in the context of this paper we refer to precarious employment as the systematic violation of workers' rights (co-author, 2016) facilitated by the neoliberal agenda that has pushed the risks of employment relations onto workers shoulders (Vosko, 2010). In his systematic analysis of job quality Kalleberg (2011) showed the vast increase of 'bad jobs' in which violations of workers' rights become systematic and within the legal limits. In concrete terms 'bad jobs' are characterized by: (1) low and irregular income; (2) a high level of employment insecurity; (3) limited access to social security; and (4) a lack or poor representation of collective interests in industrial relations. (Gardawski, Mrozowicki & Trappmann (2020). It's important to note that in the current discussion, we focus on low income, low skill jobs accessible to young women with high school education only. We focus here on precarious employment practices such as lack of control over time of shifts, postponing payment and workplace bullying: humiliation in the workplace, experienced on a daily, ongoing basis.

Young people's coping strategies in precarious employment

In analysing the youth labour market, scholars have pointed to young people's inability to rely on work alone as a stable source of income. This has been especially salient amongst young people without an education and those in the process of acquiring post-secondary education or vocational training (Hardgrove et al., 2015; Silva, 2013). Hence, in coping with their financial instability young adults have been documented to lean more and more on parental support (Hardgrove, Mcdowell & Rootham, 2015; Newman, 2012). Studies show that parental support, mostly material support includes financial gifts, payment of tuition fees, loans for home/care purchase with the most dominant type of support being living in parental homes. Newman (2012) showed that the inability to find steady income due to precarious employment practices,

pushed young people to move in and out of their parents' homes creating what she has termed 'Accordion families'. In practice, the parental home becomes a safe option to 'bounce back' to when young adults are unable to afford their independent housing arrangements (Heath & Calvert, 2013; Newman, 2012).

Hardgrove et. al (2015) add an important distinction between SES categories: In their study of young adult men in the UK they describe how young adults from affluent families invest in acquiring an education while financially supported by their parents allowing them to refrain from precarious employment. Their working-class counterparts leaned on parents or other family members for housing arrangements supplemented by welfare allowances while unemployed and looking for their next jobs. In this way resources were pooled, and poverty was managed collectively. In one of the few studies focused specifically on young women (Worth, 2015), resources were extended to include breadwinning partners.

Although less explored, a notable body of work has pointed to young people as relying on non-material resources in managing precarity. Umney and Krestos (2015) found that having passion for the job and the ability to be independent helped young British Jazz musicians manage the precarious aspects of their work namely, unstable, part time and even unpaid work arrangements. This was also true for highly educated self-employed young workers in Italy (Armano & Murgia, 2017) who stressed the importance of autonomy at work and doing work that is meaningful and fulfilling to them. Both these studies focused on young adults with prestigious professions and an option to have what Armano and Murgia (2017) term "hybrid work lives" meaning that alongside their self-employed work as professionals they accepted other low skilled jobs to expand their income.

However, young people operated symbolic resources within marginal work positions as well. Jennifer Silva (2013), for instance, conceptualized the 'mood economy', namely, young people's privatized, internal process of creating a sense of achievement and happiness.

Silva (2013) claims that in their struggle to achieve traditional markers of adulthood, with labour market participation being a key component, American working-class young adults build their adult identity based on narratives of psychological development and the overcoming of traumatic past experiences. The appropriation of acceptable cultural processes as a means of casting value to ones' life experiences has also been central in Walker's (Walker, 2015) study of young women in the post-soviet Russian labour market. Walker (2015) adopts Skegg's (1997) identification of the longing for 'respectability' and argues that despite structural oppression within the post-soviet labour market, working class young women create respectable selves in low paying service sector jobs based on narratives of femininity, individual autonomy, and self-invention. This resonates studies that were not specifically focused on young people indicating the symbolic meanings and alternative narratives people turn to in facilitating their effort to cast value and worth to their insecure and uncertain work life. These studies have highlighted that 'dedication to the work ethic' and holding on to the hard worker model, allowed workers to counter inferiority in the workplace (Padavic, 2005). Similarly, workers' appreciation of their capacity to contribute to other people's lives despite bad conditions at work generated positive 'sensemaking' as a mechanism of self-defence (Weick, 1995 in Manolchev, 2020). In the Israeli context, co-author (2016) defined this type of symbolic work as "privatized entitlement", meaning that when employees - service and care workers in this case, are deprived of appreciation and remuneration for their skills and devotion at work, they seek entitlement to these within the self.

Conceptual framework

In exploring employment precarity amongst marginalized young women, we aim to deepen the understanding of their coping strategies and specifically the resources that generate their capacity to cope and persist in bad jobs despite the precarity experienced. We contrast the ability to cope with the routinized precarity with other situations - those in which young women

can insist on their workers' rights and resist precarious practices in the workplace and demand change. In Hirschman's (1970) vocabulary we are interested in incidents of 'voice and exit' as opposed to routinized 'loyalty'. We therefore adopt two theoretical approaches which allow us to explain processes of negotiating precarity at work amongst marginalized young women.

The first is Floya Anthias' (Anthias, 2008) notion of 'Translocational positionality' - an analytical framework which recognises that people have multiple locations which are not fixed but are context, meaning and time related and which therefore involve shifts and contradictions (Anthias, 2008. p .5). In her reflection on identity construction in the context of migration and transnational movement, Anthias (2008) theorized the concept 'Translocational positionality' addressing issues of inequality and social divisions as dynamic and continuously shaped, referring to locations where resources are deprived by power structures. Those who are deprived of them always cross boundaries in a struggle to extend the resources available to them. Further, Anthias (2020) requires that each dimension of intersecting inequalities would be analysed as reflecting the intertwined nature of the material and the symbolic, mapping the connections between structure, culture, and agency rather than keeping each apart.

Although Anthias' analysis is embedded in debates on migration and globalization, her analysis has been found relevant to the study of women belonging to minority groups (Meler, 2017; co-author, 2020) such as the participants at the centre of this study.

The second approach is Felstiner, Abel and Sarat's (1980) analysis of the transformation of disputes. In their analysis of the processes that may lead to legal disputes they define three transformational steps: 'Naming', the preliminary stage of perceiving the treatment by others as wrong. 'Blaming', namely, turning the wrong treatment into a grievance and holding someone accountable for it. Lastly, 'Claiming', i.e., demanding a remedy for the injury (p. 632). Routine experiences of precarity at work may be handled by young women at the 'blaming' level, holding their bosses or employers as responsible for their wrong treatment.

To persist at work, such blaming must be kept in silence, on the private level. However, there are moments in which invisible blaming takes the shape of visible claiming, albeit, not in court as suggested in Felstiner et al. (1980). Within the perspective offered by Felstiner et al. (1980), these moments reflect the awareness of legislation, in our case, of labour law, as legitimizing action such as voice and exit (Hirschman, 1970). Backed up by labour law, young women progress to the ‘claiming’ stage. It is likely that a combination of material and knowledge-based symbolic resources facilitated the ‘claiming’, one of them being the realization that their employer breached the law.

Following these analytical guidelines, we focus on the combination of the material and symbolic resources in young women’s negotiation of precarious employment but in-order to reveal the dynamics of their struggle to extend these resources within an unequal power structure, we also need to attend to the broader social and political context in which they develop.

The Israeli Context

For the last 30 years Israel’s labour market has undergone changes based on neo-liberal ideology, extending the power gap between employers and employees especially in service and care occupations (Co-author, 2016). This has been characterized by a move from standard employment practices to non-standard, contracted work in both the private and public sectors giving rise to workers being denied benefits such as pension contributions, sick pay, vacations, employment or income security, and no recourse to union assistance (Preminger, 2018).

The macro-level shift from a labour market characterized by standard employment and a high level of unionization to a labour market characterized by non-standard practices and a precarious work environment, encountered several protest waves against the shift in labour relations (Bondy, 2021). Some media coverage made it common knowledge, that labour law is rarely enforced (Mundlak, 2018) and that Israeli employers breach workers’ rights (Davidov

and Eshet, 2021). Some of these protests gained considerable media attention during the first decade of the new millennium and became familiar to the public (Preminger, 2018) with disputes around working conditions in the service sector resulting even in some improvement in working conditions (Co-author, 2016; Preminger, 2018). Hence, for over a decade, the wake of organizing in Israel and the emergence of a public discourse on workers' rights have given way to a process of "naming, blaming, claiming" (Felstiner, Abel & Sarat, 1980). This process has had an impact on programs and services catered for young adults who have since included sessions to inform participants about the Israeli labour market (Komem, Refaeli, Eyal-Lubling & Hermetz, 2018)

The Study

This paper draws on data from in-depth semi-structured interviews with 20 young women in marginal social locations. We define marginal social locations as intersecting categories such as young age, gender, low income, peripheral geography, ethnicity and experiences of risk and abuse, which work together to narrow young women's opportunities for personal growth in Israeli society (Co-author et al., 2019). The interviews took place during 2017-2019 as part of a wider study consisting of 40 interviews with mother-daughter dyads, which explored the contribution of mother-daughter relations to the employment experiences of young women in marginal social locations.

Over half (13) of interviewees were of Mizrahi descent, namely second or third generation families who emigrated to Israel from North Africa, Middle Eastern countries and India and are stigmatized to be on the lower echelon of the Israeli ethnic hierarchy; 6 were immigrants or second generation families from former USSR, another stigmatized community and 2 participants were Ashkenazi, namely of European descent and the hegemonic group within Israeli society (Co-author et al., 2010). The young women's ages ranged from 19 to 28 and they all lived in the south of Israel in both urban and rural communities except one who at the

time of the interview moved to a city in the centre of Israel due to a job. Of the 20 participants most lived in their childhood homes with their mothers (7) or parents (6), 2 with their siblings and 5 lived independently with a boyfriend, friends, or roommates. The young women living in their mothers' or parents' home (as did some of those who lived outside their family homes), almost without exception leaned on their material support. However, coming from families with scarce financial means they also contributed to household expenses whether on a regular basis or from time to time. For instance, they paid for a portion of the rent/utility's bills and/or groceries and medicine, which they estimated between 200-1000 New Israeli Shekels (approximately £50-£250) per month¹⁹.

With the aim of exploring young women's occupational development, they were recruited based on their work experience between 1-6 years (not always continuous) in the year prior the interview. At the time of the interview 10 of them held a single job, 3 held two jobs simultaneously, 6 combined work and study/training programs, and 1 was engaged in studying only but was continuously looking for a job. The young women who were employed worked in service and care occupations. These were entry level jobs with low wages and little or no fringe benefits.

Focusing on marginalized young women, the participants were recruited through state organizations and NGO's working with young women defined by the Israeli welfare system as "at risk" meaning, they and/or members of their family have experienced an array of hardships such as poverty, unemployment, violence, sexual abuse, neglect, drug, and alcohol use, etc. These were welfare organizations, both statutory and/or NGO's. Besides basic social support from organizations in times of crises, the young women took part in programs aimed at enhancing their education and employment status. These programs were focused on defining a

¹⁹ This must be understood in the context that the minimum wage in Israel is currently 5300 NIS per month (approximately £1325) and as will be shown in the findings, most of them did not work full time.

professional direction and gaining knowledge about the Israeli labour market and included designated session on recruitment procedures, workplace soft skills, and basic labour law and workers' rights. Those young women who agreed to participate were presented with information about the study and its' objectives and informed consent was obtained before the start of the interview.

Interviews were conducted in locations most suitable for participants either in their homes or in professional settings near their homes and lasted an average of 1.5 hours. Interviews were recorded and transcribed verbatim. Each interviewee received a gift card worth 100 New Israeli Shekel (approximately £25) as a token of appreciation for her time.

The interviews elicited a wide range of biographical narratives but the focus in this paper relates to their employment or occupational development narratives. As part of the interview, the young women were asked to describe their work/study experiences and their professional aspirations and future occupational goals. Building on previous research on the precarious youth labour market the interviews focused on young women's experience of precarious work and their negotiations of their work environments. This included questions about work tasks, their economic rewards, hardships at work, combining work with other responsibilities, relationships with peers and management; alongside questions that dealt with sources of support outside the work environment.

The data was collected based on semi-structured interviews that were aimed at gathering data around 2 central issues: 1) Narratives of occupational development and experiences in the labour market. 2) Narratives regarding young women's interpretation of their work experiences and their coping mechanisms.

Data analysis process was conducted in stages following the Constructivist Grounded Theory tradition (Charmaz, 2014) and using the Maxqda data analysis program (VERBI, 2018). Firstly, interviews were read freely and openly to get a feel of what is happening in the text. A further

reading and analysis of the text allowed the breaking down of Initial codes into categories describing the young women's precarious work experiences. Lastly, in the Focused coding stage we could point to young women's negotiations of precarious employment as based on material and symbolic resources which will be presented hereinafter. Participants' names and other work-based information have been changed to protect privacy.

Researcher positionality

The first author is a researcher and a feminist social worker who worked (at the time of data collection) as professional director in a centre focused on operating programs for and conducting research on marginalized young women. This position was an advantage in terms of gaining access to participants, building their trust and confidence to take part in the study; and allowed for an open conversation. On the other hand, this could have led to an obligation to please her or to a bias in the way participants tell their stories, or researcher's analysis of their stories. The feminist understanding that power relations are inherent to the research process (Brooks & Hesse-Biber, 2007), led the first author to take extra care explaining about informed consent and refusal as an acceptable option. Moreover, reflexive field notes were written following interviews to process these methodological challenges (Moustakas, 1994).

Young women's experiences of precarious employment practices

Working in the service and care occupations characterized in the Israeli labour market by outsourcing and contract work, three themes of work precarity were central: lack of control over work process; humiliating behaviour by service users and customers; and the breaching of labour law.

A lack of control over work process

The young women expressed their powerlessness in terms of the lack of control they had over practical aspects of their work.

Q: Was this a permanent job?

A: It was a permanent job. I worked there for 11 months but because the [contractor] company had changed they fired me. (*Karen, 27, Train card issuer*).

The relatively lengthy period of 11 months and the belief that the previous contractor would have kept her at the job, inverses the meaning of permanent for Karen. Nevertheless, it clashed with her complete lack of control over the continuity of her job with the contractor. Perceiving their job as permanent and making themselves available full-time despite having to adapt to the part-time needs of their employers was a recurring theme in the young women's narratives. Elsa reflected the lack of control over work hours: "it's a full-time job but it can also be six hours or four hours a shift, depends on when you work". In some cases, lack of control over work hours intervened with their leisure indicating how lack of control is extended outside the work environment:

I'll explain what the problem is with my manager. She sends you the shift arrangement on the same day... like she'll send you your shifts at 8PM and you'll have to work the next morning. [...] Everyone wants to know their shifts in advance. That way you can plan your life... your weekend... and she (manager) says: "it's not possible, everyday it changes". You understand? This is not cool, I want to plan... (*Lisa, 23, salesperson at a clothing store*).

Lisa's manager expects her to manoeuvre her private life spontaneously around the 'ever-changing' demands of the workplace. Although Lisa disagrees with this policy, she consents to it. In Felstiner, Abel and Sarat's (1980) terminology she has transformed her injury (the lack of control over working hours) into a grievance meaning she sees her manager as responsible for her injury. Her words portray her sense of entitlement (Co-author, 2016) to 'know her shifts in advance' so that she 'can plan her life' and suggest an unvoiced inner demand for respect for her private life too.

The lack of control over employment contracts and working hours was not just an inconvenience in terms of free time for going out with friends or 'planning your weekend'. Listening to young women's work-life narratives we found this to have an impact on their ability to pay tuition (those who are studying), to help-out with family income and to

synchronize between two jobs (when one is not enough to make ends meet) or between work and study programs.

Humiliating behaviour by service users and customers

Low symbolic capital and the low public esteem of their jobs exposed the young women to degradation not only by employers but also by people outside the employment contract - service users and clients in their workplace:

Q: What was it that stressed you out at work?

A: The clients... the clients really stressed me out, they really look down on you... saying things like: "get a move on" or "hurry up, will you?" (*Bianca, 22, cashier at a supermarket*).

Noting that learning disabilities affected her ability to recognize numbers on the till at times, slowing-down her service, Bianca shares the stress of working as a cashier in a supermarket and the humiliation she felt from clients' remarks. Elsa, who also works as a cashier echoes this point:

... the other day, I closed my till. It wasn't active. So, a client says: "Why are you not open?" [...] and she started cursing me until it got to a point, she cursed my mother... like "your mother's a whore". (*Elsa, 26, cashier at a supermarket*).

Bianca and Elsa's quotes describe customers' degrading responses to their service or work skills, but feelings of humiliation also arose from customers' attitude towards their job as a whole. Monique who works at a primary school as a guard shares the pain of literally being ignored by those who receive her service:

I can tell you when I worked at the primary school, who would say 'good morning' to me? No one! I can tell you teachers would walk past me like I am nothing, like I am sand... I would say 'good morning', I am the friendliest person, it's always nice to be around me... and like the teachers would literally 'blow me off'. (*Monique, 25, guard at a primary school*).

In this excerpt Monique stresses her entitlement for respect and basic human communication within the place she works. The absence of these becomes especially harsh because of the work context – a school. In repeatedly mentioning that her service users are teachers Monique highlights the hypocrisy of the education system which promotes values such as respect for the

‘other’²⁰ within the boundaries of the classroom but creates bold boundaries between the self and the ‘other’ outside of it.

Breaching of labour laws

Being at the bottom of the labour pyramid the young women’s stories unravelled that alongside manifestations of precarious employment practices which were within legal limits, they experienced instances where their employers ignored labour laws and worker rights:

I: I had a supervisor when I worked as a ²¹guard at the primary school... I had a terrible case of pneumonia and despite it I continued to come to work. It became worse and worse so I went to the doctor, and she said to me: 'Listen, you have a very harsh case of pneumonia, if you hadn't come, you would have landed up in hospital'.

Q: Wow!

I: So, I said to my supervisor 'I will send you the sick leave documents from the doctor...' so he says to me: 'What? You can't do this to me' because he knew I would have to miss a week of work. (*Monique, 25, security guard in a primary school*).

In highlighting her commitment to her workplace by stressing the severity of her illness and the fact she came to work even when it became 'worse and worse', Monique accentuates the gap between her responsibility towards her workplace as opposed to the employers' care towards her and her health. Moreover, in stressing her supervisor's response she uncovers that what should have been a mundane work situation between a worker and the workplace – taking leave because of a serious illness, – becomes an arena for inter-personal power relations. As if becoming ill is a step Monique took against him, ignoring her basic health needs and implying the consequences if 'she **did** do this to him'.

Salary issues were also notable in young women's experiences of work precarity. Samantha who worked as a youth leader in a hostel for “at risk” adolescent girls pointed that "they didn't

²⁰ This is also in contradiction to the ‘The other is me’ campaign that operated between the years 2013-2014 and aimed to endow principles of equality and inclusion within the education system in Israel.

²¹ Being a highly militarized country, in Israel it is customary that at the entrance to public institutions (Schools, malls, universities, hospitals, etc.) guards supervise incomers and goers. Guarding service is usually run by subcontracting companies who provide outsourcing service for the local authority/private organizations. This is considered an entry level, low skilled vocation and training (specifically, carrying and using a gun) is conducted by the subcontracting company.

pay me extra hours" [...] "also on weekends they paid me a ridiculous hourly rate²²". By not paying Samantha extra hours, her hourly rate is practically reduced to under minimum wage rate. The situation persisted rather than being an incidental occurrence of breaching the local labour law. Dependency on employers was salient to the persistence of such practices:

Usually, you wait two or three days until you get the check. Because my bank account has been attached by a lien, I get my monthly salary by check. I waited for two weeks. He (the manager) really dragged it.

Q: What do you mean?

A: He dragged it although the check was in his office [...] I would call to ask if I can come and get it and he would say: "I don't have time, I can't talk" and the check is there... just give it to me... (*Eleanor, 24, cafeteria crew member*).

Living in poverty and having large amounts of debt led Eleanor to build on her employer's goodwill to hand her paycheck each month instead of transferring it directly to her bank account. However, what seems as a gesture turns out as another form of economic risk she must cope with.

Young women negotiating precarious employment practices

In managing their lack of control over work hours, customer degradation and breaching of labour laws, young women in this study relied on a combination of both material and symbolic resources. Moreover, in terms of the young women's response, a fine line existed between precarious employment practices within legal limits and those practices that violated worker rights. In Felstiner, Abel and Sarat's (1980) terminology of disputes it was only those practices where worker's rights and labour law were breached that the young women 'claimed' a cure for their precarious experiences.

Material resources

Within the unstable working conditions and inconsistent income, the young women repeatedly referred to their mothers as sources of material support. This was mostly mentioned in terms

²² In Israel there is a higher rate for work hours beyond an eight-hour shift and on a Sabbath (Saturday).

of being able to live in their mother's home and being exempt from paying household expenses allowing them to save money for future goals:

If I had to rent an apartment now... it's electricity, and buying all sorts of items for the place, and paying rent... it's loads of money. [...] If I rented a place of my own now, I would have to pay all these things and when you live with your mom you can actually save... (*Lisa, 23, salesperson at a clothing store*).

For those young women who were studying alongside working, this material support was especially crucial:

I don't see myself falling into another pit of renting an apartment. With both work and studying, I don't see myself getting out (of my mom's home) if my mom gives it to me for free and with so much love. [...] She always says to me 'instead of you having two problems – travel expenses and rent, you can stay at my place and then both of us only have one problem – the travel expenses. Two people coping with one problem is much easier' (*Monique, 25, security guard and student*).

In this excerpt, using the metaphor "pit" Monique emphasizes the economic burden she's "buried under" having to work to pay her study tuition. In doing so she highlights her fear of having to take on another financial burden – rent. Moreover, her words underline not only her mother's material support but also her emotional support and solidarity with Monique's hardships.

Although mothers' material support in terms of housing was salient in young women's narratives, they could not rely wholly on parental material support as did participants in previous studies (Newman, 2012). Rather, coming from families with scarce economic means, whose income depended many a time on welfare support, they had to "chip in" to monthly household expenses. Moreover, those who were integrated in training or post-secondary education had to finance it mostly on their own, besides a minority who received a study allowance based on a mental health disability.

Symbolic resources

The symbolic resources that emerged in the study consisted of two types: 1) Symbolic resources that build a capacity to endure precarious employment despite the conditions which

included ‘friendships at work’ and ‘imagined occupational futures’. 2) Symbolic resources that build a capacity to insist on their rights as workers and claim a remedy which included ‘knowledge on worker rights and labour law’.

Friendships at work

The social relations the young women made in their workplaces were a central theme in their work life narratives and were a key factor in helping them cope with precariousness in the workplace:

But that makes everything bearable... when you have your friends with you at work... doesn't matter what happens...

Q: But what was it that was unbearable?

A: The managers... The dynamics with the management. (Samantha, 23, youth guide in a hostel for adolescent girls “at risk”).

Monique and Lauren also resonate this point and stress the fact these friendships did not stay only in the realm of the workplace:

The moment you're having fun with the people you work with, you just ‘let it slide’ (the precariousness). It passes through you, and you don't hang on to it... I can tell you that the atmosphere at work is like a family... the shift manager is not a manager he is like a friend, I can tell you that after this interview I am going to his housewarming party (Monique, 25, guard at a school/central bus station).

The people are so good, so funny, like... I really connected to everyone. Like, none of them live in my hometown but I still see them almost every weekend. (*Lauren, 24, Guard at a hotel*).

Friendships and relations at work assisted the young women to turn humiliating experiences at work into ‘respectable belonging’ (Co-author, 2010, p. 39) namely, the pride of belonging to a group of good friends even within a disrespectful work environment.

Imagined occupational futures

Speaking of their current bad jobs as the “unimportant present” (Padavic, 2005) within a larger path to future occupational fulfilment was another strategy young women used to (re)frame a positive definition of themselves in the labour market. Lauren who was working as a security guard shared her future aspirations of joining the police force and studying criminology.

The thing is, working in the security industry, I see myself as something more serious, like, I don't know, working for a government office... you know... that kind of security, not in a hotel. I intend to be recruited to the police forces. That way you become a civil servant, it's interesting... and in general I also want to study criminology, it's also in the same direction. (*Lauren, 23, security guard at a hotel*).

By linking her occupational future to high-status professional goals – being a civil servant and a Higher Education student, Lauren was able to distance herself from her low-quality job as security guard at a hotel. Other young woman had very elaborated future trajectories planned:

Q: you started to say something about your future plans...

A: My big plan is to study social work, but I am starting to study to be a seamstress at the beginning of next month. My plan is to open a small business for women in the “Charedi²³” community. That way I can study social work and earn a living as a private seamstress instead of working for an employer in a bad job, in a workplace where I am not happy. (*Samantha, 22, youth leader in a hostel and factory worker*).

Like Lauren, Samantha refers to higher education, linking her self-worth to a prestigious institution in society. Knowing that she cannot afford to devote herself to studying only, she thinks of a dual-step plan that would give her more autonomy in the labour market based on professional skills, thus allowing her to refrain from the two bad jobs she currently occupies at a youth hostel and a factory.

Referring to further study and to being educated, alongside imagining oneself as self-employed or working within respectable social institutions, the young women could construct a vision of themselves as the “can do girls” (Harris, 2004) meaning they adhere to the neo-liberal messages that they as young women have been given an array of opportunities to succeed in education and the labour market, and that it is their individual effort and ability that will drive them there.

Knowledge on worker rights and labour law

The young women in this study grew into the neo-liberal labour market and were familiar with precarious employment practices. Nevertheless, once faced with employers' violation of labour

²³ The ultra-orthodox Jewish community of which Samantha is also a member.

laws, despite their vulnerability in the labour market, they utilised their agency and resisted these violations by referring to their entitlement to workers' rights.

Monique had worked as a guard at a primary school for 6 months. Her working conditions were very poor – a minimum wage, no fringe benefits, and long travels to work. Nevertheless, she was committed to her workplace and made a huge effort not to miss working days even when sick. She shares her reaction to her boss's attempt to prevent her taking sick leave:

I said to him: 'you should be ashamed, I am a human being, is a human being not sick sometimes?'. I said: 'I am taking this sick leave and when I come back, arrange me a meeting with the CEO'. I said to him: 'I am finished talking to you. I am not coming back, and I am not under your authority, from now on I will only speak to the CEO, and that [whole situation] pushed me to leave and start working as a guard at the central station. (*Monique, 26, guard at a primary school*).

Monique grasps sick leave and sick pay as rights she deserves as a worker and a human being. She accuses her direct manager personally of trying to annul these rights. She mentions turning to the CEO and then leaving her workplace altogether for another position as a guard elsewhere. While dependent on a bad job, other, similarly bad jobs, can be easily located. The notion of confronting the violation of their rights was a recurring theme. Karen works as a youth leader in an afterschool girls club run by the city council. Like many social services in Israel, the operation of the club is based on an annual budget and staff is employed on personal contracts that terminate after 11 months. Being asked to continue to work during the summer holidays, Karen was shocked to realize she did not get paid:

I had a thing with them... like my contract was over and I didn't get my monthly salary although I continued to work... So, I came to the HR department and said: 'Why didn't I get me salary?' and they said you're on a 'resuming contract' so you need to resume it. And I said to them: 'I have to do it? You must do it. Am I expected to tell you I am on a 'resuming contract'? You are my employers and are meant to know that and to renew it. You know that I still work during school holidays'. And then they renewed it and I continued to work and am still working up until now. (*Karen, youth leader, 27*).

In this excerpt Karen's words express not only her entitlement to receive pay for days she had worked but also, her ability to rely on labour law despite the conditions of non-standard

employment and the hostile practices which break up the connection between employees and their employers. Instead of bearing precarious practice which puts the responsibility of making sure her contract is resumed on her (as expected of her in the new labour market), she puts forward her entitlement and demands conditions parallel to standard employment practices. Relying on her knowledge of worker's rights she is successful in establishing an employer-employee relation to the extent of forcing her employer to take responsibility for her remuneration. Both Monique and Karen don't specifically use the words 'worker's rights' or 'labour laws', rather they refer to their knowledge of their entitlement to these, but other participants were more explicit. Samantha for instance, who had experienced the breaching of labour law concerning payment for her extra working hours said: 'I had problems with them with my work hours, I want to sue them now. They keep saying 'everything is according to the law' but when it comes to paying you money, nothing is according to law'. For Eleanor salary issues were interrelated to the violation of other work rights as-well. Eleanor worked as a crew member preparing and serving food and drinks at a cafeteria. She enjoyed working and felt it had a good impact on her life, until her boss began to sexually harass her. After repeatedly rejecting him, she decided to leave. Following her resignation and knowing she has no access to her bank account, her boss postponed giving her month's paycheck. She shares how confronting him with her knowledge on labour laws lead him to finally pay her:

A: I spoke about it to the woman who does my nails and she said to me what he's doing is illegal and then I went to back him and said to him that what he's doing is illegal, you're not allowed to postpone a paycheck for more than a few days. (*Eleanor, 24, cafeteria worker*)

Eleanor's story shows how gender and economic marginalization intersect and worsen young women's precarity at work. Furthermore, it shows how social relations between women serve to evoke knowledge about worker rights and labour market protection. The convergence of significant information and the language of workers' rights and protection became a

symbolic tool with which they could insist on their entitlement. We analyse this resource as symbolic since young women in the study did not materialize it in terms of turning to a workers' union or to the labour court – practices made very marginal in the current labour market (Benjamin, 2016; Preminger, 2018). Rather, they used their knowledge of rights as a symbolic resource to negotiate their position as respectable workers.

Conclusion

Previous analyses have emphasised the importance of adopting a dual lens to understanding employment precariousness as experienced through both structural forces and subjectivity (i.e., Armano, Bove & Murgia, 2017; Murgia & Palignano, 2019). Scholars have underlined the significance of focusing not only on forms of precarious employment but also on the ways in which workers interpret them and the ways in which they shape their subjectivity (Muglia & Pulignano, 2019, p. 5). However, the literature on young people's subjective coping mechanisms in precarious employment has tended to split between symbolic and material resources and has mainly stressed mechanisms which support young people's ability to persist in precariousness at work as opposed to resisting precariousness and demanding change.

Analysing interviews with economically marginalized young women living in the southern Israeli periphery, this study mirrored findings in previous studies showing young people's leaning on material resources (Hardgrove et. al., 2015; Newman, 2012; Worth, 2015) specifically in terms of housing. However, having to contribute to household expenses and/or paying study tuition, they could not disengage from labour market precarity altogether as do young adults reported in studies on more affluent families. Clearly, living in their family home allowed young women the privilege of studying alongside paid work, and the capacity to change jobs if the work conditions became too difficult to bear. However, this was topped by symbolic resources as well.

The symbolic resources the young women accumulated consisted of two types. First, our study reinforces past research and shows young women's ability to persist in bad working conditions by casting value into their jobs, based on forming friendships at work (Co-author et al., 2011; Manolchev, 2020) or perceiving them as part of bigger occupational future (Padavic, 2005). Beyond this, a second type of symbolic resource arose. The study participants relied on their knowledge of workers' rights and entitlement as workers - knowledge that was at times, validated by their social circles.

By insisting on their workers' rights, young women's narratives described their attempts to self-advocate and negotiate their bad treatment not only within the self but rather vis-à-vis the person or entity they perceived responsible for the precarious experiences.

This second type of symbolic resource supports Felstiner et al.'s (1980) classical argument associating the signification of wrong treatment in the public discourse as facilitating individuals' ability to name, blame and claim their rights. What renders this third type of symbolic resources so crucial is the distinction it introduces between symbolic resources that support bearing precarious employment, such as the two former types; and symbolic resources that contributed to the capacity to insist on one's own position as entitled to workers' rights. Moreover, it secures access to material remuneration. Although young women's agency to claim their rights is novel in the literature on young peoples' experiences of precariousness at work, their claiming process unlike the one described by Felstiner et al. (1980) stays between them and their employers as individuals and does not progress into legal disputes. In this sense neo-liberal ideology plays out in two ways. Firstly, by leading macro processes in the labour market which enable employers to renounce their responsibility for their employees and secondly, by leading to the individualization of worker resistance to precariousness.

Future research should further explore young women's sources of knowledge about workers' rights and labour law – how they are accumulated, through what sources and how this

knowledge could be more accessible to them both prior to experiences of violations of their worker rights as well as when these do occur.

In terms of implications for policy and practice, the findings suggest the need for state enforcement of worker rights and labour law in the Israeli labour market as well as support for informal enforcement by young workers themselves based on a system of channelling this information to enforcement officers.

A limitation of the study lies in the absence of a temporal dimension. Namely, its' inability to follow the outcomes of the young women's negotiations with labour market precarity and the effort they invested in mobilizing themselves mainly through education and training.

It is important to note that while rejecting the violation of their worker rights did have practical implications on receiving their economic rewards during a specific time, this did not have material effects on the more general level. Our study underlines previous studies (Benjamin, 2016; Manolchev, 2020; Walker, 2015), indicating that countering precarious employment whether by creating respectable selves or by actively rejecting precarious employment (as in this study) the young women were able to distance themselves from the shame and humiliation but not to mobilize themselves materially.

Bibliography

Anthias, F. (2020). *Translocational Belongings: Intersectional Dilemmas and Social Inequalities*. Routledge.

Anthias, F. (2009). Introduction: Intersections of critical management research and practice: A multi-domain perspective. *Critical Management Studies at Work: Negotiating Tensions between Theory and Practice*, 4(1), 1–14. <https://doi.org/10.4337/9781848449497.00006>

Armano, E., & Murgia, A. (2017). Hybrid areas of work in Italy: Hypotheses to interpret the transformations of precariousness and subjectivity. *Mapping Precariousness, Labour Insecurity and Uncertain Livelihoods: Subjectivities and Resistance*, 47–59.

<https://doi.org/10.4324/9781315593838>.

- Benish, A. (2018). The privatization of social services in Israel. *The Privatization of Israel: The Withdrawal of State Responsibility*, 173–200.
- Bondy, A. S. (2021). New labor actors under corporatism: Complementarity and the renewal of class representation for precarious workers. *Critical Sociology*, 47(3), 425-439.
- Davidov, G., & Eshet, E. (2021). Improving Compliance with Labor Laws: The Role of Courts. Available at SSRN 3776134.
- Felstiner, W. L., Abel, R. L. & Sarat, A. (1980). *The emergence and transformation of disputes: Naming, blaming, claiming*. Routledge.
- Furlong, A., Goodwin, J., O’connor, H., Hadfield, S., Hall, S., Lowden, K., & Plugor, R. (2018). *Young people in the labour market: Past present and future*. Routledge.
- Gradawski, J., Mrozowicki, A. & Trappmann, V. (2020). *Young precarious workers in Poland and Germany - Insights into life strategies, political consciousness and activism*. Warsaw School of Economics and the Institute of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Wrocław, Leeds University Business School and Free University Berlin.
- Hardgrove, A., McDowell, L., & Rootham, E. (2015). Precarious lives, precarious labour: family support and young men’s transitions to work in the UK. *Journal of Youth Studies*, 6261(July 2015), 1–20. <https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1020933>
- Heath, S., & Calvert, E. (2013). Gifts, Loans and Intergenerational Support for Young Adults. *Sociology*, 47(6), 1120–1135. <https://doi.org/10.1177/0038038512455736>
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states* (Vol. 25). Harvard university press.
- Kalleberg, Arne, L. (2011). *Good Jobs bad jobs*. New York.
- Kalleberg, A. L. (2009). Precarious Work , Insecure Workers : in Transition Employment Relations. *American Sociological Review*, 74(1), 1–22.

- Lavee, E. (2016). The neoliberal mom: how a discursive coalition shapes low-income mothers' labor market participation. *Community, Work and Family*, 19(4), 501–518.
<https://doi.org/10.1080/13668803.2015.1078288>
- Majamaa, K. (2011). Dismissed intergenerational support? New social risks and the economic welfare of young adults. *Journal of Youth Studies*, 14(6), 729–743.
<https://doi.org/10.1080/13676261.2011.588942>
- Mundlak, G. (2018). *Fading Corporatism*. Cornell University Press.
- Murgia, A., & Pulignano, V. (2019). Neither precarious nor entrepreneur: The subjective experience of hybrid self-employed workers. *Economic and Industrial Democracy*.
<https://doi.org/10.1177/0143831X19873966>
- Newman, K. S. (2012). *The accordion family: Boomerang kids, anxious parents, and the private toll of global competition*. Beacon Press.
- Preminger, J. (2018). *Labor in Israel: Beyond nationalism and neoliberalism*. Cornell University Press.
- Silva, J. M. (2013). *Coming up short: Working class adulthood in an age of uncertainty*. Oxford University Press.
- Swartz, T. T. (2008). Family capital and the invisible transfer of privilege: Intergenerational support and social class in early adulthood. In *Social Class and transition to adulthood* (Issue 119, pp. 11–24). <https://doi.org/10.1002/cd>
- Umney, C., & Kretsos, L. (2015). “That’s the Experience”: Passion, Work Precarity, and Life Transitions Among London Jazz Musicians. *Work and Occupations*, 42(3), 313–334.
<https://doi.org/10.1177/0730888415573634>
- VERBI Software. (2018). *MAXQDA 2018*[computer software]. Berlin, Germany: VERBI Software. Available from maxqda.com.
- Vosko, L. F. (2010). *Managing the margins: Gender, citizenship and the intertional regulation*

of precarious employment. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>

Walker, C. (2015). 'I Don't Really Like Tedious, Monotonous Work': Working-class Young Women, Service Sector Employment and Social Mobility in Contemporary Russia. *Sociology*, 49(1), 106–122. <https://doi.org/10.1177/0038038514530537>

Worth, N. (2015). Feeling precarious: Millennial women and work. *Environment and Planning D: Society and Space*, 1–16. <https://doi.org/10.1177/0263775815622211>

Emotional debt? Understanding emotions in mother-young adult daughter relations in the context of poverty and social marginalization

Roni Eyal-Lubling & Orly Benjamin

Introduction

Bourdieu's theorization of the 'forms of capital' (Bourdieu, 1986) as diverse assets transferred from parents to children, reproducing both privilege and inequalities, inspired sociologists' interest to extend the conceptual framework to the realm of emotions. The term emotional capital was introduced by Helga Nowotny (1981) to describe the transfer of 'knowledge, contacts and relations as well as access to emotionally valued skills and assets' between family members and friends who share affective ties (Nowotny, 1981, pp. 148). Nowotny defined these as assets constructing children's resilience in coping with challenges. Later literature on emotional capital (Gillies, 2006; Reay, 1998, 2000, 2004) was mostly grounded in mother-young children relationships and focused on the emotional resources invested by mothers in pursuit of their children's education and wellbeing. In comparing middle class and working-class mothering researchers tended to conclude that working class mothers are subjugated by middle class standards which they are often unable to live up to (Gillies, 2006). Particularly intriguing is the question of children's age and how it changes working class mothers' perceptions of what resources children are entitled to. Indeed, when the focus shifts from what mothers are doing or investing to how mothers and their daughters are feeling about mothers' emotional investment, attention can be directed to age related transitions that shed light on additional meanings of class and life in poverty.

Attention to the emotions experienced in the context of material scarcity pushing mothers and young adult daughters into inter-dependency, necessitates examining emotional capital alongside another large body of work: that which highlights the growing dependency

of young adults on parental support (Heath & Calvert, 2013; Sage & Johnson, 2012). Silva (2013) for example, described detrimental effects of absent parent support for American working-class young adults' healthcare, housing, employment and the ability to hold on to higher education studies. The dependency literature, however, gives little attention to emotional involvement between parents and their young adult children in the context of poverty neglecting the need to distinguish between emotional capital and social support frameworks organized around the expectation for reciprocity (Gouldner, 1960; Nelson, 2005) Discussing emotional capital while clarifying its relations to social support, we propose to contribute the long-term costs of emotional capital in specific age and class locations. To advance knowledge on the intersection of gender, poverty and the young adulthood life stage, we depart from emotional capital scholarship between mothers and young children, which is framed by the moratorium status (Marcia 1966 in Meeus et al., 2012). Namely, children's exemption from adult roles. Instead we examine how expectations for reciprocity change with age and ask: What feelings characterize mother-young adult daughter relations in the context of poverty and social marginalization and how do these feelings play out in the broader context of support relations?

In what follows we present the existing literature on emotional capital followed by that on social support between parents and young adult children, as well as women's relations of support in the context of poverty. We then describe our study framework and the types of emotional relations elicited in the mother-daughter narratives. Our framework allows us to propose a class and age specific distinction in emotional capital theory: While the transfer of emotional capital from middle-upper class mothers to their young children serves for the accumulation of human capital, in the context of poverty, working class mothers' investment of emotional capital leave young adult daughters with an emotional debt.

Emotional capital

In describing mother's emotional work and involvement in their children's education, Diane Reay (Reay, 1998, 2000, 2004) conceptualized the term 'Emotional capital' as: 'The emotional resources passed on from mother to child through processes of parental involvement' (Reay, 2000, p. 569). The generation of emotional capital according to Reay (ibid) is crucial to the development of children's resilience within social institutions such as the school system, and to their potential educational success. Reay's (1998; 2000; 2004) study of mothers and their school children is situated within a larger feminist project aiming to illuminate mothers' involvement in their children's lives in pursuit of their wellbeing and development as opposed to the neutral concept of 'parent involvement'. And indeed, following her conceptualization, other feminist scholars (Co-author et al., 2019; Gillies, 2006) have added their interpretation of the ways working-class mothers and mothers in poverty transmit their emotional resources and skills to support their children in coping with racism and humiliation at school and other social institutions. Gillies' (2006) critical analysis of the term claims that viewing outcomes of emotional capital through the lens of academic success alone, risks a 'parenting deficient' model where working-class parents, mostly mothers' efforts and their children's outcomes are ignored in favour of middle-class values, namely academic 'profits' for the children. For this reason, Gillies (2006) defines emotional capital as 'the emotional investment made by parents as part of their desire to promote their children's wellbeing and prospects' (p. 285) and takes into consideration that emotional investment might serve to promote day to day survival at school as well as future academic achievements.

Present scholarly interest in emotional capital stems from a gendered perspective on Bourdieu's theorization of the 'forms of capital' (Bourdieu, 1986). Reay (2004) explicitly states her interest in underlining mothers' role in the reproduction of children's class position.

In this vein, researchers explore emotion in close relationships as salient to Bourdieu's conceptualization of the types of capitals passed on within a family from parents to children. Bourdieu's emphasis on material, cultural, social and symbolic forms of capital as reproducing both privilege and inequalities, informed scholars' work with the emotional capital framework analysing adult work place (Cottingham, 2016; Husu & Ylilahti, 2020; Lavee & Strier, 2019) and post-secondary education experiences (Wong, 2020). In a study of male nurses, Cottingham (2016) extended the notion of emotional capital by pointing to the difference between internal capacity and external expression of emotional capital. Cottingham (2016) contributed a distinction between 'the resource itself', and 'the activation and embodiment of that resource' (Cottingham, 2016, p. 470). Further, her analysis unravelled emotional capital as evolving through time and experience and as built of two stages of learnt emotional management: a primary stage developed in early socialization; and, a modified, secondary stage, refining emotional responses in educational and occupational settings. Building on Cottingham's theorization of emotional capital in the work-place, Lavee and Strier (2019) showed that in the absence of material resources to support their clients living in poverty, social workers were coerced into transferring emotional capital to their clients supporting clients' resilience in their struggle to become economically independent citizens.

In the context of post- secondary education Wong (2020) shows how class plays out in young adults' feelings of entitlement versus lack of legitimacy to acquire higher education with the former experienced by middle class young adults and the latter by their working-class counterparts. Wong's (2020) analysis concurs Gillies (2006; 2009) and Co-author et al.'s (2019) interpretation of emotional capital as classed.

While this literature does focus on emotional capital as it is utilized in adult education and occupational life, it rarely focuses specifically on young adults. Moreover, the expression of

emotional capital within the parent-young adult relationship, is broadly neglected. Attending to emotional aspects in these relationships is significant given the current dependency of young adults on parental support, including the intensified emotionality accompanying the material need of living with their parents.

Young adults – parents support relations

For almost four decades both academic research and popular media have pointed to the growing dependency of young adults on parental support. Adult children's need for the extension of support during young adulthood has been explained mainly as a result of macro socio-economic changes such as the precarious and insecure labour markets in western societies leading to young people's struggle to become financially independent (Arnett, 2007; Furlong et al., 2018; Silva, 2013). Thus, the majority of the research to date tends to focus on material or financial parental support in the transition to adulthood (Sage & Johnson, 2012; Wightman et al., 2013). The literature points to an extension of a moratorium period (Cuzzocrea, 2019) where it has become socially acceptable that parents continue supporting their children in young adulthood, and young adults are then exempt from traditional adult roles. Among the scholars focusing on parent's material support shouldering young adults' labour market precarity many have documented co-residence as a key resource allowing young people to navigate the uncertainty of low paying, unstable jobs (Hardgrove et al., 2015; Newman, 2012). Others have documented young peoples' privilege of having their parental homes as a possible 'fall back' after leaving home or living in properties owned by their family at subsidised rent (Heath & Calvert, 2013). Besides co-residence, the research on parent support to young adult children has included financial gifts, loans (Heath & Calvert, 2013), study tuition, childcare assistance to those who are young parents, and emotional support and advice (Sage & Johnson, 2012).

Alongside the types of support given by parents to their young adult children, research has examined parent motivation for support giving, with the theory of reciprocity being central to these motivations. Namely, parents' expectation that their support to children in the present will yield their children's remuneration in the future (Sage & Johnson, 2012; Silverstein et al., 2002). Indeed, research on parent-child support have documented reciprocation as occurring when parents reach old age and/or are less capable to take care of themselves independently. In other words, as part of a longer term contract between parent-adult children (Heath & Calvert, 2013).

However, although scarce, some research has found young adult children to support their middle aged parents as well (Bucx et al., 2012; Cheng et al., 2015). These studies have unravelled that the support most given by young adults to their parents was advice, with highly educated young adults providing more advice than those uneducated (Bucx et al., 2012), and financial support very rare (Cheng et al., 2015). Also, daughters were found to give more support to parents than sons (Bucx et al., 2012) and good relationships yielded more support from young adult children to parents (Cheng et al., 2015). Although in recent years scholars have started investigating relations of support from young adult children to their parents, this has been focused on what they do, namely on the types of support given from adult child to parents and less on how they feel about it. More, while some studies have examined gender aspects of interdependency between mothers and daughters (Holdsworth, 2007), most studies seldom focused on the intersection of marginality and relations of support from adult child to parents. Linking the emotional aspects of mother-daughter relations of support to the context of social marginality, it becomes useful to turn to the literature on the support networks of women in poverty which has been known for its analysis of the resources, products and dynamics of these support relations.

Social support and women in poverty

The literature on women's social support in the context of poverty has highlighted their ability to create networks of support for daily survival and to protect their families from deprivation (Hanson & Pratt, 1995; Henly, Danziger, & Offer, 2005). These networks have been found to be sources of information, instrumental and emotional support which back up low-income mothers' household and childrearing responsibilities.

This body of research has also dealt with the debate on social networks' capacity to serve as coping social capital versus bridging social capital (Granovetter, 1973; Warr, 2005).

The 'work of sociability' (Nelson, 2005, p. 5) invested in these networks of support has been a central issue of investigation unravelling the complex process of widening the scope of support and the dynamics of giving and taking within their support relations - what Gouldner (1960) has termed the 'norm of reciprocity' namely, the expectation that goods and / or services given from one person to another will be paid back. Scholar have also pointed to the socio-cultural criteria effecting low income women's legitimacy to ask for support with a central criteria being employment (Lavee & Offer, 2012) and have unveiled some of the burdensome aspects of support networks (Domiguez & Watkins, 2003; Offer, 2012; Offer 2021). Important to the context of this paper is mothers' discomfort with their having to ask their children for support framing it as a reciprocal exchange (Offer, 2021) or reporting less receipt of support than what their young adults report giving (Cheng et al., 2015).

It is important to note that within a climate of major reforms and cutdowns in state support based on a forceful neo-liberal ideology and the emphasis on family responsibility (Cooper, 2017) these personal and family networks become very significant, as families, or more specifically mothers in poverty are expected to be self-reliant and independent within harsh living conditions (Co-author et al., 2018; Offer, 2020; Hennessy, 2009; Lavee & Offer, 2012)

To conclude, this body of work has focused on networks of support between friends and

family, but rarely examined intergenerational support practices between parents or specifically mothers and young adult children who live together in the family home (some exceptions are: Dodson & Dickert, 2004; Miller, 2012). However, when young adult children, specifically daughters continue to live at home well into their adult years, it becomes important to analyse how these support relationships might change with age.

The Study

The data presented in this paper were collected from 36 semi-structured in-depth interviews with 18 mother-daughter dyads, interviewed separately, between the years 2017-2019. Dyads were built-up of Jewish young women and their mothers who live in disadvantaged communities in terms of economic scarcity, peripheral geography and/or marginalised ethnicity²⁴. The mothers ages ranged between 42-63, they did not hold academic degrees, and were either dependent on state benefits or had low income service sector or blue-collar jobs such as factory worker, cleaning, childcare, elderly care positions. All mothers had work experience in at least one employment setting in the present or in the past. The study did not focus on single mothers, nevertheless just over half were (8) and 7 were married (3 of them, not to their daughters' father). The mothers had between one and eight children, with an average of 3 children each, just over half (8 out of 15) were their children's sole providers. Along their lives, mothers had relations with a variety of public organizations such as the local welfare and social services department, housing office, women's shelter, health and mental health organizations, etc.

The daughters' ages ranged between 19-28. They all had work/study experience of at least 3 months in the year prior the interview and none of them had children. Almost without

²⁴ Immigrants or second generation families emigrating from former USSR and interviewees of Mizrahi descent, namely second or third generation families who emigrated to Israel from North Africa, Middle Eastern countries and India and are stigmatized to be on the lower echelon of the Israeli ethnic hierarchy (Co-author et al., 2010).

exception the young women worked in low paying, contingent jobs such as: security guard, shop assistant, cashier, secretary, etc. Like their mothers, they too received material and in-kind support from social organizations – both state institutions and NGO's.

All dyads were Jewish, most were of Mizrahi descent (12 dyads), 2 dyads were immigrants from former USSR, and 1 dyad of Ashkenazi descent. The interviewees lived in the south of Israel in both urban and rural communities. This geographic area is characterised by isolation from or low access to centres of social activity such as work, education, consumption and leisure (Central Bureau of Statistics, 2016). One participant moved to a city in the centre of Israel for a job opportunity at the time of the interview.

The participants were recruited through state organizations and NGO's working with young women who according to the Israeli welfare system were defined as 'at risk' meaning they and/or members of their family have experienced an array of hardships such as violence, sexual abuse, poverty, neglect, drug and alcohol use, etc. These organizations were focused on young women's educational and occupational growth and on participation in transitional stages expected of their age (post-secondary education, employment, community involvement, military/civic service) in Israeli society. In other words, the participants in the study were recruited based on their being supported by welfare organizations whether statutory or NGO's, in the present or in the past. Being a practitioner in the field²⁵, the first author made use of her professional connections to reach young women and mothers who would agree to participate in the study. Interviews were conducted in locations most suitable to the participants either in their homes or in professional settings near their homes. They lasted between 45 minutes to three and half hours with an average of one and a half hours per interview. Each interviewee received a gift card worth 100 New Israeli Shekel (approximately £25) as a token of appreciation for her time.

²⁵ A social worker.

The interviews elicited a wide range of biographical narratives but the focus in this paper relates to narratives of mother-daughter relations, specifically emotional support relations between them. As part of the interview, the young women were asked to describe their relationship with one another, the role they played in each other's lives, the situations in which they might support each other. This included questions like: How would you describe your relationship with your mother/daughter? Do you feel your mother/daughter supports you? In what way?

The data was analysed based on principles of Grounded Theory (Charmaz, 2014) using the Maxqda 2018 (VERBI software, 2018) data analysis program. The coding process was conducted in stages. Firstly, interviews were read freely and openly to get a feel of what is happening in the text. A further reading and analysis of the text allowed the breaking down of Initial Codes into categories describing the characteristics of mother daughter relationships. At this stage it was apparent that mother-daughter relations were very close and caring, and that their emotional narratives were divided to one-way emotional investment from mother to daughter so long as the daughters were adolescents; and turned to reciprocal relations of emotional support when the daughters reached what is socially accepted as young adulthood. The intergenerational framework allowed a better understanding of the support exchanges, this was especially important as previous findings uncovered that parents report receiving less support than they actually do (Cheng et al., 2015; Kim et al. 2011).

Lastly, in the Focused coding stage we could point to emotional relations between mothers and daughters as organized around two types of relations: Emotional capital during adolescence; and a demand for reciprocity, namely a payback of a debt when the daughters' transitioned to young adulthood which will be presented hereinafter. Participants' names and other personal information have been changed to protect privacy.

Findings

Studying the emotional relations between mothers and young adult daughters at the intersection of poverty, gender and age we describe the contours of a transition which emerged in our analysis. We begin with how mothers and daughters refer to mothers' investment of emotional capital during adolescence. We then uncover daughters' negative feelings of anger and guilt through which we learned that emotional capital is costly for daughters who live in an inter-dependency with their mothers.

Daughter's adolescent years – Mothers investing emotional capital

In describing daughters' adolescent years, both mothers and daughters shared stories of mothers' intense emotional investment in supporting their daughters' wellbeing and development. An intergenerational transmission of emotional resources was apparent in two distinct situations: 1) Following a traumatic experience or crises, and; 2) to encourage and support daughter's schooling experience. Victoria shares the emotional involvement and solidarity she expressed in a conversation with her daughter Michelle after they realised there are no professional services to support Michelle's eating disorders in their living area:

Michelle! No doctor, no professor will help you. Only you. You, and your will power, your psychological power, you can help yourself. No one will help us. It's either getting into a shelter, lying there and waiting till you die... You can do that, lie and wait 'til you die, and I will lie there with you. Because we don't have an option. Only to fight alone. We don't have help. **(Victoria, 52, mother, factory worker)**.

In poor, peripheral communities, mothers are required to fill the role of absent professionals.

Victoria highlights her daughter's strength and abilities to overcome the difficulties she experienced, but she also stresses her unconditional support. Echoing this devotion daughters talked of situations in which their mother's involvement supported them in traumatic periods.

Lisa shared how following her disclosure of sexual abuse within the family her mother turned to her teacher so that Lisa could receive support and therapy at school:

And then, after I told my mom, she went to the school and informed them about the situation. And then the school started to be more aware, I was transferred to a class with extra therapeutic care mainly... **(Lisa, 22, daughter, youth worker)**.

Although the trauma Lisa experienced was not related to school life, her mother makes use of school resources to back her in emotionally supporting Lisa during this difficult time.

Mothers' emotional resources were directed at their daughters' schooling and learning too.

Emma described a long period in her high school years as a 'dark period' and shares how her mother was a major source of support:

My mother was the one who helped me mainly... you know to deal with the whole crisis... to function... to 'hold' myself... I was prone to depression until I started treatment and it was very, very... how can I say? My mom... like, she 'held' me... she's not a therapist [...] but she just 'held'... **(Emma, 21, undergraduate student)**.

Moving to a new school as a teenager and struggling to fit in socially (alongside other family troubles), Emma fell into a deep depression and her high learning abilities deteriorated significantly. Her recurring use of the words 'hold' and 'held, in Hebrew having both a physical and emotional meaning, implies her dependency on her mother at that stage of her life and the centrality of her support in adapting to a new high school setting. In this excerpt Emma notes that although her mother is not a qualified therapist, she appropriates the sensitive, therapeutic mother role usually attributed to middle-class mothers (Walkerdine & Lucey, 1989). More, in contrast to Gillies (2006) who claims that working-class mothers' emotional involvement in school life is mostly invested in protecting their children within the educational system - from failure, racism, violence; our data shows that working class mothers invent ways that bridge between economic scarcity and emotional capital in support of educational development. Lauren expresses this notion:

I remember the time she worked in the factory, she would arrive here, to the entrance of our apartment building... She would come home at 8:00 am [after a night shift]. I would have to be at school at 8:00 am, it was very-very close by... a few minutes' walk. I would wait for her at the bottom of our apartment building, at 08:00 o'clock exactly she would arrive, and bring me the meal she got at work: a sandwich, cold drink and some fruit or a chocolate wafer... that kind of stuff... Every morning, this is how she would send me to school. And at school they would be angry that I was late. **(Lauren, 23, daughter, security guard)**.

A daily ritual between Lauren and her mother embodies the unique ways that mothers in poverty support their children's educational experiences. Lauren's mother, the sole provider

for her and her older brother works night shifts in a factory (probably so she can earn extra hourly pay). Sleeping during the day, she is unable to help Lauren with schoolwork but she makes an effort to meet her daughter every morning before she leaves for school and pass her lunch (which she herself did not eat during her shift) as an act of care and support of her school day. In this powerful excerpt consisting of both sacrifice and the ability to be resourceful within very rigid constraints, Lauren points to the gap between her mothers' efforts and the very limited prism through which the school defines the situation - her lateness. As Gillies (2006) has claimed, mothers' emotional involvement in school life has been mostly judged through middle class values therefore, working class mothers' priorities and necessities go unnoticed. Building on Gillies (2006) we add, that their creative ways of building emotional resilience go unnoticed too.

Daughters' young adulthood – From emotional capital to emotional debt

When talking about the present, mother and daughter narratives were characterized by continuity and change. Continuity arose when both mothers and daughters shared instances of emotional capital transference from mother to daughter, responding to work or study challenges. Change appeared when present interactions were compared with past interaction during daughters' adolescent years, primarily mothers' refusal to maintain the one-way transference. Rather, mothers began demanding reciprocity. We unfold below the social process turning the toll of mothers' emotional investment during adolescent years, into an emotional debt.

Continuity

During daughters' young adulthood, mothers' investment of emotional capital was specifically salient around difficulties related to daughters' work and study experiences. Resembling the first stage of adolescence, continuity narratives can be clearly differentiated from narratives of social support by the clear absence of the dimension of reciprocity. When

Monique failed (yet another) English test, her mother encouraged her to accumulate the emotional capital involved in maintaining resilience in the face of failure:

My relationship with my mother is very open... after I spoke to the head of the study program and it was so hard for me and I cried, I said to my mother 'I'm worth nothing, nothing will become of me'... and she said to me, 'you are worth everything, and you need to fight, you failed... so what?, You give up? She said to me, do you know how many times I failed and had to get back up on my feet?' **(Monique, 26, daughter, student and security guard)**

Even though Monique's mother doesn't have higher education experience, Monique explains how her mother draws encouraging words, transferring to her daughter the strength of managing failure as an inevitable aspect of adulthood. Likewise, Miriam, Shiri's mother takes pride in how she consoles her daughter when her daughter was feeling down:

I tell her, your mother also has difficulties, there may be many hardships, we don't always have control over it... There are ups and downs. You are young, beautiful, intelligent... [...] I try to encourage her all the time... **(Miriam, 59, mother, unemployed)**.

Building daughters' resilience is based on using one's own life experience emphasizing the potential strength in relying on one's own resources. Like Miriam, mothers positioned their daughters' hardships or failure within a larger picture, as if they were a 'natural' step in the trajectory of achieving goals in life:

I am always on her side. Every test, I light candles, I encourage her... when she failed, I said to her 'In God we trust', this is nothing, nothing happened, do you think everyone else is a genius? you'll see next time you'll pass. I give her oxygen. She will pass. She has the passion for learning. I am 100% sure she will pass, and I am with her – in good and bad. **(Leah, 59, mother, carer)**

Confident in their investment of emotional capital, mothers in our study pass on to their daughters the emotional skill of seeing failure as an inevitable part of life. They undertake to emotionally strengthen their daughters by acknowledging their talents and abilities even when they don't achieve the expected outcomes. During young adulthood however, Mothers' willingness to this type of character building, does not cover the complexity of the relationship and cannot properly represent the mothers' perception of their investment of

emotional capita. Below, we unfold the complexity we found created by the emerging dimension of reciprocity.

Change

The intergenerational framework in terms of the time dimension and the dual perspectives of mothers and daughters, allowed us to elicit a turn that coincided with daughters' transition into young adulthood. Interviewees pointed to this change by highlighting their reciprocal support. Daughters' accounts clarified the transition: *'When I was a teenager, I never thought of helping my mother... but after the army I did... a lot...'* or, *'my mom asked me for help for the first time when I was a soldier'*. Similarly, mothers mentioned things like: *'I would pay my daughter's cell phone bills until she finished the army'*. Indeed, these quotes refer to financial support. Nevertheless, they made us aware of a change occurring in the mother-daughter relationship when the daughter lost her status as a state recognized child and turned into a young adult. In other words, financial support transferred from young adult daughters to their mothers, signified a discrepancy between adolescence and young adulthood.

When daughters turn to what is socially considered 'young womanhood', their mothers' demand for emotional reciprocity becomes apparent. We present first positive experiences of this demand for reciprocity and the pride of fulfilling the expectation:

Most of our conversations are 'heart to heart', she (mother) knows that if something happens, she can call me... She'll call me, not my father... because I understand her, I don't nullify what she says...

Q: What do you mean 'heart to heart'?

A: When someone hurts her... my mom is very sensitive; everything can hurt her heart. So, first thing she calls me. I motivate her. (**Karen, 21, daughter, administrative office worker**).

Karen takes pride in being her mother's 'rock', like a friend. Highlighting that her mother would not turn to her husband in times of need but only to her. Apparently, her feminine caring skills are the source of the pride. Similarly, Sue, Michelle's mother accentuates the bond between her, and her daughter and she too points to her daughter being her confidante:

We speak the same language

Q: what exactly do you mean?

A: more emotions than analysis. I can tell her what I feel, if I'm sad, if something happens... and what I think about it... I know that even if she doesn't agree she will listen... you understand? That's how I am with her too. That's why I say, I have been lucky, that I have her and I can share things with her... all the things I have. I can't share everything with my husband... we're girls you know... (laughs). **(Sue, 52, mother, factory worker)**.

A mother-daughter intimacy, the intimacy of girl-friends, provides a basis for pride with the caring attitude being reciprocal and bi-directional. However, not all daughters could accept their newly formed position as their mother's 'best friend':

I feel it a lot (that I have to emotionally support my mother). I feel it a lot. She always says: 'why don't you come? Why don't you come home?' I know how hard it is for her and she really tries to let me focus on my studies but I know there is always the financial issue that is bothering her, she's always scared of the knock on the door, that the Writ of Execution will come knocking... [...] and there are times that instead of taking care of my stuff, I am preoccupied with my guilt... it happens, what can I do... that's life. **(Emma, 21, daughter, Undergraduate Student)**.

Mothers' loneliness and lack of social support is revealed as a major source of guilt for the daughters. Daughters are made responsible for their mothers' loneliness, reflecting what Lister (2004) saw as the inability to participate in social life experienced by those living in poverty. The mother signifies her urgent material and emotional needs by intensely pressuring the daughter to prioritize family over her studies. Responding to this pressure, the daughter becomes her mothers' main source of social support recognizing worries about financial issues and the risk of having to face state institutions following debts. Resentment seems to be expressed in 'what can I do?' with Emma being torn between her sense of entitlement to focus on her personal life and her deprivation steered by feelings of guilt for not supporting her mother enough. Mothers' demand for such intensive support is experienced by the daughters as a heavy burden. It is salient in Rebecka's words too:

My mother says that when you come home (from work) 'it's a second shift'... I totally connect to that... I can come home (from work), my mom will say 'Hi, how are you? How was work?' And then... she'll say, 'listen what happened to me today' and then it starts... I have to listen to her... and then with my every move, she follows... Besides times that I say to her 'mom, I am really tired I am going to bed', most of the time (I have to listen), she like... I feel like she waits the whole day, yearning, until she can talk to me **(Rebecka, 22, daughter, youth leader)**.

The resentment conveyed by a daughter who is deprived of the youth moratorium and liberty to devote oneself to self-development, becomes apparent in the description of the mother as chasing the daughter, insisting on her right of extracting the daughter's support. Having to listen to her mother's stories emerges as a form of suffocation, a real burden. But, the mother doesn't have any alternative sources of support and clearly we learn of the central supportive

role the daughter has in her mother's life. The meaning of mothers' need as a burden is repeated by Tammy who indicated that her mother's socio-emotional needs are more than she can bear:

Many times, I have to just absorb it (her mother's need for emotional support) ... Sometimes it's hard to contain... the space to contain just runs out... Runs out! Like my mom is an amazing person, great person but sometimes you know suffering physical pain, you have to release it somewhere, so she takes it out on me. I am her boxing bag. Me, Tammy!

Expressing her resentment, Tammy uses the descriptions 'hard to contain', 'boxing bag'-harsh phrases that resonate with violence even. Her ending the sentence with 'me, Tammy' may be interpreted as indicating Tammy's subjective understanding of herself as feeling somewhat needy rather than a suitable source of support. Clearly, she is put in a position that is experienced as an imbalance between the mother's emotional need for support and the daughter's will and/or ability to be supportive of her. Tammy adds:

Today I am not as dependent (on my mother) as I used to be. She is more dependent on me...

Q: In what way?

A: A while ago I really wanted to move out... like to rent an apartment on my own. I wanted my freedom, my tranquillity [...] Suddenly I realised how dependent (on me) she was. She said: 'Tammy, I don't want you to move out. Don't leave me now.' And I said to her: 'Mom, you know, I am 26, I need my freedom.' So, she says: 'OK'. She makes me feel guilty... like every time I come home at 02:00 am after going out... what will be next? **(Tammy, 26, Youth guide and kitchen hand)**.

The emotional needs of mothers living in poverty are set as a heavy burden on young women's shoulders. The mother's dependency generated by the meagre state welfare support becomes the daughter's responsibility. Without Tammy's contribution to household expenses, the mother won't make ends meet. The findings expose the nature of the neo-liberal ideology that assumes families and specifically mothers in poverty will be economically self-sufficient, creating a material and emotional void on mother's side which the daughters are expected to fill. The scarcity and lack of external support for mothers, deprive daughters of their moratorium earlier than their fellow middle and upper-class young adults. What stands out in these narratives of emotional debt is that they were only shared by daughters. None of the mothers spoke of their emotional dependence on their daughters which could imply to their discomfort in having to rely on their young adult daughters as found in previous research on intra-family support (Offer, 2020). The simultaneous play of mothers' entitlement and

daughters' resentment, in mothers-daughters' relationship, exposes reciprocity as an important boundary clarifying the meaning of emotional debt in the process of reproducing working class female young adults' class position.

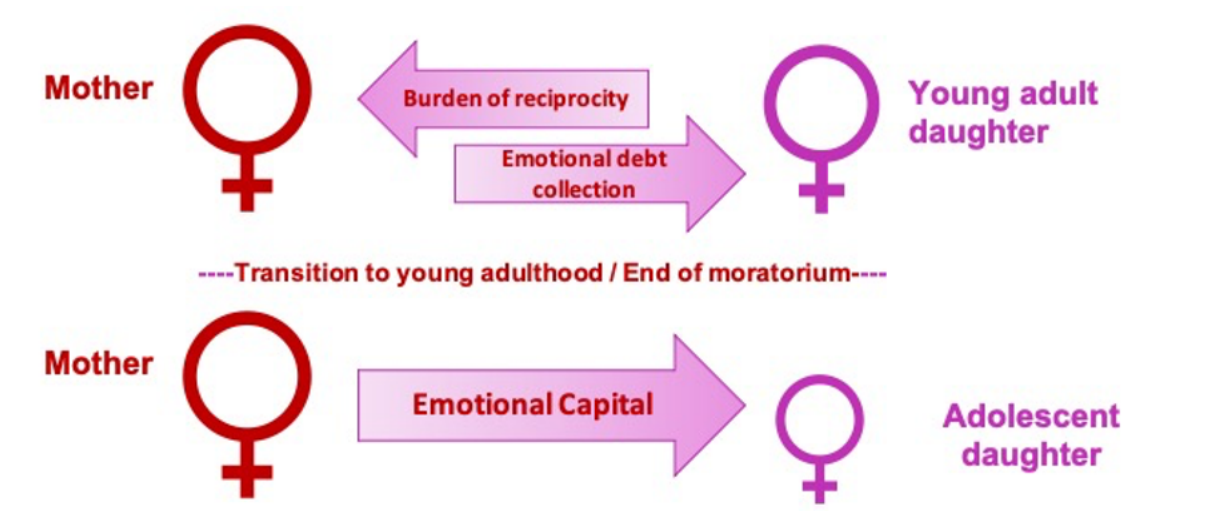

Figure 1: The figure shows the change in dynamics between mother and daughter in terms of emotional involvement and support. While during daughter's adolescent years, mothers' devotion of emotional capital is one-way, when daughters make the transition to young adulthood mothers claim an emotional debt causing their daughters a burden of reciprocity

Discussion

Previous research on mothers' investment of emotional capital in their children's educational and occupational development has been mostly focused on young children (Gillies, 2006, Reay, 1998, 2000, 2004) and adolescents (Co-author et. al, 2019). It has been conceptualized as a one-way process where mothers' emotional work is devoted to building and strengthening their children's resilience to cope and thrive in educational and occupational settings. We adopted the concept of emotional capital to study the contribution of mother-daughter relations to the occupational development of young women in the context of social marginality. Applying an intergenerational lens with both mothers and daughters' perspectives, we elicited a social process indicating a shift which occurs with the daughters' transition from adolescence to young adulthood. We found that on the emotional level, daughters still struggle to hold on to their position as children who deserve their mothers' support while their mothers living in poverty, no longer validate their position. Instead,

mothers accelerate daughters' transition from adolescence to young adulthood, marking a critical turn in the mother-daughter relations: From relations characterized by one-way emotional capital passed on from mothers to daughters as defined by Reay (1998, 2000, 2004), to relations organized by mothers' expectation around the norm of reciprocity (Gouldner, 1960). Building on the translation of emotional processes into the economic term 'capital', and listening closely to both mothers demand for reciprocity and the descriptions of its' burdensome weight on daughters' shoulders, we took the analysis a step forward and translated mothers' demand for reciprocity as debt collection - namely, the emotional involvement invested in their daughter's wellbeing and development, is perceived by the mothers as a debt which daughters are expected to pay back.

Although Reay (1998; 2000; 2004), Gillies (2006) and Co-author et al. (2019) analysed the unique characteristics of mothers' investment of emotional capital from a working class vantage point, their focus on young children and adolescents, who are still enjoying the privileges of a moratorium, allowed them to ignore the possibility that children might be sources of emotional support to their mothers too. Our data illustrate that such a one-way transmission of emotional capital is not possible at the intersection of poverty and young adulthood. Rather, we show that while mothers continue to transfer emotional capital to their young adult daughters, they begin to demand reciprocity from their daughters creating an inter-dependence saturated in feelings of anger, resentment and guilt.

The negative feelings arising in the daughter following her mothers' demand for reciprocity resonate previous studies on women's social support networks in the context of economic scarcity. These studies (Dominguez and Watkins, 2003; Nelson, 2005; Offer, 2012) have pointed to the 'norm of reciprocity' (Gouldner, 1960) or 'the work of sociability' (Nelson, 2005) within networks of support and each members' ability to return support to fellow members. An imbalance between giving and taking has been conceptualized as the 'burden of

reciprocity' (Offer, 2012) and has been known to cause refrain from networks of support for the fear of either not having enough resources to give back or, not getting enough in return. We argue that while the transfer of emotional capital from middle-upper class mothers to their children serves for the accumulation of human capital, far beyond adolescence as was recently showed (Leonard et al., 2016; Wong, 2020), in working class context, the toll of poverty on mothers' shoulders, both materially and socially, turns into daughters' obligation to their mothers. Daughters are thus expected to simultaneously function within two different value systems: Familism (co-author et al, 2011) namely, the commitment to be there for their mothers, supporting her material and social needs as well as showing her love and empathy, especially as mothers' ability to access these elsewhere becomes limited when in poverty (Lister, 2004); and Individualism (Howard, 2007) namely, focusing on their own occupational development objectives by ignoring any interruptions on their way.

The findings of this study tell us much about the social definitions of childhood and the social moratorium where children are exempt from adult roles. More specifically it unravels the class distinctions within these definitions, unveiling the 'waithood' (Cuzzocrea, 2019) period available to young adults of the middle and upper-class as opposed to the sharp transition to adulthood and adult responsibilities for the working class and those living in poverty. The scarcity and lack of state support for mothers' material and emotional needs generate a demand on daughters to give up their moratorium earlier and to pay back their emotional debt to their mothers.

The limitation of the study lies in the absence of a time dimension through daughters' adult years which would allow to uncover whether mothers' emotional capital transformed into educational and occupational profits and general wellbeing despite the burden of reciprocity. Following, future research should examine adult daughters' long-term perspective on mother-daughter inter-dependency and should investigate their interpretation of the circumstances

when taking care of their mothers' needs was a barrier to their personal development, as opposed to times where it might have served to prepare them for adult life.

The main contribution of this paper lies in its' interpretation of the conversion of emotional capital into debt collection within mother-young adult daughter relations in the context of poverty.

As for policy recommendations, the findings suggest the need to develop programs and services, as well as to allocate funds to mothers in poverty, even when their children are beyond the age of 18. This will reduce the burden from young adult daughters and allow them to invest their resources in educational and occupational development and their personal growth.

Bibliography

Arnett, Jeffrey J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.

<https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.5.469>

Arnett, Jeffrey Jensen. (2007). Emerging Adulthood : What Is It,, and What Is It Good For ?

Child Development Perspectives, 1(2), 68–73. <https://doi.org/10.1111/j.1750->

8606.2007.00016.x

Athamneh, S., & Benjamin, O. (2019). Education as weapon: poverty and school for Palestinian adolescent girls living in Israel. *Gender and Education*, 0(0), 1–17.

<https://doi.org/10.1080/09540253.2019.1685655>

Benish, A. (2018). The privatization of social services in Israel. *The Privatization of Israel:*

The Withdrawal of State Responsibility, 173–200. <https://doi.org/10.1057/978-1-137->

58261-4_8

Benjamin, O., Bernstein, D., & Motzafi-Haller, P. (2010). Emotional politics in cleaning

work: The case of Israel. *Human Relations*, 64(3), 337–357.

<https://doi.org/10.1177/0018726710378383>

Brannen, J., Parutis, V., Mooney, A., & Wigfall, V. (2011). Fathers and intergenerational transmission in social context. *Ethics and Education, 6*(2), 155–170.

<https://doi.org/10.1080/17449642.2011.622986>

Bucx, F., van Wel, F., & Knijn, T. (2012). Life course status and exchanges of support between young adults and parents. *Journal of Marriage and Family, 74*(1), 101–115.

<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00883.x>

Bynner, J. (2005). Rethinking the youth phase of the life-course: The case for Emerging Adulthood? *Journal of Youth Studies, 8*(4), 367–384.

<https://doi.org/10.1080/13676260500431628>

Cheng, Y. P., Birditt, K. S., Zarit, S. H., & Fingerman, K. L. (2015). Young Adults' Provision of Support to Middle-Aged Parents. *Journals of Gerontology - Series B Psychological Sciences and Social Sciences, 70*(3), 407–416.

<https://doi.org/10.1093/geronb/gbt108>

Clampet-Lundquist, S. (2013). Baltimore Teens and Work: Gendered Opportunities in Disadvantaged Neighborhoods. *Journal of Adolescent Research, 28*(1), 122–149.

<https://doi.org/10.1177/0743558412457815>

Côté, J. E. (2007). Emerging Adulthood as an Institutionalized Moratorium: Risks and Benefits to Identity Formation. *Emerging Adults in America: Coming of Age in the 21st Century.*, 85–116. <https://doi.org/10.1037/11381-004>

Cottingham, M. D. (2016). Theorizing emotional capital. *Theory and Society, 45*(5), 451–470. <https://doi.org/10.1007/s11186-016-9278-7>

Cuzzocrea, V. (2019). Moratorium or waithood? Forms of time-taking and the changing shape of youth. *Time and Society, 28*(2), 567–586.

<https://doi.org/10.1177/0961463X18763680>

- Daly, M. (2011). What adult worker model? A critical look at recent social policy reform in Europe from a gender and family perspective. *Social Politics*, 18(1), 1–23.
<https://doi.org/10.1093/sp/jxr002>
- Dodson, L., & Dickert, J. (2004). Girls' Family Labor in Low-Income Households: A Decade of Qualitative Research. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 318–332.
<https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.0005.x>
- Fingerman, K. L., Cheng, Y., Tighe, L., Birditt, K. S., & Zarit, S. (2012). Early Adulthood in a Family Context. *Early Adulthood in a Family Context*. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-1436-0>
- Fraser, Nancy; Gordon, L. (1994). Genealogy of Dependency: Tracing a keyword of the U.S. welfare state. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 19(2).
- Furlong, A., Goodwin, J., O'connor, H., Hadfield, S., Hall, S., Lowden, K., & Plugor, R. (2018). Young people in the labour market: Past present and future. In *Routledge*.
- Furstenberg, F. (2010). *On a New Schedule : Transitions to Adulthood and Family Change*. 20(1), 67–87.
- Gillies, V. (2006). Working class mothers and school life: Exploring the role of emotional capital. *Gender and Education*, 18(3), 281–293.
<https://doi.org/10.1080/09540250600667876>
- Gonick, M. (2006). Between 'Girl Power?' and 'Reviving Ophelia?': Constituting the Neoliberal Girl Subject. *NWSA Journal*, 18(2), 1–23.
<https://doi.org/10.2979/nws.2006.18.2.1>
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. In *American Journal of Sociology* (Vol. 78, Issue 6, pp. 1360–1380). <https://doi.org/10.1086/225469>
- Hanson, S., & Pratt, G. (1995). Gender, work, and space. In *International studies of women and place*. <https://doi.org/10.2307/622939>

- Hardgrove, A., McDowell, L., & Rootham, E. (2015). Precarious lives, precarious labour: family support and young men's transitions to work in the UK. *Journal of Youth Studies*, 6261(July 2015), 1–20. <https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1020933>
- Hartnett, C. S., Furstenberg, F. F., Birditt, K. S., & Fingerman, K. L. (2013). Parental Support During Young Adulthood: Why Does Assistance Decline With Age? *Journal of Family Issues*, 34(7), 975–1007. <https://doi.org/10.1177/0192513X12454657>
- Heath, S., & Calvert, E. (2013). Gifts, Loans and Intergenerational Support for Young Adults. *Sociology*, 47(6), 1120–1135. <https://doi.org/10.1177/0038038512455736>
- Hendry, L. B., & Kloep, M. (2007). Conceptualizing Emerging Adulthood: Inspecting the Emperor's New Clothes? *Child Development Perspectives*, 1(2), 74–79. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00017.x>
- Hendry, L. B., & Kloep, M. (2010). How universal is emerging adulthood? An empirical example. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 169–179. <https://doi.org/10.1080/13676260903295067>
- Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. (2003). *The Contribution of Social Support to the Economic Status and Daily Coping of Former and Current Welfare Recipients*. 2003, 43.
- Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. (2005). The contribution of social support to the material well-being of low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 122–140. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00010.x>
- Hill Collins, P. (2016). Shifting the center: Race, class and feminist theorizing about motherhood. In E. Nakano (Ed.), *Mothering: Ideology experience and...*
- Holdsworth, C. (2007). Intergenerational inter-dependencies: Mothers and daughters in comparative perspective. *Women's Studies International Forum*, 30(1), 59–69. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2006.12.005>

- Kalleberg, Arne, L. (2011). *Good Jobs bad jobs*.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Kalleberg, A. L. (2009). Precarious Work,, Insecure Workers : in Transition Employment Relations. *American Sociological Review*, 74(1), 1–22.
- Lareau, A., & Cox, A. (2011). Social class and the transition to adulthood. *Social Class and Changing Families in an Unequal America*, 134–164.
- Lavee, E. (2016). The neoliberal mom: how a discursive coalition shapes low-income mothers' labor market participation. *Community, Work and Family*, 19(4), 501–518.
<https://doi.org/10.1080/13668803.2015.1078288>
- Lavee, E., & Benjamin, O. (2016). “I’ve Got No Choice”: Low-Income Mothers’ Emotional Management of Caring Crisis. *Journal of Family Issues*, 37(7), 997–1021.
<https://doi.org/10.1177/0192513X14529431>
- Lavee, E., & Offer, S. (2012). “If you sit and cry no one will Help you”: Understanding Perceptions of Worthiness and Social Support Relations among Low-Income Women under a Neoliberal Discourse. *Sociological Quarterly*, 53(3), 374–393.
<https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2012.01240.x>
- Lavee, E., & Strier, R. (2019). Transferring emotional capital as coerced discretion: Street-level bureaucrats reconciling structural deficiencies. *Public Administration*, 97(4), 910–925. <https://doi.org/10.1111/padm.12598>
- Majamaa, K. (2011). Dismissed intergenerational support? New social risks and the economic welfare of young adults. *Journal of Youth Studies*, 14(6), 729–743.
<https://doi.org/10.1080/13676261.2011.588942>
- McRobbie, A. (2007). Top girls? *Cultural Studies*, 21(4–5), 718–737.
<https://doi.org/10.1080/09502380701279044>
- Meeus, W., van de Schoot, R., Keijsers, L., & Branje, S. (2012). Identity Statuses as

- Developmental Trajectories: A Five-Wave Longitudinal Study in Early-to-Middle and Middle-to-Late Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(8), 1008–1021.
<https://doi.org/10.1007/s10964-011-9730-y>
- Miller, P. (2012). Do Australian Teenagers Work? Why We Should Care. *Feminist Economics*, 18(4), 1–24. <https://doi.org/10.1080/13545701.2012.731514>
- Montañés, P., de Lemus, S., Bohner, G., Megías, J. L., Moya, M., & Garcia-Retamero, R. (2012). Intergenerational Transmission of Benevolent Sexism from Mothers to Daughters and its Relation to Daughters' Academic Performance and Goals. *Sex Roles*, 66(7–8), 468–478. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-0116-0>
- Newman, K. S. (2009). *No shame in my game* (Issue 137).
- Offer, S. (2020). “That’s How Family Is: We Take, Give, and Give Back”: Low-Income Mothers’ (In)ability to Rely on Kin at the Intersection of Familism and Individualism. *The Sociological Quarterly*, 00(00), 1–20.
<https://doi.org/10.1080/00380253.2020.1756522>
- Offer, S., Sambol, S., & Benjamin, O. (2010). Learning to negotiate network relations: social support among working mothers living in poverty. In *Community, Work & Family* (Vol. 13, Issue 4, pp. 467–482). <https://doi.org/10.1080/13668803.2010.506026>
- Padavic, I. (2005). Laboring under Uncertainty: Identity Renegotiation among Contingent Workers. In *Symbolic Interaction* (Vol. 28, Issue 1, pp. 111–134).
<https://doi.org/10.1525/si.2005.28.1.111>
- Reay, D. (1998). *Class work: Mothers’ involvement in their children’s primary schooling*.
http://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=JAFyB3PKm-AC&oi=fnd&pg=PR8&dq=Class+Work:+Mothers%2527+Involvement+in+their+Children%2527s+Primary+Schooling&ots=o6zZJZX7N&sig=7YvWIo5q2HNPs_dAfkZs3GomGc

- Reay, D. (2000). A useful extension of Bourdieu's conceptual framework?: Emotional capital as a way of understanding mothers' involvement in their children's education? *Sociological Review*, 48(4), 568–585. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00233>
- Reay, D. (2004). *Gendering Bourdieu 's concepts of capitals ? Emotional capital,, women and social class.*
- Regev-Messalem, S. (2013). Claiming Citizenship: The Political Dimension of Welfare Fraud. *Law and Social Inquiry*, 38(4), 993–1018. <https://doi.org/10.1111/lsi.12031>
- Ringrose, J. (2007). Successful girls? Complicating post-feminist, neoliberal discourses of educational achievement and gender equality. *Gender and Education*, 19(4), 471–489. <https://doi.org/10.1080/09540250701442666>
- Sage, R. A., & Johnson, M. K. (2012). Extending and Expanding Parenthood: Parental Support to Young Adult Children. *Sociology Compass*, 6(3), 256–270. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00446.x>
- Silverstein, M., Conroy, S. J., Wang, H., Giarrusso, R., & Bengtsor, V. L. (2002). Reciprocity in parent-child relations over the adult life course. *Journals of Gerontology - Series B Psychological Sciences and Social Sciences*, 57(1), 3–13. <https://doi.org/10.1093/geronb/57.1.S3>
- Small, M. L. (2009). Unanticipated Gains: Origins of Network Inequality in Everyday Life. In *Unanticipated Gains: Origins of Network Inequality in Everyday Life.* <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195384352.001.0001>
- Swartz, T. T. (2008). Family capital and the invisible transfer of privilege: Intergenerational support and social class in early adulthood. In *Social Class and transition to adulthood* (Issue 119, pp. 11–24). <https://doi.org/10.1002/cd>
- Tong, R. (2009). *Feminist thought - A more comprehensive introduction.*
- Vaadal, K., & Signe, R. (2021). ' It Feels Like Life Is Narrowing ' : Aspirational Lifestyles

- and Ambivalent Futures among Norwegian ‘ Top Girls..’ *Sociology*.
<https://doi.org/10.1177/0038038521997759>
- Vandecasteele, L. (2010). Poverty trajectories after risky life course events in different European welfare regimes. *European Societies*, 12(2), 257–278.
<https://doi.org/10.1080/14616690903056005>
- Vosko, L. F. (2000). *Temporary work: The gendered rise of a precarious employment relationship*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Vosko, L. F. (2010). *Managing the margins: Gender, citizenship and the intertional regulation of precarious employment*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Walker, C. (2015). ‘I Don’t Really Like Tedious, Monotonous Work’: Working-class Young Women, Service Sector Employment and Social Mobility in Contemporary Russia. *Sociology*, 49(1), 106–122. <https://doi.org/10.1177/0038038514530537>
- Walkerdine, V. (2003). Reclassifying upward mobility: Femininity and the neo-liberal subject. *Gender and Education*, 15(3), 237–248.
<https://doi.org/10.1080/09540250303864>
- Warr, D. J. (2005). Social networks in a “discredited” neighbourhood. *Journal of Sociology*, 41(3), 285–308. <https://doi.org/10.1177/1440783305057081>
- West, A., Lewis, J., Roberts, J., & Noden, P. (2017). Young Adult Graduates Living in the Parental Home: Expectations, Negotiations, and Parental Financial Support. *Journal of Family Issues*, 38(17), 2449–2473. <https://doi.org/10.1177/0192513X16643745>
- Wightman, P. D., Patrick, M. E., Schoeni, R. F., & Schulenberg, J. E. (2013). *Historical Trends in Parental Financial Support of Young Adults*.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=D0FAC88C1887F66405FABAB4444017CA?doi=10.1.1.412.2523&rep=rep1&type=pdf>
- Wong, Y. L. (2020). ‘Entitlement’ and ‘Legitimacy’ as emotional capital: living out class

through a critical educational failure by community-college students in Hong Kong. *Studies in Higher Education*, 0(0), 1–14.

<https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1776244>

Worth, N. (2015). Feeling precarious: Millennial women and work. *Environment and Planning D: Society and Space*, 1–16. <https://doi.org/10.1177/0263775815622211>

Zion-Waldoks, T. (2015). Politics of Devoted Resistance: Agency, Feminism, and Religion among Orthodox Agunah Activists in Israel. *Gender and Society*, 29(1), 73–97.

<https://doi.org/10.1177/0891243214549353>

שינויים חברתיים-כלכליים המתרחשים מזה כמה עשורים ברמה הגלובאלית הובילו לשינויים לרעה בהתנסויות התעסוקתיות של רבים מתוך הקטגוריה של בוגרים צעירים (young adults) בשוקי העבודה במדינות המתועשות (al., 2002; Furlong & Cartmel, 2007; Bluestein et). שינויים אלה כוללים למשל הסדרי העסקה בלתי יציבים וחוסר שליטה במרכיבי המשרה לצד שכר נמוך והיעדר תנאים סוציאליים (Kalleberg, 2011; Leonard & Wilde, 2019).

רוב הספרות המתמקדת בשוק העבודה הצעיר (youth labour market) (Furlong et al., 2018; Leonard & Wilde, 2019) מתייחסת לבוגרים צעירים כקבוצה דורית כוללת וממעטת לעסוק במשמעויות של קטגוריות זהות אחרות ובמיוחד ממעיטה לעסוק באופן שבו מגדר מתבטא בחוויות העבודה. עם זאת, מספר מצומצם של מחקרים בחנו את החסמים והקשיים הייחודיים לנשים צעירות בשוק העבודה והראו כי עול הטיפול בבני משפחה (חולים או ילדים), השתייכות לקבוצות אתניות מודרות, מגורים באזורים המאופיינים בעוני וחוויות עבר פוגעניות מובילים להשתתפות נמוכה (Escott, 2012; Pavetti & Acs, 2001) ולפוגענות חוזרת בשוק העבודה. הספרות מצביעה על כך שנשים צעירות מתמודדות עם הפוגענות והחסמים הללו בהתבסס על משאבים סימבוליים של יצירת משמעות ויציקת ערך חיובי לעבודה על אף התנאים הירודים בה (Walker, 2015) או לחילופין בהתבסס על תמיכה מטריאלית מצד בני משפחה, דבר המאפשר הימנעות מהסדרי העסקה בעייתיים (Worth, 2015).

תמיכה מטריאלית וכלכלית מצד הורים היא נושא מרכזי בכתיבה על תקופת הצעירות והוא עולה כחלק מהדיון אודות התעצמותה העכשווית של התלות של צעירים בוגרים בהוריהם בשל אי היציבות ואי הביטחון בחייהם. גוף ידע זה מבוסס ברובו על משפחות במעמד הביניים-גבוה ולכן הוא מניח הימצאותם של פריווילגיות ומשאבים שאינם בהישג ידן של משפחות מעמד העובדים או בעוני, דבר המוביל לכך שהורות בעוני נבחנת ב"מודל חסר" (Gillies, 2006). לאחרונה מעט מחקרים התייחסו לצורות התמיכה של הורים במעמד העובדים ובעוני (Hardgrove et al., 2015; Leonard & Wilde, 2019; Swartz, 2008) אך אלה התעלמו מהאופן שבו צורות תמיכה אלה לא רק תורמות למצבם של צעירות וצעירים אלא גם עלולות לגבות מהם מחירים. מעבר לכך, המחקרים ברובם מתייחסים ליחידה ההורית ההטרונורמאטיבית ואינם בוחנים תמיכה במסגרת סוגי הורות מגוונים ובכלל זה תמיכה מצד הורה אחד בלבד – האם.

בעוד ספרות ענפה נכתבה אודות פגיעותם של בוגרים צעירים בשוק העבודה של תקופתנו ואודות הקשיים עמם מתמודדים בשלבי המעבר מנערות לבגרות (McDonald, Shildrick & Mason, 2001; Silva, 2013), ולמרות שמחקרים רבים עוסקים בתלות המתמשכת של צעירים בוגרים בהוריהם ובתמיכה

ההולכת וגדלה בשלב זה (Hardgove et al., 2015; Newman, 2012), הספרות מיעטה לעסוק באופן שבו פגיעות זו מתקיימת בהצטלבות שבין מגדר, מעמד וגיל. במילים אחרות, ההתייחסות לתרומה של יחסי אמהות-בנות בוגרות צעירות, להבדיל מהמונולטיטיות המיוחסת לקטגוריה הורים-ילדים בוגרים, ולמשמעויות של היחסים ביניהן בתוך מרחב של עוני ושוליות חברתית טרם נבחנה בספרות. במובן זה הספרות עד כה התעלמה מהאפשרות שבין אמהות ובנות בעוני ושוליות חברתית, נוצרים סוגי תמיכה ייחודיים המעוגנים במבנה ההזדמנויות. מעבר לכך, לצד התמיכה והרווחים הפוטנציאליים שיחסים אלו עשויים לייצר טרם נבחנו המחירים שיחסים כאלה, עלולים לגבות מהבנות.

על מנת להתייחס לחסרים אלו בספרות בשדה, ובמיוחד על מנת לאפשר העמקת ההבנה לגבי מערך המשאבים והחסמים המתקיים עבור צעירות בוגרות המתגוררות עם אמהותיהן בהקשר של שוליות חברתית ועוני חומרי, המחקר התמקד בשאלות הבאות:

מהי התרומה של יחסי אמהות-בנות לחיי העבודה וההתפתחות המקצועית של נשים צעירות בשוליות מרובה?

שאלה כללית זו הובילה ל-2 סוגים של שאלות ממפות:

שאלות הקשורות ליחסי תמיכה:

1. כיצד התמיכה מתקיימת במרחב הביתי-משפחתי ובמרחב הציבורי-ארגוני?
 2. כיצד באה התמיכה לידי ביטוי בשלב הנערות של הבת אל מול שלב הבגרות הצעירה?
- שאלות הקשורות להתנסויות תעסוקתיות שלהן:**
3. מהן החוויות התעסוקתיות של אימהות ובנות המשתייכות לקבוצות בשולי החברה הישראלית?
 4. כיצד הן חוות את הפוגענות של התעסוקה שלהן?

ממצאי המחקר כפי שהוצגו בשלושת המאמרים חושפים יחסי תמיכה בין אמהות ובנות **כמתקיימים**

על רצף שנע בין תמיכה חד-כיוונית מהאם לבת לבין תלות-תמיכה הדדית בין שתיהן. דינאמיות זו ביחסים בין האם לבתה עלתה במחקר כתוצר של שני מעברים טמפוראליים: האחד, מעבר אישי-גילאי בין תקופת הנערות של הבת לבין תקופת הבגרות הצעירה שלה, והשני, מעבר פוליטי-היסטורי במאפייניה של מדינת הרווחה. שני המעברים הללו עלו במחקר בתוך הקשר של עוני ושוליות חברתית. כמו-כן, המתודה הבין דורית אותה יישמתי בהשראת מחקרה של בראנן (Brannen, 2006; 2011), העמיקה את ההבנה לגבי המאמצים שנעשו ונעשים על-ידי האם והבת במרחבים השונים - אל מול המדינה, ארגונים ציבוריים, הקהילה והסביבה הקרובה וכחלק מהיחסים האישיים ביניהן, ואת האופן שבו מאמצים אלה תורמים להתפתחות המקצועית של הבת ולחוויותיה בשוק העבודה, לצד המחירים של מאמצים אלה.

על מנת להציג את תרומתו התיאורטית הרחבה של תהליך חברתי זה, אציג תחילה את תרומתו האנאליטית של כל אחד מהמאמרים בנפרד ואראה כיצד אלה נשזרות יחד לכדי מודל תיאורטי של תלות-תמיכה הדדית בבגרות הצעירה המבליט את נתיבי ההתפתחות ביחסים בין אמהות ובנותיהן המתמודדות עם אתגר התפתחותן כאזרחיות עצמאיות (הלמן, 2013).

מתוך נקודת מבט ביקורתית על מיעוט ההתייחסות בספרות לעבודת אמהות בהקשר של הנגשת משאבים בארגוני רווחה, עלה הטיעון המבאר את משמעותה של עבודת אמהות ומשוקעות ארגונית של אמהות בעוני ושוליות חברתית כמשאב בתהליכי ההתפתחות המקצועית של בנותיהן. זאת כפי שמציג המאמר הראשון: **”Anticipated gains: Motherwork, organizational brokerage and young women’s occupational development”**

ניתוח דרכי הפעולה של אמהות בבואן להתניע יחסי תמיכה בשירותי עזרה קהילתיים-ציבוריים שהופכים לאורך השנים למקור למשאבים קריטיים להתפתחות המקצועית של בנותיהן – הבוגרות הצעירות, חשף העברה בין דורית של משאב משלבים מוקדמים בחיי המשפחה לשלב הנוכחי. מצאתי כי בתוך הקשר של עוני ושוליות חברתית ובעיקר בשנות גידול הילדים הראשונות, ותוך כדי התמודדות אמהות עם מצבי חירום ומשברים משפחתיים קריטיים, הן מייצרות יחסי תמיכה עם ארגוני תמיכה קהילתיים-ציבוריים. היחסים עם ארגונים אלה, על אף שהותנעו לטובת סיוע בהתמודדות עם בעיה ספציפית, הופכים עם השנים למה שסמול כינה, **משוקעות ארגונית** (Small, 2009) – ובפועל, לקשר מתמשך בין האם לבין הארגונים. קשר זה התברר בניתוח כמרכזי להנגשת משאבים נחוצים לחיי היום-יום, אותם הצעתי לראות כתוצר של **עבודת אמהות** (Hill-Collins, 2016) ארוכת טווח. כלומר, השקעת משאבים מצד האם, בבניית צורה ספציפית זו של הון חברתי, גם במצבי שגרה שמטרתה תחזוק הקשרים הללו, ציידה את האם ביכולת לתמוך בבתה בדרכים שטרם זכו לתשומת לב מספקת.

מכאן שפרספקטיבה בין-דורית מתבררת כרבת ערך וכמאפשרת הבנה של תרומת המשוקעות הארגונית בחייה של הבת וכן הבנת תרומתה ליחסים שבין הבנות ובוגרות צעירות, לבין ארגוני תמיכה קהילתיים-ציבוריים. יחסים אלה סבבו סביב קידום השאיפות הלימודיות והתעסוקתיות של הבנות כמו למשל, תכניות לקידום לימודים ותעסוקה, סיוע בהשגת מלגות לימודים, חשיפה למשרות פוטנציאליות וכיוצא בזה. תהליך הנגשת המשאבים שסמול תאר כבלתי צפוי תוך שהוא מדגיש הנגשת מידע, התברר כרחב הרבה יותר וכמתבסס על עבודת אמהות מכוונת וארוכת שנים. במילים אחרות, בעוד אמהות נעזרו בארגוני תמיכה קהילתיים-ציבוריים במצבי חירום ומשבר ותיארו יחסים שניתן להגדיר כהון חברתי השרדתי (coping social capital); בנותיהן ניצלו לטובה קשרים אלה לטובת התפתחות אישית, לימודית ותעסוקתית ותיארו יחסים שנדמים יותר למה שגרנובטר (Granovetter, 1973) וגם וור (Warr, 2005) הגדירו כיחסים חברתיים מגשרים (bridging social ties).

לעומת הנטייה הרווחת בספרות לבחון הורות בעוני ב"מודל חסר" (Gillies, 2006), כלומר בסיס הנעדר בה, משולש התמיכה שבין האמהות, הבנות והארגונים איפשר לסמן את חשיבותה של עבודת האמהות בתהליך השגת המשאבים הארגוניים – הן במצבי חירום משפחתיים והן לטובת התפתחותה המקצועית של הבת.

תהליכי התפתחות מקצועית והתמודדותן של נשים צעירות עם הפוגענות של שוק העבודה ניזונים בדרך כלל כחלק מדיון רחב על האתגרים העומדים בפני צעירות וצעירים כקבוצה דורית ומראים כי על מנת להתמודד עם אי הוודאות ואי היציבות של שוק העבודה נשענים צעירות וצעירים על תמיכה מטריאלית מהוריהם. הפניית המבט לחייהן של נשים צעירות שחיות בעוני ושוליות חברתית אפשרה לגלות דרכי התמודדות נוספות כפי שעלו במאמר השני שכותרתו: **"The material and symbolic in young women's negotiation of precarious employment: The case of Israeli service and care sector"**

ניתוח הנראטיבים של הצעירות אודות חוויות התעסוקה שלהן הנכיחה את אופי הפוגענות שהן חוות במסגרת עבודתן. פוגענות זו אופיינה בחוסר שליטה על תהליכי העבודה, בהפרה של חוקי עבודה, ובהתנהגות משפילה מצד לקוחות ומקבלי שירות. מצאתי, כי אל מול פוגענות זו גייסו הצעירות שילוב של משאבים מטריאליים ומשאבים סימבוליים כפרקטיקות התמודדות. כלומר, המחקר הראה כי בדומה לצעירות וצעירים במעמד הביניים (Newman, 2012), גם צעירות שחיות בעוני ושוליות חברתית נעזרות במשאבים המטריאליים של אמהותיהן ובעיקר ביכולת לגור בביתן על מנת להתמודד עם אי הביטחון בשוק העבודה. לצד זאת עלתה בניתוח אבחנה בין משאבים סימבוליים המשמשים את הצעירות בבואן לשאת את התנאים הרעים במקום העבודה ולהתמיד בה על אף הפגיעה. משאבים אלה כללו למשל את היכולת של צעירות לדמיין את עצמן במשרה טובה יותר בעתיד, לעומת משאבים אחרים כמו, ידע תרבותי-חברתי על זכויות עובדים והגנה מטעם המדינה, המשמשים בסיס לפעולת התנגדות לתנאים אלה. במובן זה, המאמר מרחיב את הדיון על שוליות ודיכוי כמצבים דינאמיים (Anthias, 2020) ומזקק את ההזדמנויות שמאפשרות תזוזה, גם אם קלה, בין תחושת נחיתות לבין תחושת זכות במרחב תעסוקתי פוגעני.

ניתוח משאבי התמיכה להתמודדות עם תעסוקה פוגענית, התקיים כחלק מניתוח רחב של יחסי התמיכה המתקיימים בן אמהות ובנות בהקשר של עוני ושוליות חברתית ומתוך עמדה הרואה באם לא רק ממלאת צרכים של הבת (Gillies, 2006; Reay, 1998; Walkerdine & Lucey, 1989) אלא גם סובייקט עם צרכים משל עצמה (Lawler, 2002). עמדה זו איפשרה לחשוף כי יחסי הרגש בין אמהות ובנות בהקשר של עוני ושוליות חברתית עוברים שינוי במעבר של הבת מהיותה נערה להיותה אישה צעירה - מתמיכה חד-כיוונית

מהאם לבת ל'תלות-תמיכה' הדדית כפי שעולה במאמר השלישי שכותרתו: **“Emotional debt?”**
**Understanding emotions in mother - young adult daughter relations in the context of
poverty and social marginalization”**

המתודה הבין-דורית והמיקוד של המחקר בעבר ובהווה אפשרו אבחנה בין יחסי רגש בתקופת הנערות של הבנות כמאורגנים סביב ההמשגה של הון רגשי (Reay, 1998) כלומר, השקעה חד-כיוונית של משאבי רגש מהאם לבת שמטרתם פיתוח חוסן ותמיכה בבת במצבים של מצוקה וקושי; לבין יחסי רגש בתקופת הבגרות הצעירה של הבנות המאורגנים סביב יחסי תמיכה חברתית ונורמת ההדדיות (Gouldner, 1960). במילים אחרות, לא רק השקעה של משאבי רגש מצד האם אלא גם דרישה מצדה לתמיכה רגשית ולהדדיות. המחקר מרחיב את הדין אודות הון רגשי ומראה כי בהצטלבות שבין מעמד (עוני) מגדר (אמהות-בנות) וגיל (בגרות צעירה) העברת הון רגשי מאמא לבת מייצרת לא רק רווחים עבור הבת אלא גם מחירים שהיא נדרשת 'לשלם' בחזרה.

5.1 סיכום

מפרספקטיבה פמיניסטית שאלת היחסים שבין הורים לילדיהם הבוגרים (Bucx et al., 2012; Cheng et al., 2015; Fingerman et al., 2012), בהקשר של עוני ושוליות חברתית, מחייבת התמקדות בעבודת אמהות, כמשתנה במהלך החיים. נוכח מדיניות נאו-ליברלית הדורשת מהורים (גם אלה מעוטי המשאבים) לקחת את האחריות שמועברת אליהם כאשר המדינה מצמצמת את השירותים והתמיכה בצעירות וצעירים (Majamaa, 2011), הפריזמה האנליטית של עבודת אמהות מצביעה על נתיבי תרומתן להתפתחות המקצועית של בוגרות צעירות החיות עם אמהותיהן. בה בעת, עבודת אמהות מתרחשת לצד מערך מצבים שבהם האם נזקקת לתמיכתה של הבת. כשצעירות בוגרות לוקחות על עצמן להיענות לצרכים רגשיים וחומריים של אמהותיהן התומכות בהן, עולה תמונה של תלות-תמיכה הדדית בין-דורית, אותה ניתן להמשיג כמשולש יחסים בין אמהות, בנותיהן הבוגרות צעירות, וארגוני תמיכה. משמעותה של **עבודת אמהות** במשולש יחסים זה מתבררת כ**משוקעת חברתית** – בארגונים, בקהילה ובמדינה. ארגוני התמיכה ונציגותיהם, לעיתים קרובות, עובדות סוציאליות, תלויים בעבודת האמהות שכן, רק באמצעות המידע המועבר דרכן, הם יכולים לממש את מטרת הנגשת המשאבים שלהם. במילים אחרות יחסי תלות-תמיכה הדדית מתקיימים גם בין האמהות והארגונים ואף בין הצעירות והארגונים. ללא זרימת מידע על שלושת צירי המשולש, אף אחד מהקודקודים, אינו יכול למצות את משמעות ההון החברתי-חומרי-תרבותי המגולם במשאבי התמיכה. בעוד עבור אמהות, בניית היחסים היא מימד בעבודת אמהות מתמשכת, עבור הארגונים, מדובר בעבודת מימוש מטרותיהם כארגוני רווחה. עבור הבוגרות הצעירות, המשולש מתברר כמורכב יותר, בעיקר רגשית, מאשר עבור האמהות או הארגונים:

עבורן, המשאבים המונגשים קריטיים להתפתחותן, שתיפגע באם לא תשכלנה ליישם ובה בעת, המחירים הרגשיים שהן נדרשות לשלם עבור יחסי התלות-תמיכה הדדיים, הם גבוהים ומעמסתם מכבידה על מימוש אותה מטרה עצמה. לו ארגוני הרווחה היו עומדים ביחסי התלות-תמיכה ההדדיים, בצורה מלאה יותר, ומפנים יותר משאבים לא רק לפרוייקטים שתכננו עבור צעירות אלא גם לפרוייקטים של תמיכה באמהות, ייתכן ומחירי ההשתתפות במשולש עבור הבוגרות הצעירות, לא היו גבוהים כלכך. תמונת התלות-תמיכה הדדית מתבארת עם ממצאי כל אחד מהמאמרים.

ראשית, כפי שעולה במאמר הראשון, משוקעותן של אמהות בארגוני תמיכה פותחת עבור בנותיהן הזדמנויות להתפתחות אישית, לימודית ותעסוקתית וחושפת אותן למשאבים שלא היו זמינים עבורן במרחב המשפחתי לבדו. יתרה מזאת ממצא זה מאתגר את שיח העוני והתלות הבין דוריים (Lewis, 1966) ומתווסף לכתיבה בסוציולוגיה של התרבות (Small, Harding & Lamont, 2010) המתנגדת להפרדה שבין תרבות למבנה בניתוח של מצבי עוני מתמשך, ומראה כי על אף שהתלות בשירותי הרווחה קיימת לא רק אצל האם אלא גם אצל הבת, ניתן להבחין כי מדובר בסוג אחר של צרכים שאינם קריטיים או משבריים אלא צורך בתמיכה בתהליכי התפתחות אישיים שמטרתם פיתוח עצמאות ורווחה אישית.

שנית, כפי שעולה במאמר השני, יכולתן של נשים צעירות להתנגד לפרקטיקות פוגעניות במקום עבודתן עולה כתוצר של ידע חברתי-תרבותי שמקורו במדיניות רווחה היסטורית, המצוי בקהילה ובסביבתן הקרובה של הצעירות אודות זכויות עובדים ומערכת ההגנה מטעם המדינה. אמהות שותפות ליצרתן והעברתן של ידע זה בהתבסס על קשריהן ארוכי הטווח עם שירותי רווחה ודרישתן להגנה חומרית-כלכלית מטעמה.

שלישית, כפי שעולה במאמר האחרון, יחסי הרגש בין אמהות ובנות בשוליות חברתית משוקעים בחוקי המדינה במובן זה שהם מבוססים על האופן שבו המדינה מגדירה מי נחשבים ילדים ומיהם בוגרים (קטן, 2009). כפי שמעידים הממצאים, יחסי הרגש משנים צורה מרגע שבנות עושות את המעבר מנערות לבגרות, כלומר כשהן עוברות את גיל 18. בשלב זה יחסי הרגש אינם עוד חד צדדיים אלא יחסיים שגם גובים מהבנות מחירים.

תמונת התלות-תמיכה הדדיות ביחסים בין אמהות ובוגרות צעירות מרחיבה את התיאוריה של וולקרדין ולוסי (Walkerdine & Lucy, 1989) אודות האם הרגישה (The sensitive mother) (עמ' 22), זו שאמורה לתת מענה לצרכים, לחנך ולתמוך בהתפתחות של בתה. בעזרת פרספקטיבה בין-דורית התברר כי ביחסי אמהות ובנות בוגרות בשוליות חברתית ובאקלים חברתי שבו מדינת הרווחה נסוגה ומצטמצמת, מתעצבת לצד האם הרגישה דמותה של ה'בת הרגישה' שבמקום להתמקד בצרכיה ובהתפתחותה האישית

בלבד, נדרשת להתמקד ולהיענות גם לצרכים של אמה. יתר על כן, תמונת התלות-תמיכה הדדיות העולה מתוך שלושת המאמרים מחדדת את הצורך בדיון מורכב ופולואידי אודות תהליך המעבר מתקופת הנערות לבגרות הצעירה. כלומר, לא ניתן עוד לדבר על מעבר לבגרות צעירה במושגים של מעבר מתלות כוללת בהורים לעצמאות כוללת של צעירות וצעירים; אלא, חוקרות וחוקרי צעירים נדרשים לחשוב על תקופת הצעירות כמעבר בין מצבים שונים של תלות-תמיכה הדדית-עצמאות-תלות הדדית (Holdsworth, 2007), המופיעים בו זמנית כתגובה לדרישה החברתית הניאו-ליבראלית שצעירות וצעירים יתנהלו באופן עצמאי ובלתי תלוי בעוד אותה אידיאולוגיה עצמה מזינה מדיניות ציבורית שמייצרת תנאי תעסוקה בשוק העבודה המגבילים מאד את האפשרות להתנהלות כלכלית עצמאית. בפועל, ניתן לומר כי המדיניות 'דוחפת' צעירות וצעירים להישענות ותלות בהוריהם. במילים אחרות, בהיעדר מערכת רווחה תומכת המשפחה מתפקדת כ'מכניזם פיצוי נסתר' כפי שטוענת מאגימה (Majamaa, 2011). טענתה של מאגימה אינה מתייחסת לשאלת התלות-תמיכה ההדדית שעלתה כאן: מהו מכניזם הפיצוי הנסתר בתנאי שוליות חברתית?: נשיאת נטל תלות האמהות על-ידי בנותיהן שבעצמן זקוקות לתמיכת אמהותיהן. בדרך זו, מחקר זה מפרק את משמעותה של 'תמיכה משפחתית' ומלמד כי הווייתן של נשים צעירות החיות בעוני ושוליות חברתית משוקעת הן בחוויות של תלות באמהותיהן ותמיכה מצדן והן בחוויה שאמהותיהן זקוקות להן והן מהוות עבורן מקור תמיכה גם כן. בפראפרזה על מאגימה (Majamaa, 2011) שביקרה את מדיניות הרווחה לצעירים בפינלנד, אני מאמצת את ההקבלה לגבי מערכת רווחה הולכת ומצטמצמת בישראל והדרישה מצד צעירות בעוני לתמוך באמהותיהן וטוענת כי בנות (daughters) מתפקדות כמכניזם פיצוי נסתר וממלאות את מקומה של המדינה בתמיכה באמהותיהן. כמו פירוק הקטגוריה של 'תמיכת המשפחה' כך גם פירוק ההנגדה בין תלות-עצמאות, מאפשרים לא רק ביקורת על המדיניות הציבורית העכשווית בישראל שדורשת מאזרחים באשר הם ובכלל זה מצעירות וצעירים להיות בלתי תלויים באחרים אלא, אף חושפים את הפרדוקסליות בכך שתלות בתקופתנו נתפסת כבעיה (Fraser & Gordon, 1994). זאת על אף שהדרך לגייס משאבים ולהשיג את המטרות המצופות מצעירות וצעירים כרוכה ביכולת להיתמך ולהיות תלויים באחרים..

5.2 מגבלות המחקר

למחקר מספר מגבלות. ראשית, המחקר עשה שימוש בפרספקטיבה בין-דורית שאפשרה חילוץ של נתונים במרחב טמפוראלי ממושך שכלל הן את העבר והן את ההווה בחיי אמהות ובנות. עם זאת, בהקשר של התפתחות מקצועית והשתלבות בשוק העבודה המחקר העלה כי תהליכים אלה דורשים הרבה זמן שכן רוב הצעירות נדרשו להשלים פערים שנפתחו בחיי הלימודים המקוטעים שלהן בבית הספר. לכן מגבלה מרכזית היא שהמחקר חסר פרספקטיבה של זמן ממושך בחיי הבגרות הצעירה של הבנות. פרספקטיבה

שהיתה מאפשרת להבין האם וכיצד מאמצי התמיכה של אמהות לצד מאמצי ההתפתחות של הבנות נושאים פרי במובן של השתלבות במשרות איכותיות בשוק העבודה. **שנית**, המחקר כלל אמהות ובנות יהודיות בלבד וייתכן כי בחינה של יחסי התמיכה בין אמהות ובנות מהחברה הערבית – נוצריות ומוסלמיות, הייתה מוסיפה עוד פרספקטיבות לאופן שבו יחסים אלה בידי ביטוי בתהליכי ההתפתחות המקצועית של הבנות.

5.3 מחקרי המשך

המחקר העלה מספר כיוונים למחקרי המשך. **ראשית**, חשוב כי מחקרים עתידיים יאמצו מתודולוגיה של מחקר אורך ויבחנו את האופן שבו 'עבודת אמהות' כפי שהיא משוקעת בארגונים חברתיים משמשת הגנה מפני התנסויות תעסוקתיות פוגעניות לאורך זמן וכיצד היא תורמת לניעות חברתית. **שנית**, ראוי שמחקרי המשך ירחיבו את בחינת היחסים בין הורים לילדים בוגרים תוך התייחסות לניואנסים מגדריים כך שתינתן אפשרות לבחון הבדלים בעבודת הורות בין אמהות לאבות וכמו-כן תתאפשר אבחנה בין דמיון ושונות ביכולת הפעולה (Agency) של כל אחד מהילדים אל מול החסמים העומדים בדרכם בתהליכי ההתפתחות המקצועית והמעבר לבגרות צעירה. **שלישית**, חשוב לערוך מחקר עתידי שמתמקד ביחסי תמיכה בין אמהות ובנות בחברה הערבית ולבחון את האופן שבו הקטגוריה האתנו-לאומית באה לידי ביטוי הן ביחסי התמיכה ביניהן והן בחוויות ההתפתחות המקצועית של שתייהן.

5.4 השלכות יישומיות

ראשית, ממצאי המחקר מעידים על הצורך לפתח תכניות ושירותים ולהקציב משאבים כלכליים לאמהות בעוני, גם כאשר ילדיהם חוצים את גיל 18. זאת מפני שמחקר זה מדגיש הן את הצורך של אמהות בתמיכה חברתית-רגשית והן את האופן שבו מגורים ממושכים בביתן של אמהות מעמיסים עליהן כלכלית (גם כאשר הבנות תורמות להוצאות משק הבית). **שנית**, על ארגוני תמיכה ושירותי רווחה לעצב פרקטיקות תמיכה ארגוניות שמבוססות על הבנה רחבה של צרכי משפחה, המתפרשים על תקופות זמן ארוכות, כאלה המאמצות מבט רב-דורי על המשפחה ולוקחות בחשבון מצבים וצרכים עתידיים מעבר לסיבה הראשונית לשמה פנתה המשפחה לעזרה.

6 ביבליוגרפיה

- איל-לובלינג, ר. (2014). 'שתי שפות את מדברת': תיעוד והמשגה של עבודה סוציאלית פמיניסטית בישראל. *עבודה גמר לשם קבלת תואר מאסטר בעבודה סוציאלית*. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- אלאור, ת. (2006). *מקומות שמורים: מגדר ואתניות במחוזות הדת והתשובה*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- בביץ, ע. והדר, ל. (2016). מקומן של אמהות בתהליך בחירת מסלול הקריירה של בנותיהן: מבט פסיכולוגי. *מגמות*, (2), 92-116.
- בוני נח, ח., נתן, שלי. ובן רפאל גלנטי, ס. (2018). *צעירים בישראל: מחקר ועבודת שטח*. קרן גנדיר, למחרב, המכללה האקדמית בית ברל, גוינט ישראל-אשלים.
- ברגר, ר. ושכטר, י. (1987). נערות במצוקה – קבוצה בצומת של סיכונים. *חברה ורווחה*, (4), 344-356.
- ברקוביץ', א. וקרומר-נבו, מ. וקומס, מ. (2013). גוף הידע המחקרי בישראל על נערות במצבי מצוקה: סקירה היסטורית מפרספקטיבה פמיניסטית. *חברה ורווחה*, לייג (1), 7-39.
- גולן, מ., קומס, מ. וקאי-צדוק א. (2008). לראות את האור, להאיר את החושך: תוכנית מנטורינג נערות למען נערות. בתוך מ. חובב, ח. מהל ומ. גולן (עורכים) *מסיכון לסיכוי – התערבויות טיפוליות בנוער עובר חוק ובצעירים במצוקה (עמ' 195-218)*. ירושלים: כרמל.
- גור, ע. (2008). *מופקרות: נשים בזנות*. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- הלמן, ש. (2013). כיצד קופאיות, מנקות ומטפלות סיעוד הפכו ליזמות: סדנאות מרווחה לעבודה וכינון העצמי הניאו-ליברלי. *סוציולוגיה ישראלית*, יד/2, 312-335.
- זעירא, ע., בבנישתי, ר. ורפאלי, ת. (2012). *צעירים פגיעים בתהליכי מעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות: דוח מחקר מסכם*. האוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת בר-אילן.
- יתד – התכנית הלאומית לצעירים וצעירות במצבי סיכון. www.yated.org. אוחר בתאריך 23 אפריל 2021.
- כאהן-סטרבצינסקי, פ., ואזן-סקרון, ל., נאון, ד., הדר, י., קונסטנטינוב, ו. (2014). *צעירים עובדים בישראל בעלי 12 שנות לימוד או פחות: השתלבות בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים*. דוח מחקר מכון ברוקדייל גוינט מאיירס.
- לוגסי ר., ופלד, ע. (2016). "אני לא עובדת עם נערות שהן ממש זונות": כיצד עובדות סוציאליות תופסות זנות ונערות בזנות. *חברה ורווחה*. ל/1, עמ' 91-112.
- לחובר, ע., וברק-ברנדס, ס. (2017). אם ובת וגוף ביניהן: שיח אמהות ובנותיהן המתבגרות על יופי ודימוי גוף בקאמפיין 'דאב' בישראל. בתוך: ע. לחובר, ע. פלד, ומ. קומס (עורכות). *נערות וגופן*. עמ' 66-85.

מור, מ. (2010). "לחזור - להתקדם" - משמעות היחידה לקידום נוער בחייהן של נערות. מניתוק לשילוב. 16. 10-42.

נגר-רון, ס. (2014). על דיבור, שתיקה ו"רפלקסיביות בזמן אמת" בראיונות עם נשים בעלות שוליות מרובה. בתוך: מ. קרומר-נבו, מ. לביא אג'אי וד. הקר (עורכות), מתודולוגיות מחקר פמיניסטיות (עמ' 112-133). הוצאת הקיבוץ המאוחד (מגדרים).

סידי ומ., קרומר-נבו, מ. (2020). החצר הנשית: פרקטיקה ביקורתית פמיניסטית בעבודה סוציאלית עם נערות ונשים צעירות ביפו. בתוך: מ. קרומר-נבו, ר. סטריאר, וע. וייס-גל (עורכים). *ביקורת בפעולה: פרקטיקות ביקורתיות בשדה החברתי בישראל*. עמ' 475-508. הוצאת רסלינג.

סידי, מ. (2009). *החצר הנשית: תיעוד והמשגה של פרקטיקה ביקורתית בעבודה סוציאלית עם נערות ונשים צעירות ביפו*. עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. פוגל-ביז'אווי, סלביה. (2020). האישי, הלאומי, הגלובלי – מבט עכשווי על משפחות

בישראל. מאזני משפט, כרך י"ג, 15-42.

פלגי-הקר, ע. (2006). *מאי-מהות לאימהות*. הוצאת עם עובד.

פלד, ע., לחובר, ע., וקומס, מ. (2017). מבוא: נערות וגוף בישראל: סקירת ספרות. בתוך: ע. לחובר, ע. פלד, ומ. קומס (עורכות). *נערות וגופן: מדברות, נוכחות, נסתרות*. עמ' 11-42. הוצאת: מאגנס, ירושלים.

פלדי, י. (2021). *מצגת ממצאים ראשוניים: מחקר הערכה תכנית יתד*. אוחזר מאתר יתד בתאריך 1 ספטמבר 2021.

פרידמן, א. (2011). מחוברות: אמהות ובנות. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

צבר-בן-יהושע, נ' (2001). *מסורות וזרמים במחקר האיכותני*. תל אביב: דביר.

צבר-בן-יהושע, נ' (1995). *המחקר האיכותני בהוראה ובלמידה*. תל אביב: מודן.

קומס, מ., רפאלי, ת., שומן-הראל, נ., ואיל-לובלינג, ר. (2020). דוח מדד הצעירות. מרכז רותם, המכללה האקדמית ספיר.

קומס, מ., רפאלי, ת., איל-לובלינג, ר., וחרמץ, ש. (2018). דוח מדד הצעירות. מרכז רותם, המכללה האקדמית ספיר.

קומס, מ. ופלד, ע. (2017). מישהו רואה אותי? המבט החברתי המפקח על נערות שברחו מביתן. בתוך: ע.

לחובר, ע. פלד, ומ. קומס (עורכות). *נערות וגופן: מדברות, נוכחות, נסתרות*. עמ' 160-181.

הוצאת: מאגנס, ירושלים.

- קומס, מ. (2006). חיפוש וקבלת עזרה אצל נערות שברחו מהבית. עבודת דוקטור. אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
- קרומר-נבו, מ. וקומס, מ. (2012). הצטלבות מיקומי שוליים : מסגרת מושגית לפרקטיקה של עבודה סוציאלית פמיניסטית עם נערות. חברה ורווחה, לב (3). עמ' 374-347.
- קרן, ע. ומייזלס, ע. (2018) החברה הכי טובה שלי : יחסים אולטרה קרובים בין אמהות ובנות מבוגרות בישראל. ביטחון סוציאלי. 103. 263-283.
- רמתי-דביר, א. (2017). שיחים הגמוניים והשיח החסר בקרב מורות לחינוך גופני לנערות. בתוך : ע. לחובר, ע. פלד, ומ. קומס (עורכות). *נערות וגופן : מדברות, נוכחות, נסתרות*. עמ' 113-134. הוצאת : מאגנס, ירושלים.
- רסנר, נ., זעירא, ע. (2014). נערות במצבי מצוקה קשים - סקירת ספרות. מכון חרוב, ירושלים.
- רפאלי, ת., קומס, מ., אלנאבלוסי, ר., שומן-הראל, נ., וסולד, א. (2021). דוח ביניים - חסמים להשכלה גבוהה אצל צעירות במצבי סיכון. אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- רפאלי, ת. (2021). דוח מסכם : חסמים לתעסוקה של נשים צעירות במצבי סיכון. אוניברסיטת בן גוריון בנגב, פורום ארגוני צעירות, קרן NCJW.
- שמעי, נ. (2021). "אני יודעת מה הכי טוב לי" : סגור עצמי של נערות וצעירות במצבי מצוקה וסיכון כפרקטיקה של מיצוי זכויות. בטחון סוציאלי, 113. 79-109.
- שמעי, נ. (2010). סיפורי עוף החול : נשיות בסיפורי חיים של נשים המתמודדות עם מחלת נפש. חיבור לקבלת תואר מוסמך. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- תקנון עבודה סוציאלית, מדיניות הטיפול בנערות, הוראות והודעות התע"ס מס' 17.1 (2008).
- Aassve, A., Billari, F. C., Mazzucco, S., & Ongaro, F. (2002). Leaving home: A comparative analysis of ECHP data. *Journal of European social policy*, 12(4), 259-275.
- Acker, Joan (2006). Inequality regimes: Gender, class and race in organizations. *Gender and Society*, 20(4), 441-464.
- Anthias, F. (2020). *Translocational Belongings: Intersectional Dilemmas and Social Inequalities*. Routledge.
- Apter, T. (1990). *Altered loves: Mothers and daughters in adolescence*. New York: St Martins Press Inc.

- Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging Adulthood : What Is It,, and What Is It Good For ? *Child Development Perspectives, 1*(2), 68–73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>.
- Arnett, J. J. (2016). The neglected 95%: Why American psychology needs to become less American. In A. E. Kazdin (Ed.), *Methodological issues and strategies in clinical research*. (pp. 115–132). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/14805-008>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist, 55*(5), 469.
- Baker, J. (2010). Great expectations and post-feminist accountability: young women living up to the ‘successful girls’ discourse. *Gender and Education, 22*(1), 1-15.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (Vol. 17). Sage.
- Benish, A. (2018). The privatization of social services in Israel. *The Privatization of Israel: The Withdrawal of State Responsibility, 173–200*.
- Bandelj, Nina. (2012). Relational Work and Economic Sociology. *Politics & Society, 40*(2): 175-201. Arnett, Jeffrey J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469–480.
<https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.5.469>
- Arnett, Jeffrey Jensen. (2007). Emerging Adulthood : What Is It, and What Is It Good For ? *Child Development Perspectives, 1*(2), 68–73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>
- Athamneh, S., & Benjamin, O. (2019). Education as weapon: poverty and school for Palestinian adolescent girls living in Israel. *Gender and Education, 31*(1), 1–17.
<https://doi.org/10.1080/09540253.2019.1685655>
- Benish, A. (2018). The privatization of social services in Israel. *The Privatization of Israel: The Withdrawal of State Responsibility, 173–200*. https://doi.org/10.1057/978-1-137-58261-4_8
- Benjamin, O., Bernstein, D., & Motzafi-Haller, P. (2010). Emotional politics in cleaning work: The case of Israel. *Human Relations, 64*(3), 337–357.

- <https://doi.org/10.1177/0018726710378383>
- Brannen, J., Parutis, V., Mooney, A., & Wigfall, V. (2011). Fathers and intergenerational transmission in social context. *Ethics and Education, 4*(2), 155–170.
<https://doi.org/10.1080/17449642.2011.622986>
- Bucx, F., van Wel, F., & Knijn, T. (2012). Life course status and exchanges of support between young adults and parents. *Journal of Marriage and Family, 74*(1), 101–115.
<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00883.x>
- Bynner, J. (2005). Rethinking the youth phase of the life-course: The case for Emerging Adulthood? *Journal of Youth Studies, 8*(4), 367–384.
<https://doi.org/10.1080/13676260500431628>
- Cheng, Y. P., Birditt, K. S., Zarit, S. H., & Fingerman, K. L. (2015). Young Adults' Provision of Support to Middle-Aged Parents. *Journals of Gerontology - Series B Psychological Sciences and Social Sciences, 70*(3), 407–416. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbt108>
- Clampet-Lundquist, S. (2013). Baltimore Teens and Work: Gendered Opportunities in Disadvantaged Neighborhoods. *Journal of Adolescent Research, 28*(1), 122–149.
<https://doi.org/10.1177/0743558412457815>
- Côté, J. E. (2007). Emerging Adulthood as an Institutionalized Moratorium: Risks and Benefits to Identity Formation. *Emerging Adults in America: Coming of Age in the 21st Century.*, 85–116. <https://doi.org/10.1037/11381-004>
- Cottingham, M. D. (2016). Theorizing emotional capital. *Theory and Society, 45*(5), 451–470.
<https://doi.org/10.1007/s11186-016-9278-7>
- Cuzzocrea, V. (2019). Moratorium or waithood? Forms of time-taking and the changing shape of youth. *Time and Society, 28*(2), 567–586. <https://doi.org/10.1177/0961463X18763680>
- Daly, M. (2011). What adult worker model? A critical look at recent social policy reform in Europe from a gender and family perspective. *Social Politics, 18*(1), 1–23.
<https://doi.org/10.1093/sp/jxr002>
- Dodson, L., & Dickert, J. (2004). Girls' Family Labor in Low-Income Households: A Decade of Qualitative Research. *Journal of Marriage and Family, 66*(2), 318–332.
<https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.0005.x>
- Fingerman, K. L., Cheng, Y., Tighe, L., Birditt, K. S., & Zarit, S. (2012). Early Adulthood in a

- Family Context. *Early Adulthood in a Family Context*. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-1436-0>
- Fraser, Nancy; Gordon, L. (1994). Genealogy of Dependency: Tracing a keyword of the U.S. welfare state. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 19(2).
- Furlong, A., Goodwin, J., O'connor, H., Hadfield, S., Hall, S., Lowden, K., & Plugor, R. (2018). Young people in the labour market: Past present and future. In *Routledge*.
- Furstenberg, F. (2010). *On a New Schedule : Transitions to Adulthood and Family Change*. 20(1), 67–87.
- Gillies, V. (2006). Working class mothers and school life: Exploring the role of emotional capital. *Gender and Education*, 18(3), 281–293. <https://doi.org/10.1080/09540250600667876>
- Gonick, M. (2006). Between 'Girl Power' and 'Reviving Ophelia?': Constituting the Neoliberal Girl Subject. *NWSA Journal*, 18(2), 1–23. <https://doi.org/10.2979/nws.2006.18.2.1>
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. In *American Journal of Sociology* (Vol. 78, Issue 6, pp. 1360–1380). <https://doi.org/10.1086/225469>
- Hanson, S., & Pratt, G. (1995). Gender, work, and space. In *International studies of women and place*. <https://doi.org/10.2307/622939>
- Hardgrove, A., McDowell, L., & Rootham, E. (2015). Precarious lives, precarious labour: family support and young men's transitions to work in the UK. *Journal of Youth Studies*, 6261(July 2015), 1–20. <https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1020933>
- Hartnett, C. S., Furstenberg, F. F., Birditt, K. S., & Fingerman, K. L. (2013). Parental Support During Young Adulthood: Why Does Assistance Decline With Age? *Journal of Family Issues*, 34(7), 975–1007. <https://doi.org/10.1177/0192513X12454657>
- Heath, S., & Calvert, E. (2013). Gifts, Loans and Intergenerational Support for Young Adults. *Sociology*, 47(6), 1120–1135. <https://doi.org/10.1177/0038038512455736>
- Hendry, L. B., & Kloep, M. (2007). Conceptualizing Emerging Adulthood: Inspecting the Emperor's New Clothes? *Child Development Perspectives*, 1(2), 74–79. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00017.x>
- Hendry, L. B., & Kloep, M. (2010). How universal is emerging adulthood? An empirical example. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 169–179.

<https://doi.org/10.1080/13676260903295067>

- Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. (2003). *The Contribution of Social Support to the Economic Status and Daily Coping of Former and Current Welfare Recipients*. 2003, 43.
- Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. (2005). The contribution of social support to the material well-being of low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 122–140. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00010.x>
- Hill Collins, P. (2016). Shifting the center: Race, class and feminist theorizing about motherhood. In E. Nakano (Ed.), *Mothering: Ideology experience and...*
- Holdsworth, C. (2007). Intergenerational inter-dependencies: Mothers and daughters in comparative perspective. *Women's Studies International Forum*, 30(1), 59–69. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2006.12.005>
- Kalleberg, Arne, L. (2011). *Good Jobs bad jobs*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Kalleberg, A. L. (2009). Precarious Work, Insecure Workers : in Transition Employment Relations. *American Sociological Review*, 74(1), 1–22.
- Lareau, A., & Cox, A. (2011). Social class and the transition to adulthood. *Social Class and Changing Families in an Unequal America*, 134–164.
- Lavee, E. (2016). The neoliberal mom: how a discursive coalition shapes low-income mothers' labor market participation. *Community, Work and Family*, 19(4), 501–518. <https://doi.org/10.1080/13668803.2015.1078288>
- Lavee, E., & Benjamin, O. (2016). “I’ve Got No Choice”: Low-Income Mothers’ Emotional Management of Caring Crisis. *Journal of Family Issues*, 37(7), 997–1021. <https://doi.org/10.1177/0192513X14529431>
- Lavee, E., & Offer, S. (2012). “If you sit and cry no one will Help you”: Understanding Perceptions of Worthiness and Social Support Relations among Low-Income Women under a Neoliberal Discourse. *Sociological Quarterly*, 53(3), 374–393. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2012.01240.x>
- Lavee, E., & Strier, R. (2019). Transferring emotional capital as coerced discretion: Street-level bureaucrats reconciling structural deficiencies. *Public Administration*, 97(4), 910–925.

<https://doi.org/10.1111/padm.12598>

Majamaa, K. (2011). Dismissed intergenerational support? New social risks and the economic welfare of young adults. *Journal of Youth Studies*, *14*(6), 729–743.

<https://doi.org/10.1080/13676261.2011.588942>

McLeod, J. (2007). Generations of hope: Mothers, daughters and everyday wishes for a better life. *Learning from the margins: Young women, social exclusion and education*, 157–169.

McRobbie, A. (2007). Top girls? *Cultural Studies*, *21*(4–5), 718–737.

<https://doi.org/10.1080/09502380701279044>

Meeus, W., van de Schoot, R., Keijsers, L., & Branje, S. (2012). Identity Statuses as Developmental Trajectories: A Five-Wave Longitudinal Study in Early-to-Middle and Middle-to-Late Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, *41*(8), 1008–1021.

<https://doi.org/10.1007/s10964-011-9730-y>

Miller, P. (2012). Do Australian Teenagers Work? Why We Should Care. *Feminist Economics*, *18*(4), 1–24. <https://doi.org/10.1080/13545701.2012.731514>

Montañés, P., de Lemus, S., Bohner, G., Megías, J. L., Moya, M., & Garcia-Retamero, R. (2012). Intergenerational Transmission of Benevolent Sexism from Mothers to Daughters and its Relation to Daughters' Academic Performance and Goals. *Sex Roles*, *66*(7–8), 468–478. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-0116-0>

Newman, K. S. (2009). *No shame in my game* (Issue 137).

Offer, S. (2020). “That’s How Family Is: We Take, Give, and Give Back”: Low-Income Mothers’ (In)ability to Rely on Kin at the Intersection of Familism and Individualism. *The Sociological Quarterly*, *00*(00), 1–20. <https://doi.org/10.1080/00380253.2020.1756522>

Offer, S., Sambol, S., & Benjamin, O. (2010). Learning to negotiate network relations: social support among working mothers living in poverty. In *Community, Work & Family* (Vol. 13, Issue 4, pp. 467–482). <https://doi.org/10.1080/13668803.2010.506026>

Padavic, I. (2005). Laboring under Uncertainty: Identity Renegotiation among Contingent Workers. In *Symbolic Interaction* (Vol. 28, Issue 1, pp. 111–134).

<https://doi.org/10.1525/si.2005.28.1.111>

Reay, D. (1998). *Class work: Mothers' involvement in their children's primary schooling*.

<http://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=JAFyB3PKm->

AC&oi=fnd&pg=PR8&dq=Class+Work:+Mothers%2527+Involvement+in+their+Childr
en%2527s+Primary+Schooling&ots=o6zZJZXA7N&sig=7YvWIoj5q2HNPs_dAfkZs3Go
mGc

- Reay, D. (2000). A useful extension of Bourdieu's conceptual framework?: Emotional capital as a way of understanding mothers' involvement in their children's education? *Sociological Review*, 48(4), 568–585. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00233>
- Reay, D. (2004). *Gendering Bourdieu's concepts of capitals? Emotional capital, women and social class*.
- Regev-Messalem, S. (2013). Claiming Citizenship: The Political Dimension of Welfare Fraud. *Law and Social Inquiry*, 38(4), 993–1018. <https://doi.org/10.1111/lsi.12031>
- Ringrose, J. (2007). Successful girls? Complicating post-feminist, neoliberal discourses of educational achievement and gender equality. *Gender and Education*, 19(4), 471–489. <https://doi.org/10.1080/09540250701442666>
- Sage, R. A., & Johnson, M. K. (2012). Extending and Expanding Parenthood: Parental Support to Young Adult Children. *Sociology Compass*, 4(3), 256–270. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00446.x>
- Silverstein, M., Conroy, S. J., Wang, H., Giarrusso, R., & Bengtson, V. L. (2002). Reciprocity in parent-child relations over the adult life course. *Journals of Gerontology - Series B Psychological Sciences and Social Sciences*, 57(1), 3–13. <https://doi.org/10.1093/geronb/57.1.S3>
- Small, M. L. (2009). Unanticipated Gains: Origins of Network Inequality in Everyday Life. In *Unanticipated Gains: Origins of Network Inequality in Everyday Life*. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195384352.001.0001>
- Swartz, T. T. (2008). Family capital and the invisible transfer of privilege: Intergenerational support and social class in early adulthood. In *Social Class and transition to adulthood* (Issue 119, pp. 11–24). <https://doi.org/10.1002/cd>
- Tong, R. (2009). *Feminist thought - A more comprehensive introduction*.
- Vaadal, K., & Signe, R. (2021). 'It Feels Like Life Is Narrowing': Aspirational Lifestyles and Ambivalent Futures among Norwegian 'Top Girls..' *Sociology*.

- <https://doi.org/10.1177/0038038521997759>
- Vandecasteele, L. (2010). Poverty trajectories after risky life course events in different European welfare regimes. *European Societies*, 12(2), 257–278.
<https://doi.org/10.1080/14616690903056005>
- Vosko, L. F. (2000). *Temporary work: The gendered rise of a precarious employment relationship*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Vosko, L. F. (2010). *Managing the margins: Gender, citizenship and the intertional regulation of precarious employment*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Walker, C. (2015). ‘I Don’t Really Like Tedious, Monotonous Work’: Working-class Young Women, Service Sector Employment and Social Mobility in Contemporary Russia. *Sociology*, 49(1), 106–122. <https://doi.org/10.1177/0038038514530537>
- Walkerdine, V. (2003). Reclassifying upward mobility: Femininity and the neo-liberal subject. *Gender and Education*, 15(3), 237–248. <https://doi.org/10.1080/09540250303864>
- Warr, D. J. (2005). Social networks in a “discredited” neighbourhood. *Journal of Sociology*, 41(3), 285–308. <https://doi.org/10.1177/1440783305057081>
- West, A., Lewis, J., Roberts, J., & Noden, P. (2017). Young Adult Graduates Living in the Parental Home: Expectations, Negotiations, and Parental Financial Support. *Journal of Family Issues*, 38(17), 2449–2473. <https://doi.org/10.1177/0192513X16643745>
- Wightman, P. D., Patrick, M. E., Schoeni, R. F., & Schulenberg, J. E. (2013). *Historical Trends in Parental Financial Support of Young Adults*.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=D0FAC88C1887F66405FABA B4444017CA?doi=10.1.1.412.2523&rep=rep1&type=pdf>
- Wong, Y. L. (2020). ‘Entitlement’ and ‘Legitimacy’ as emotional capital: living out class through a critical educational failure by community-college students in Hong Kong. *Studies in Higher Education*, 0(0), 1–14. <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1776244>
- Worth, N. (2015). Feeling precarious: Millennial women and work. *Environment and Planning D: Society and Space*, 1–16. <https://doi.org/10.1177/0263775815622211>
- Zion-Waldoks, T. (2015). Politics of Devoted Resistance: Agency, Feminism, and Religion among Orthodox Agunah Activists in Israel. *Gender and Society*, 29(1), 73–97.
<https://doi.org/10.1177/0891243214549353>

The Sociological Quarterly

ISSN (Print) (Online) Journal homepage: <https://www.sagepub.com/journals>

Anticipated Gains: Motherwork, Organizational Brokerage and Daughter's Occupational Development

Roni Eyal-Lubling & Orly Benjamin

To cite this article: Roni Eyal-Lubling & Orly Benjamin (2021): Anticipated Gains: Motherwork, Organizational Brokerage and Daughter's Occupational Development, The Sociological Quarterly, DOI: 10.1080/00380253.2021.1998718

To link to this article: <https://doi.org/10.1080/00380253.2021.1998718>

Published online: 08 Sep 2021.

Submit your article to this journal [↗](#)

View related articles [↗](#)

View Crossmark data [↗](#)

Full Terms & Conditions of access and use can be found at <https://www.sagepub.com/action/journalInformation?journalCode=sqj20>

מדריך ראיון - ראיון עם אמהות:

הכרות כללית:

1. תוכלי לספר לי על עצמך? על החיים שלך?
2. איפה את גרה? איך הגעת למקום זה?
3. עם מי את גרה? תוכלי לספר קצת על חיי המשפחה?
4. תוכלי לספר לי על קשיים שעמם את מתמודדת ביום-יום? (כלכלי / ענייני דיור / גידול ילדים / בדידות...).
5. במי את נעזרת אם את צריכה עזרה? אילו רשתות תמיכה יש לך (חברים / משפחה / ארגונים)? האם גם את משמשת רשת תמיכה עבור מישהי / מישהו? באיזה אופן את עוזרת לאחרים?

שאלות המכוונות לחיי העבודה:

1. תוכלי לספר לי על חיי העבודה שלך בעבר, בהווה...

אם עובדת:

1. במה את עובדת?
2. מה היקף המשרה? משמרות? האם זה בחירה שלך לעבוד בהיקף משרה כזה?
3. איך השגת את העבודה? דרך מי והאם היה קל / קשה? כמה זמן היית ללא עבודה לפני כן?
4. כמה זמן את עובדת באותה עבודה? האם את רואה את עצמך נשארת בעבודה הזו הרבה זמן? תסבירי...
5. את אוהבת את מה שאת עושה? איך את מרגישה בעבודה הזו? האם העבודה מספקת / מאתגרת / מלחיצה? האם יש לך לדעתך הזדמנויות לקידום?
6. איך היחסים שלך עם המעסיקים / הממונים עליך? עם עובדות ועובדים אחרים? עם לקוחות?
7. יש לך תנאים סוציאליים במסגרת העבודה? האם את מקבלת קצבה לצד ההכנסה מעבודה?
8. האם ההכנסה מעבודה מספיקה לך? אם לא, על מה את מוותרת? האם יש לך חובות? איך את מסתדרת עם זה? האם מישהו נוסף עוזר בפרנסת המשפחה?
9. האם את מרגישה / חושבת שמהו / מישהו במקום העבודה פוגע בך? אם כן, תוכלי להסביר מה את מכוונת?
10. איך את מסתדרת עם השילוב בין עבודה לילדים / משפחה? מה קורה למשל אם את צריכה לצאת מוקדם או אם את צריכה לטפל בבן משפחה חולה? מי מטפל בילדים נוספים כשאת בעבודה? מי עושה את עבודות הבית?

אם לא עובדת:

1. כמה זמן את לא עובדת?
2. האם את מחפשת עבודה כיום? האם חיפשת בעבר? אם הפסקת לחפש, תוכלי להסביר מדוע?
3. איך את מחפשת עבודה? האם את נעזרת במישהו / בארגון כלשהו?
4. האם השתתפת בתכניות שאמורות לסייע בתחום זה?
5. במה היית רוצה לעבוד?

6. מהן הסיבות לדעתך שבגללן את לא מצליחה למצוא עבודה?

7. יש לך הכשרה מקצועית כלשהי? איזו?

שאלות המכוונות לקשר אם-בת ולחיי עבודה:

1. מה את אומרת לבת שלך על עולם העבודה באופן כללי, על תפקידה של האישה בחיים, על השילוב עם חיי משפחה, על העבודה האישית שלך והיסטורית העבודה שלך?
2. כיצד מה שסיפרת לי על חיי העבודה שלך משפיע לדעתך על הבת שלך?
3. מה את ממליצה לבת שלך לגבי העתיד שלה?
4. מהם לדעתך הדברים שהשתנו במהלך השנים מאז שאת היית אישה צעירה יותר, כלומר איזה הזדמנויות / משאבים יש לבת שלך לעומת מה שהיו לך? אולי לך היה משהו שלה אין היום?
5. את יודעת מה התכניות של הבת שלך מבחינת העתיד: עבודה? לימודים? מה דעתך על זה?
6. מה את מאחלת לבת שלך בעתיד?

מדריך ראיון - ראיון עם בנות:

הכרות כללית:

1. תוכלי לספר לי על עצמך? על החיים שלך?
2. איפה את גרה? עם מי את גרה? תוכלי לספר קצת על חיי המשפחה?
3. מה את עושה בחייך בימים אלה?
4. תוכלי לספר לי על קשיים שעמם את מתמודדת ביום-יום? (כלכלי / ענייני דיור / זוגיות / בדידות...).
5. במי את נעזרת אם את צריכה עזרה? אילו רשתות תמיכה יש לך (חברים / משפחה / ארגונים)? האם גם את משמשת רשת תמיכה עבור מישהי / מישהו? באיזה אופן את עוזרת לאחרים?

שאלות המכוונות לחיי העבודה:

1. תוכלי לספר לי על חיי העבודה שלך בעבר, בהווה...

אם עובדת:

1. במה את עובדת?
2. תוכלי לתאר לי איך נראה יום עבודה שלך?
3. מה היקף המשרה? משמרות? האם זה בחירה שלך לעבוד בהיקף משרה כזה?
4. איך השגת את העבודה? דרך מי והאם היה קל / קשה? האם היית ללא עבודה לפני כן?
5. כמה זמן את עובדת באותה עבודה? האם את רואה את עצמך נשארת בעבודה הזו הרבה זמן? תסבירי...
6. את אוהבת את מה שאת עושה? איך את מרגישה בעבודה הזו? האם העבודה מספקת / מאתגרת / מלחיצה? האם יש לך לדעתך הזדמנויות לקידום?
7. איך היחסים שלך עם המעסיקים / הממונים עליך? עם עובדות ועובדים אחרים? עם לקוחות?
8. יש לך תנאים סוציאליים במסגרת העבודה? האם את מקבלת קצבה לצד ההכנסה מעבודה?

9. האם ההכנסה מעבודה מספיקה לך? אם לא, על מה את מוותרת? האם יש לך חובות? איך את מסתדרת עם זה?
10. האם את מרגישה / חושבת שמהו / מישהו במקום העבודה פוגע בך? אם כן, תוכלי להסביר מה את מכוונת?
11. האם את עוזרת בפרנסת המשפחה?
12. איך את מסתדרת עם השילוב בין עבודה לתחומי חיים אחרים / לימודים? (אם אבחר בסוף להתמקד בצעירות שהתחילו כבר מסלול לימודים כלשהו). האם את נדרשת לעזור בעבודות הבית? בשמירה על אחים ואחיות? בני משפחה אחרים?

אם לא עובדת:

1. כמה זמן את לא עובדת?
2. האם את מחפשת עבודה כיום? האם חיפשת בעבר? אם הפסקת לחפש, תוכלי להסביר מדוע?
3. איך את מחפשת עבודה? האם את נעזרת במישהו / בארגון כלשהו?
4. האם השתתפת בתכניות שאמורות לסייע בתחום זה?
5. במה היית רוצה לעבוד?
6. מהן הסיבות לדעתך שבגללן את לא מצליחה למצוא עבודה? איך את מסבירה את המצב הזה?
- שאלות המכוונות לקשר אם-בת ולחיי עבודה:
7. האם יש לך שיחות עם אמא על עבודה? לימודים? מה למשל? תוכלי לתת דוגמא לשיחות שלכן בנושא?
8. מה אמא אומרת לך על עולם העבודה באופן כללי, על תפקידה של האישה בחיים, על השילוב עם חיי משפחה, על העבודה האישית שלה והיסטורית העבודה שלה?
9. מה דעתך על מה שאמא אומרת בנושאים האלה?
10. איך מה שאמא מספרת על ניסיון החיים שלה בעולם העבודה משפיע לדעתך עליך ועל המטרות שלך לעתיד?
11. מה אמא ממליצה לך לגבי העתיד שלך?
12. מהן לדעתך ההזדמנויות הפתוחות בפניך כיום מבחינת עבודה לימודים?
13. אמא יודעת מה התכניות שלך לעתיד? עבודה? לימודים? מה דעתה על זה?

טופס הסכמה להשתתף במחקר

במסגרת לימודי לתואר שלישי אני עורכת מחקר על תרומתם של יחסי אם-בת לחיי העבודה של נשים צעירות בהנחייתה של פרופ' אורלי בנימין במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בר-אילן. כחלק מהמחקר אני מתכוונת לקיים ראיונות עם אמהות ובנותיהן ולשמוע מה דעתן בנושא זה וכיצד הוא בא לידי ביטוי בחייהן.

ההשתתפות במחקר איננה חובה, ואם תחליטי לא להשתתף לא תפגעו מכך בשום דרך. אם תבחרי להשתתף, כל מה שתאמרי יישמר בסודיות. פרטיך האישיים לא יופיעו בשום מקום ותוכלי לבחור שם בדוי במידה ותרצי, כך שלאף אחד לא תהיה את היכולת לחבר בין השם שלך למה שאמרת. חשוב שתדעי שאת לא חייבת לענות על כל השאלות. במידה ותרצי להפסיק את הראיון באמצע, נפסיק אותו מיד. אם תהיי מעוניינת לקבל את דוח המחקר בסיומו אשמח לשלוח לך או לתת לך אותו. אם יש לך שאלות, תגובות או תרצי לשוחח איתי אחרי הראיון, את מוזמנת להיות איתי בקשר. מספר roni201leyal@gmail.com הטלפון שלי הוא 0584-777060; כתובת המייל:

שם המרואיינת: _____

אם / בת

האם מסכימה להשתתף במחקר?

כן. חתימת המרואיינת: _____

לא.

האם תרצי לבחור שם בדוי? כן/לא

במידה וכן, באיזה שם תרצי לבחור? _____

תאריך: _____

תודה רבה!

רוני איל-לובלינג

7.4 נספח מס' 4 – מסמך אודות מרכז רותם

מרכז רותם הינו מרכז ייחודי וחדשני הפועל בבית הספר לעבודה סוציאלית במכללה האקדמית ספיר. המרכז מוביל עבודה מקצועית עם ולמען נערות וצעירות שחיות בשולי החברה הישראלית והתמודדו בחייהן עם מצבי מצוקה וסיכון. העבודה מלווה במחקר המפתח ידע אודות נערות וצעירות בישראל. במרכז פועלות שתי יחידות מרכזיות:

1) יחידת הפרקטיקה: מהווה מרחב לפיתוח והפעלה של תכניות ופעילויות המתמקדות בארבעה תחומי ליבה: ליווי במשברי חיים; קידום לימודים ותעסוקה, קידום ומיצוי זכויות ופיתוח קהילת צעירות בדרום. אוכלוסיית היעד של יחידת הפרקטיקה כוללת נערות וצעירות בגילאי 18-30, יהודיות ובדואיות, ותיקות ועולות חדשות, דתיות וחילוניות, אשר חוו בחייהן מצבי מצוקה וסיכון כגון עוני, אלימות פיזית, אלימות מינית, אלימות נפשית, הזנחה, חוסר בדיור, חוסר בתמיכה משפחתית או חברתית ועוד. התכניות הפועלות במסגרת יחידה זו הן:

- תכנית המנטורינג – נערות וצעירות הופכות למנטוריות: בה נערות וצעירות מרקע סוציו-אקונומי נמוך אשר חוו בחייהן מצבי מצוקה קשים מוכשרות להיות מנטוריות ולהפוך את נסיון חייהן לכח המסייע לעצמן ולאחרות.
- התחנה הבאה: קידום לימודים ותעסוקה לצעירות בדרום. תכנית בנויה מ-24 מפגשים סדנאיים-קבוצתיים המתקיימים אחת לשבוע במכללת ספיר, בצד מפגשים פרטניים אחת לשבועיים, סיורים וביקורים למסגרות לימודים ומקומות עבודה, ביקורי בית, ליווי לתעסוקה, ליווי במשברי חיים ועוד.
- שירות לאומי – נערות למען הקהילה: קבוצת שירות לאומי ייחודית בשיתוף עמותת בת-עמי במסגרתה 15 צעירות מלוות על-ידי עובדת סוציאלית ומשתלבות בעבודת שירות בצד יום הכשרה שבועי המתקיים במכללה האקדמית ספיר.
- שילוב צעירות בקורסים אקדמיים: שיתוף פעולה בין מרכז רותם לבין המחלקות האקדמיות במכללת ספיר ובו משתלבות צעירות שהאדקמיה איננה בהישג ידן (הן כתוצר של פערים לימודיים והן כתוצר של תחושת ניכור) לצד סטודנטים מן המניין. בשנת הלימודים תשע"ז מתקיימים שני קורסים: סדנת חונכות לזכויות: סדנא קבוצתית בה צעירות בוגרות פרויקטים במרכז לצד סטודנטיות למשפטים ועבודה סוציאלית מקדמות סוגיות המטרידות אותן בחייהן ומובילות פעילות אקטיביסטית של שינוי חברתי. בפרוייקט זה תשתתפנה 15 צעירות. 20 מפגשים קבוצתיים בשנה, אחת לשנה בצד ליווי פרטני, ביקורי בית, ליווי בפעילות אקטיביסטית וכד'. קולנוע כאפשרות לשינוי: קורס אקדמי-עממי להכרת עולם הקולנוע ולשילובו של סיפור חיים אישי ביצירה קולנועית. בפרוייקט תשתתפנה 20 צעירות. 20 מפגשים קבוצתיים בשנה, אחת לשבוע, בצד ליווי פרטני.
- ליווי אישי במשברי חיים: לצד הפרוייקטים הקבוצתיים, מתקיימת מחלקה העוסקת בליווי אישי במשברי חיים שונים הפוקדים את הצעירות – משברי דיור, משברים זוגיים/משפחתיים, חובות, אלימות וכד'.

2. יחידת הכשרות ומחקר: מובילה את עולם הידע אודות נערות וצעירות ושואפת למקמו כחלק מהלימודים האקדמיים, המחקר, והכשרות אנשי מקצוע. אוכלוסיית היעד של יחידת הכשרות ומחקר כוללת: סטודנטים, חוקרים באקדמיה העוסקים בהיבטים שונים בחייהן של צעירות ואנשי מקצוע בשירותים חברתיים העובדים עם צעירות וצעירים. התכניות המתקיימות ביחידת הכשרות ומחקר:

- קורס לימודי תעודה – מומחיות בעבודה עם צעירות וצעירים : קורס שנתי העוסק בנושאי ליבה בחייהם של צעירות וצעירים תוך מיקוד במיקומים חברתיים שוליים, מצוקה וסיכון. הקורס כולל יחידה עיונית ופרקטיקום.
- מוקד למידה לסטודנטים לעבודה סוציאלית: המוקד מיועד לסטודנטים העוסקים בהכשרתם המקצועית בעבודה עם נוער וצעירים ועוסק בנושאי ליבה בחייהם של צעירות וצעירות.
- כנסים וימי עיון : מושב צעירות בכנס שדרות לחברה ; כנס נערות וגופן ; כנס "אל תוותר עלי".
- מחקר מדד הצעירות : מיפוי כמותי של מצבן של הצעירות במספר תחומי חיים : השכלה, תעסוקה, מצב משפחתי, תפיסת עתיד, מצבים סיכוניים.
- מחקר אודות פרקטיקות מוצלחות עם נערות ונערים בסיכון בחברה הבדואית : בשיתוף עם האוניברסיטה העברית.

Abstract

The sociological literature on young adulthood has shown that macro changes occurring within labour markets in western countries and more precisely, the widespread effects of globalization and neo-liberal policy have had a tremendous impact on the employment experiences of young adults and on their transition from adolescence to young adulthood. On the one hand, studies reveal that the "new" labour market has produced new kinds of high-quality jobs that require high quality skills, which allow more independence and less hierarchy. On the other hand, it has simultaneously produced new kinds of precarious jobs which are being filled by the most marginalized groups in society including young adults.

Youth studies scholars have claimed that young people's struggle to integrate into good jobs and to create financial stability have led to a prolonged dependency on their parents. Thus, most of the research focusing on parents' support in young adulthood focuses on financial and material support and on the ways, these allow young adults to avoid the uncertainty and instability of the labour market.

Some of these studies point to the impact of social marginalization to parents' ability to support their young adult children. Nevertheless, most literature assumes middle-class privileges and resources and therefore, parents in poverty are measured by a "deficiency model" namely, the support they cannot afford or give.

In recent years, a small number of studies sought to examine types of parental support in working class and poor families however, this body of work has not yet analysed the mechanisms of support between parents and young adults in social marginalization which serve not only to support young adults but also, to demand 'payback' from them.

A lack of attention to the price young adults may be demanded to pay for their parents support, leads to a partial understanding of these support relations. More, most studies refer to the parental support unit as consisting of both mother and father and they neglect an

analysis of gender differences in parental support, including the possibility it may consist of one parent only – the mother.

Against this background, the study sought to question relations of support between mothers and young adult daughters in the context of poverty and marginalization. These support relations were examined in the private sphere namely, within the home and family, as well as the public sphere namely, within social organizations and institutions. More, they were analysed in two directions – from mother to daughter and from daughter to mother; and in two temporal contexts: during the daughters’ adolescent years and her young adulthood. Relations of support in this study were examined with regards to the young daughters’ occupational development.

In this way, the study lay the foundations for a body of work that clarifies the potential of support relations between mothers and daughters in marginality and to illuminate the ‘motherwork’ invested in this process, by distinguishing it from the neutral term ‘parents’. Also, the research investigated the situations in which relations between mothers and their young adult daughters serve as a crucial part in their supportive networks as opposed to situations where they may be a barrier to young women’s occupational development.

The study was conducted according to principles of Grounded theory and adopted a feminist perspective. It was based on 40 in-depth semi-structured interviews which took place separately with mother-young adult daughter dyads. The intergenerational perspective allowed an understanding and exposure of the everyday mechanisms of familial relations that so often stay hidden. More, it allowed for the analysis of common experiences that were sometimes viewed or documented differently by mothers and daughters.

The findings reveal relations between mothers and their young adult daughters as organized on a continuum between a-symmetric support from mother to daughter, to a

relationship characterized by interdependency and reciprocal support. In the context of poverty and marginalization mothers gather the resources in their environment including organizational support, knowledge, and emotional resources in-order to support their young adult daughters in the occupational trajectories. Alongside, when their daughters reach young adulthood, they are expected to reciprocate support in the absence of other sources of support. Further, the analysis revealed what I termed: ‘A triangle of support’ consisting of mother, daughter, and organizations.

The triangle of support is constructed within a temporal flow between the past and the present, when mothers create organizational ties in times of crises to protect their family from scarcity and harm. These ties are maintained over a long period and become a crucial resource for the young adult daughters’ occupational development. The process of transferring resources from public organization to mothers and their young adult daughters illuminates the “motherwork” invested in these resources over time. Motherwork is found to be crucial in relations between mothers and organizations as well as mothers and their young adult daughters, especially in the context of educational and occupational development.

For young women who live in poverty and social marginalization labour market and education market integration trajectories are characterized by an abundance of barriers and precarity. The study exposed how young women gather both material and symbolic resources to cope with these barriers and precarity. More, it revealed that some symbolic resources such as ‘imagined occupational future’ contribute to their ability to persist working in bad jobs whereas, other symbolic resources such as ‘referring to knowledge about workers’ rights’ contributes to their ability to challenge the precarity at work and demand change. This finding broadens the discussion on marginality and oppression as dynamic and it explains the essence of opportunities that allow even a slight shift between inferiority and entitlement in a work settings with bad working conditions.

The study's intergenerational perspective clarified the way in which macro policies are experienced in every-day life and the impact they have on relations of support and the interdependency between mothers and young adult daughters. A shift in relations between mothers and daughters was found when the daughters turn 18 and are no longer considered by the state "children". In this institutional shift a change occurs in the emotional support relations pointing to a border between adolescence and young adulthood. This institutional shift broadens the common conceptualization of emotional capital that has been known as a one-way transference of emotional resources from mothers to their children in an aim of building their resilience and supporting them in hardships. However, I found that once daughters become young women, after the age of 18, they are perceived by their mothers as grown-ups, and therefore mothers begin to demand reciprocal emotional support from them. In other words, from a life course perspective, emotional capital becomes the basis on which mothers can demand reciprocity from their young adult daughters. Hence, at the intersection of class (poverty), gender (mother-daughter) and age (young adulthood), a new component is added to the emotional capital theory – debt: the transference of emotional capital from mother to daughter does not only create gains on the daughters' side but also, a commitment to pay back a debt to her mother. This debt is validated by mothers demands for their daughters' emotional support but also, by young women's internal understanding of the support given to them by their mothers, their appreciation and gratitude for it.

These findings indicate that relations of support between mothers and their young adult daughters in the context of poverty and social marginalization, require an analysis of motherwork. Not only within the family and in relation to her daughter but also, in the context of institutions and organizations in their community, and in different temporal contexts. The analytical prism of motherwork points to mothers' crucial contribution to their young adult daughters' occupation development alongside situations where mothers themselves need their daughters' support. When daughters respond to these emotional and material needs a picture

of interdependency is revealed. A picture that contributes to the understanding of support relations between parents and their young adult children as embedded in class, gender, and age.

Contents

<u>Abstract in Hebrew</u>	<i>x</i>
<u>1 Introduction</u>	10
<u>2 Literature Review</u>	13
<u>2.1 Young adulthood</u>	13
2.1.1 <u>Young adulthood as transition</u>	13
2.1.2 <u>Young adult women</u>	19
2.1.3 <u>Success versus risk in the lives of young women</u>	21
2.1.4 <u>Young women, education and employment</u>	23
2.1.5 <u>Professional discourse and services for young women in Israel</u>	25
<u>2.2 Mother-daughter relations</u>	30
2.2.1 <u>Mother-daughter relations in psychological theory</u>	30
2.2.2 <u>Mother-young adult daughter relations</u>	32
<u>2.3 Parent-young adult children relations</u>	38
2.3.1 <u>Moratorium</u>	38
2.3.2 <u>Parent-young adult children support</u>	39
2.3.3 <u>Young adult children supporting their parents</u>	43
<u>3 Methodology</u>	47
<u>3.1 Research method</u>	47
<u>3.2 Research orientation</u>	47
<u>3.3 Intergenerational framework</u>	48
<u>3.4 Research Questions</u>	49
<u>3.5 Research procedure</u>	50
<u>3.6 Research participants – young women (daughters)</u>	51
3.6.1 <u>Young women table – demographic data and support resources</u>	52
<u>3.7 Research participants - mothers</u>	55

3.7.1	<u>Mothers table – demographic data and support resources</u>	56
3.8	<u>Participant recruitment</u>	59
3.9	<u>Data collection</u>	60
3.10	<u>Data analysis</u>	61
3.11	<u>Researcher positionality</u>	62
3.12	<u>Ethical considerations</u>	63
3.13	<u>Trustworthiness</u>	64
4	<u>The Articles</u>	65
4.1	<u>Article 1:</u>	67
	<u>Anticipated Gains: Motherwork, organizational brokerage and daughter’s occupational development</u>	67
4.2	<u>Article 2:</u>	103
	<u>The material and symbolic in young women’s negotiation of precarious employment: The case of Israeli service and care sector</u>	103
4.3	<u>Article 3:</u>	129
	<u>Emotional debt? Understanding emotions in mother-young adult daughter relations in the context of poverty and social marginalization</u>	129
5	<u>Discussion</u>	158
5.1	<u>Conclusion</u>	162
5.2	<u>Research limitations</u>	164
5.3	<u>Future research</u>	165
5.4	<u>Practical implications</u>	165
6	<u>Bibliography</u>	166
7	<u>Apendices</u>	176

This dissertation was written under the supervision of

Prof. Orly Benjamin

Department of Sociology and Anthropology

Bar-Ilan University

**The Contribution of Mother-daughter Relations to the
Occupational Development of Marginalized Young Women in the
South of Israel**

By:

Roni Eyal-Lubling

The Department of Sociology and Anthropology

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

March 2022

Ramat Gan, Israel

**The Contribution of Mother-daughter Relations to the
Occupational Development of Marginalized Young Women in the
South of Israel**

By:

Roni Eyal-Lubling

The Department of Sociology and Anthropology

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

March 2022

Ramat Gan, Israel